

OBSAH/ CONTENT

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 195 - 213 **Medzi anómiou a hypernómiou v jazyku a spoločnosti**
Between Anomy and Hypernomy in a Language and Society
Jana Wachtarczyková

DISKUSIE A ROZHĽADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 214 - 222 **Poznámky k štandardizácii geografických názvov**
Notes to the Standardization of Geographic Names
Imrich Horňanský

SPRÁVY / REPORTS

- 223 - 229 **Správa o činnosti JÚEŠ SAV za rok 2010**
Activity Report of Ludovít Stur Institute of Linguistics SAS of the Year 2010
Pavol Žigo
- 229 - 234 **Práva národnostných menšín u nás a v Európe**
Minority Rights in Slovakia and Europe
Anežka Krausová

RECENZIE / REVIEWS

- 235 - 241 **Slovesný vid v češtine podľa Françoisa Esvana**
Verbal Aspect in Czech According to François Esvan
Miloslava Sokolova
- 241 - 245 **Zborník na počesť storočnice Jozefa Štolca**
Anthology in Honour of Jozef Štolc's Centenary
Zuzana Hargašová
- 245 - 248 **Pohľad ruského slovakistu na jazyk slovensko-amerických publikácií**
View of a Russian Slovakist on the Slovak-American Publications Language
Katarína Mäsiarová

KRONIKA / CHRONICLE

- 249 - 252 **Významné životné jubileum Františka Ruščáka**
Remarkable Life Jubilee of František Ruščák
Katarína Bieleková

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY / MISCELLANEA AND INTERVIEWS

253 – 260 Jazyk ako príbeh doby a jednotlivca. Rozhovor so Štefanom Švagrovským

Language as a Story of a Time and Individual. Interview with Štefan

Švagrovský

Jana Wachtarczyková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

261 – 261 Studia Academica Slovaca. 38, 39

Júlia Behýlová

262 – 262 História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania

Júlia Behýlová

MEDZI ANÓMIOU A HYPERNÓMIOU V JAZYKU A SPOLOČNOSTI¹

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 813 64 Bratislava, e-mail: wachtarczyk@gmail.com

Wachtarczyková, J.: Between Anomy and Hypernomy in a Language and Society. Slovenská reč, 2011, vol.76, no. 4, p. 195-213.

Abstract: The study deals with nomological issues of linguistics, especially with the impact of linguistic norms, rules and conventions on the actual linguistic praxis. Regarding the function of the norms as well as the background of a social anomy theory, the author implies three potential aspects: 1. The anomy – a state presented as the normlessness of a system, which is caused by the absence of norms, their mutual contradiction and also by their speed of change.

2. The hypernomy – a state of overregulation of the system, caused by oversensitiveness to the observance of the norms, hypertrophy of prescriptive approaches and also by the existence of sanctions in linguistic praxis. 3. The eunomy – a state of the optimal function of the norms in linguistic praxis.

Key words: anomy, eunomy, hypernomy, normlessness, social and language regularities

1. ÚVODOM

Rámcem našich úvah o jazyku a komunikácii v tejto štúdií bude mať teoretický (nomologický a sociolingvistický) charakter. Hľadisko nomológie ako disciplíny, ktorá sa zaoberá otázkou vedeckých zákonov a zákonitostí javov, považujeme za užitočné aj v jazykovednej reflexii. Z množstva legitímnych prístupov k vysvetľovaniu spoločenských systémov a ich noriem (a v rámci toho aj systému a normy jazyka) nás zaujímajú predovšetkým nomologické vysvetlenia na rozličnom stupni formalizácie (vedecké teórie formulované na báze všeobecne platných zákonov) a ďalšie humanitné deskripcie a interpretácie, typické a tradičné pre jednotlivé spoločenskovedné odbory. Podľa J. Viceníka a V. Černíka (2005, s. 50) všetky spoločenské vedy vo svojich základných historických koncepciách (fenomenológia, existencializmus, funkcionalizmus, textualizmus a aj štrukturalizmus) obsahujú vlastný postoj k otázke vzťahu jednotlivca a spoločnosti prejavujúci sa odlišnou mierou akceptácie noriem a konvencií na škále od radikálneho odmietania (voluntarizmus) až po bezvýhradné prijímanie (fatalizmus). Prínosom krajných a čistých filozofických paradigiem ako voluntarizmus a fatalizmus je skôr ich limitná funkcia vo vzťahu ku konkurenčným teóriám. Extrém-

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu Slovenčina ako kultúrny jav a médium kultúry. VEGA 2/0152/09.

ne koncepcie tvoria rámec intervalu, vnútri ktorého možno hľadať výstižný a pravdepodobný algoritmus fungovania zložitých spoločenských procesov. Naše predchádzajúce úvahy o vzťahu spoločenského a jazykového systému (Wachtarczyková, 2000) pod vplyvom synergetiky naznačili ďalšie možnosti interdisciplinárnej reflexie vzťahu jazyka a spoločnosti. Keďže normy a ich existenčné prejavy sú objektom záujmu nielen jazykovedy, ale napríklad aj sociológie (každá disciplína skúma iný aspekt objektu), je adekvátnejšie hovoriť o transdisciplinárnej reflexii, v tomto prípade so synergetickým a sociologickým pozadím.

Motivantom termínov *nomológia* (náuka o zákonoch a zákonitostiach javov), *nomologický* (týkajúci sa vedy o zákonoch a zákonitostiach javov) a *nomický* (týkajúci sa zákonov, pravidiel) je grécky výraz *nomos*, ktorý sa prekladá ako zákon (angl. law), ale aj ako pravidlo (convention) alebo zvyk (custom). V antickej filozofii vystupuje ako antonymum voči *physis* (angl. nature), teda voči prírodnému, hmotnému, fyzickému. Spoluvytvára jednu z najstarších a najuniverzálnejších opozícií *nomoi* (thesei) – *physei*, ktorú možno tematizovať v každej sfére ľudskej činnosti. Na tejto opozícii je založený odveký a vo filozofii dodnes latentne prítomný spor realistov s nominalistami. Spomínaný protiklad ostáva nielen súčasťou dobových reflexií, ale jeho póly vymedzujú interval pre ďalšie aktualizácie a konceptualizácie vzájomných vzťahov medzi konvenciou a spontánnosťou na jazykovej i spoločenskej rovine.

Ak sa budeme koncentrovať na nomický pól dichotómie a uvažovať o normách, zvykoch a konvenciách, nevyhneme sa abstrahovaniu od materiálneho a prírodného. S fyzickými a prirodzenými prvkami sa však v nomologických reflexiách implicitne ráta, pretože ľudský subjekt predstavuje synergický efekt prírody a biologických zákonitostí, ako aj civilizácie, kultúry a spoločenskej determinácie. Prírodné a spoločenské sa navzájom ovplyvňuje, prestupuje, miestami tvorí kontrast, konflikt a miestami harmóniu, ale vždy je vo vzťahu vzájomnej interakcie a synergie.

Predmetom nášho záujmu je nomický pól dichotómie, predovšetkým široko chápaná norma ako systém regularít, ktoré sú tvorené zákonom, zvykom i konvenciou. V súvislosti s jazykom sú dôležité aj špecifické imanentné zákonitosti jazyka, ale sústredíme sa viac na regularity, ktoré sú pre jazykovú prax dané spoločenskou konvenciou a vytvárajú sústavu jazykových štandardizácií (porov. Dolník, 2008b). V popredí stále rezonuje vzťah jazykového kolektívu k sústave noriem vlastného jazyka a otázky podoby, rozsahu, záväznosti a opodstatnenosti jednej reprezentatívnej normy (kodifikácie). Behaviorálnu funkciu (okrem stabilizačnej a organizačnej) týmto normám pripisuje napr. J. Dolník v rámci teórie jazykovej prirodzenosti (1995), egolingvistiky (2008a) a v úvahách o jednotlivcovi a jazykovej norme (2008b). Vo svojich výkladoch jazykového vedomia, sebavedomia ako kognitívno-emočných entít ráta aj s pocitovosťou, keď pripúšťa, že „socializáciou jednotlivec nadobúda pocit jazykovej prirodzenosti“ (Dolník, 2008b, s. 228) alebo že „ja-

zykové sebedomie sa javí ako výsledok jazykového správania, ktoré sa ukazuje ako normálne, a teda nevyvoláva pocit pochybnosti a neistoty“ (tamže, s. 232).

Zdalo by sa, že v spomínaných koncepciách je pocit používateľa jazyka jednou zo zložiek jeho jazykového sebedomia a jazykovej prirodzenosti vôbec. Ale ak „prirodzenosť jednotlivca spočíva v tom, že svoju senzibilitu nepotláča, ale ju drží pod kontrolou svojej prirodzenej metajazykovej axiologickej kompetencie...“ (Dolník, 2008b, s. 229), potom ani v koncepte jazykovej prirodzenosti sa nepripisuje pocitovosti zásadná úloha, ktorá by predurčovala verbálne správanie človeka, ale ostáva v úzadí ako možná sprievodná či inherentná zložka vnímavosti a pod jednoznačnou kontrolou akokoľvek prirodzených, ale predsa len rozumových dispozícií človeka. S emóciami sa ráta, aj keď ich klasická jazykoveda nepovažuje za prvotný a kľúčový príčinnno-dôsledkový faktor jazykového správania.

Už v 60. rokoch sa pripúšťalo, že „aj v jazykovednej teórii treba rátať s tým, že používatelia jazyka majú k nemu aj citový vzťah. Afektívny vzťah používateľov k jazyku je objektívna skutočnosť, s ktorou musí lingvista rátať. To sa často zanedbávalo, a tak sa okrem iného prepásla možnosť tento kladný citový postoj používateľov k jazyku pri jazykovej kultúre využiť a pestovať ho pri výchove“ (Budovičová, 1965, s. 43). Je zaujímavé, že ak sa písalo o citovom vzťahu používateľa jazyka k jazyku, myslel sa „kladný citový postoj“, ktorý korešponduje s chápaním jazyka ako nespochybniteľnej hodnoty a „spoločenskej istoty socialistického človeka“. Z hľadiska vedeckej zodpovednosti by bolo optimálne brať do úvahy celý komplex emočných prejavov, z praktického hľadiska sa však dominantne za zdroj emócií považuje použitie expresív. V rečovej praxi funguje stereotyp, že kontaminácia oficiálnych a neutrálnych komunikátov pocitovosťou je nežiaduca. Výstižne ho vyjadruje frazéma *nemýliť si pojmy a dojmy*, ktorá sa uplatňuje ako pseudointelektuálna максима. No práve komunikáty, ktoré sú výrazovo neutrálne, ale vecne neadekvátne, sú častejším, bohatším a aj zaujímavejším zdrojom „dojmov“. Napr. ak za tvárou fejtónu nie je ani tak vtip, ako mýtus: „Jazykovedci strážiaci Štúrov odkaz to s nami majú ťažké. A sami si to sťažujú ešte viac. Vymýšľajú čudné novotvary: z pohovky stvorili hovník, z batolaťa lezuňa, z lastovičky podstrešnicu, výsledok zlepšovacieho návrhu nazvali zlepšovok. Dotaz vyhlásili za čechizmus, dotazník je v poriadku. Kružítko je zlé, pravítko dobré. Máme finčinu a dánčinu, ale už nie čínčinu a čečinu. Cudzie slová radia radšej nepoužívať...“ (Pacherová, 2005). Otázkou ostáva, či je takáto publicistika výrazom prirodzenej axiologickej kompetencie alebo len snahou o vyvolanie akýchkoľvek emócií. A tiež: kam sa stratil ten „kladný citový postoj“?

Rovnako neuchopiteľným a individuálnym prvkom jazykového vnímania je jazykový cit. Na rozdiel od emócií je však tradične nositeľom pozitívnych hodnôt až istôt a zároveň legitímnou zložkou jazykového sebedomia. Fungovanie spojenia „jazykový cit“ výlučne v singulári implikuje, že ide o monolitnú nekomplikovanú

jednotlivosť, ktorá stabilne trvá (človek jazykový cit má alebo nemá) a ktorá nepodlieha škálovaniu ani klasifikácii (aká miera citu, aký druh citu). Hoci členovia jazykového spoločenstva vedia, že jazykový cit je niečo ako „dobrý vkus“ v jazyku, ide tiež len o ideový konštrukt spochybniteľný na existenčnej aj funkčnej úrovni. Nielen preto, že jazykový cit je synergiou subjektívnych dispozícií človeka a mimojazykových okolností (komunikačných situácií), ale najmä preto, že otázky spojené s reprezentatívnou autoritou v oblasti jazykového citu nebývajú uspokojivo zodpovedané. V prostredí malých neoficiálnych skupín (napr. v školských kolektívoch a rodinách) sa vytvára prirodzená autorita učiteľa a rodiča. V makrosociálnych celkoch rámcovaných používaním národného jazyka sa vplyv prirodzených autorít rozširuje o inštitucionálne autority upravujúce formy sociálneho a v rámci neho aj verbálneho správania. Pretože inštitucionálna autorita predstavuje už kolektívny subjekt, ktorý „programuje“ činnosť jednotlivcov (porov. Černík – Viceník, s. 36), je pochopiteľné, že práve na mieste, kde sa stretávajú kolektívne a individuálne záujmy, leží zdroj napätia, potenciálnych konfliktov, ale aj celá škála kognitívno-emočných stavov jednotlivca. Tieto komplikované metasystémové vzťahy je možné v záujme názornosti premietnuť na spomínanú škálu a doplniť ďalšími súradnicami. Na tzv. nomickej škále rozlišujeme tri základné individuálne emočné polohy korešpondujúce so subjektívne vnímaným stavom jazykového systému, a to polohu:

1. Anomickú – tvorí ju pocit pochybnosti, neistoty, nedostatočnosti, ktoré používateľ jazyka nadobúda vo vzťahu k svojmu jazyku a konvenciám, ktoré upravujú jeho používanie, najmä ak na úrovni jazyka alebo noriem nenachádza to, čo hľadá.

2. Hypernomicú – tvorí ju pocit obmedzovania, neslobody a nutnosti neprirodzenej sebaregulácie používateľa jazyka v dôsledku prísnej jazykovej normy alebo redundancie pravidiel.

3. Eunomicú – založenú na uspokojivom pociťovaní používateľa jazyka z adekvátnej sebarealizácie v jazykovej praxi a z napĺňania jeho komunikačných zámerov na základe primeranej jazykovej normy.

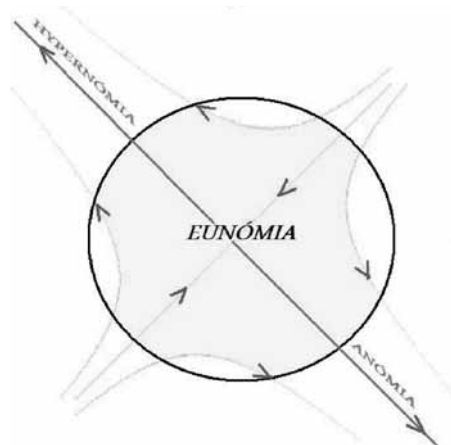
2. EUNÓMIA

Nomicú triádu by sme veľmi zjednodušene mohli predstaviť ako škálovateľnú trajektóriu s centrom a krajným pólmi, ale bola by to len provizórna a málo výstižná predstava. Môžeme nadviazať na synergetické modelovanie nestabilných systémov (kam patrí aj jazykový systém), v ktorom je nomicá triáda komplexnejšie vyjadrená ako stav systému typu „nestabilné sedlo“ (obr. 1), (porov. Krempaský, 1988. s. 26; Bachratý, 2011). Ide o spleť nepredvídateľných konvergentných i divergentných tendencií, ktoré obojsmerne prichádzajú do centrálnej štruktúry – nestabilného sedla. Toto sedlo v našom koncepte symbolizuje práve eunómia, ktorú považujeme za centrálnu a bezpríznakovú časť modelu. Eunómia funguje ako atraktor, predstavuje

stav relatívne bezproblémového fungovania noriem v jazyku a eunomické pocity používateľov jazyka.

Pojem a termín *eunómia* sa dá považovať za sprievodný produkt sociologických výskumov anómie, reprezentovaných najmä tzv. A – škálou (anomy scale) L. Sroleho z 50. rokov minulého storočia (cit. podľa Schenk, 2004, s. 119). Vytvorenie škály bolo pokusom o jemnejšie rozlíšenie individuálnej anómie členov spoločenstva a vyplynulo z presvedčenia o kontinuálnosti a škálovateľnosti anomických prejavov. Termín *eunómia* (z gr. *eu nomos*) použili vo svojej škále najskôr C. R. Miller a E. W. Butler (podľa Schenk, tamže) a ohrančili tak kontinuum *anómiou* na jednej a *eunómiou* na druhej strane. Zohľadnili pritom stav deficitu regularít alebo pocit týmto stavom vyvolaný (*anómiu*) a stav optima (*eunómiu*), podmieneného vhodnými pravidlami a sprevádzaného pocitom spokojnosti zo správneho fungovania regularít.

Obr. 1: Vzťahy na nomickej škále v jazyku



V týchto koncepciách však chýba tretí základný článok – stav nadbytku, redundancie alebo preexponovanosti pravidiel, ako aj výsledný pocit členov spoločenstva, ktorí sú vystavení prísnemu režimu regularít. Na označenie uvedeného stavu a pocitu sme analogicky k predchádzajúcim dvom termínom vytvorili termín *hypernómia*. Doplnená schéma nomickej škály potom obsahuje centrálnu sféru eunómie ako dobre fungujúcu samoregulačnú zónu, ktorá absorbuje rozličné vonkajšie tendencie a cudzorodé prvky (konvergentné trajektórie naznačené šípkami) tak, že po procese adaptácie nepôsobia žiadne závažné komunikačné problémy. Anómia a hypernómia predstavujú dve protichodné tendencie (divergentné trajektórie), ktoré smerujú za hranice eunomickej zóny jazyka, tvoria nomickú odchýlku vyvolanú neadekvátnym pôsobením noriem, ktorú používatelia jazyka vnímajú ako príznakovú alebo problémovú, na roz-

diel od eunomickej jazykovej praxe. Základom takejto praxe je optimálne vytváranie, akceptovanie a uplatňovanie písaných či nepísaných pravidiel, komunikačných maxím, zdravé jazykové sebavedomie a primeraná jazyková kompetencia. Ide o elementárne a permanentne formované sociálno-jazykové štandardy (vôľu koexistovať, komunikovať, prijímať sociálne roly v diskurze, akceptovať určitý jazykový kód v určitej kvalite a rozsahu, ako aj vôľu preferenčne vnímať profesionálov v danej oblasti či rešpektovať authority). Tieto štandardy zas podmieňujú vznik a fungovanie ďalších nadstavbových, kultivujúcich a inštitucionalizovaných noriem.

V rámci tohto konceptu je eunómia stav relatívne zdravej a pre členov society uspokojivej jazykovej praxe vďaka prirodzenej synergii spoločenských a jazykových konvencií. Prejavom eunómie ako stavu jazyka je schopnosť jeho používateľov riadiť sa takými regularitami (pravidlami, normami, konvenciami, zvykmi), ktoré umožňujú optimálne fungovanie jazyka v každej situácii. Prejavom eunómie ako emočného stavu je stav spokojnosti používateľa jazyka s vlastnou komunikačnou kompetenciou, s efektivitou svojich komunikačných aktov v procese kolektívneho dorozumievania. K týmto základným prejavom eunómie by sme mohli zaradiť aj jazykové sebavedomie (Dolník, 2003) a ďalšie jazykové istoty, ako napr. „imunitu jazyka“ (Dolník, 2008b). V týchto ideálnych podmienkach môžeme hovoriť o eunomickej stave jazyka a eunomickej pocite jeho používateľa. Do určitej miery je tento stav aj synonymom normálneho fungovania jazyka. Na rozdiel od J. Dolníka, podľa ktorého je jazykové sebavedomie „výsledok... vnímania vlastného jazykového správania, ktoré sa ukazuje ako normálne, a teda nevyvoláva pocit pochybnosti, neistoty“ (Dolník, 2008b, s. 232), považujeme pocity pochybností a neistoty používateľov jazyka za súčasť ich jazykového sebavedomia a najmä tieto odchýlky – anómia a hypernómia – tvoria predmet nášho záujmu.

3. ANÓMIA

Ani termín *anómia* nie je nový alebo zriedkavý. Prvenstvo v identifikácii a opise prejavov spoločenskej anómie má É. Durkheim. V Deľbe spoločenskej práce z r. 1893 anómiu primárne definoval ako *beznormovosť* (normlessness), teda taký **stav** spoločnosti, v ktorom „regulácia alebo nejestvuje, alebo nie je v súlade so stupňom rozvoja deľby práce“, resp. stav, v ktorom „chýbajúca regulácia neumožňuje potrebnú harmóniu funkcií“ (cit. podľa Schenk, 2004, s. 366). V druhom význame za anómiu považuje aj individuálne psychické **prejavy**, resp. mentálno-emocionálne stavy členov spoločenstva, ktoré sú v príčinnno-dôsledkovej súvislosti s anómiou. Za typické prejavy subjektívnej anómie považuje únavu, dezilúziu, nepokoj, znepokojenie, nespokojnosť, hnev, rozjatrené znechutenie zo života či vystupňovanú unavenosť (tamže).

Podľa iných teoretikov (R. K. Mertona, cit. podľa Schenk, 2004, s. 110) anómiu môžeme vnímať aj ako „nedostatočnú koordináciu cieľovej a inštrumentálnej fázy

spoločnosti“. Táto fáza môže mať podobu prostej anómie (kultúrneho zmätku), určitého konfúzneho stavu v skupine a v spoločnosti, v ktorej jestvuje konflikt hodnotových systémov. Môže ísť aj o akútnu anómiu, ktorá znamená narušenie či až dezintegráciu hodnotových systémov v spoločnosti. Merton do teórie anómie prispel najmä vymedzením piatich základných spôsobov konania jednotlivcov v anomickkej situácii, ktorými sú konformizmus, inovácia, únik, ritualizmus a rebélia (tamže). Teóriu anómie významne obohatil aj W. H. Form (1975) určením základných predpokladov vzniku anómie v spoločnosti. Podľa neho k anómii dochádza, ak v spoločnosti a) normy absentujú, b) ak sú kontradiktórne alebo c) ak sa menia príliš rýchlo. Tieto Formove predpoklady prijímame ako základné na hodnotenie súčasného nomického stavu (stavu regularít a ich dôsledkov) v jazyku a spoločnosti.

V našej sociologickej tradícii, rozvíjanej najmä J. Schenkom, sa za anómiu považuje celá škála prejavov a stavov. Vníma sa predovšetkým ako negatívny jav rozrušovania morálnych, spoločenských a ostatných noriem. Podľa J. Schenka (2004) ide o stav oslabenia kolektívneho vedomia, keď sa ciele sociálneho konania stávajú nejasnými, lebo zlyhávajú v spoločnosti zakotvené morálne presvedčenia. Patria sem aj stavy nedostatočnej integrácie jednotlivca s jeho pocitmi vytesnenia, osamelosti alebo bezmocnosti s následným prejavom rezignácie jednotlivca na dianie okolo seba.

Ak jazykovú normu chápeme ako špeciálny prípad sociálnej normy, potom prejavy anómie môžeme vybadať aj vo verbálnom správaní alebo aj v jazykovednej reflexii. Anómia ako emocionálne podmienená kategória zahŕňa celú škálu pocitov. Podobne ako sociálnu anómiu, aj jazykovú anómiu charakterizujú príznaky ako nespokojnosť, hnev, znechutenie, protest, dezilúzia bežného alebo inštitucionalizovaného používateľa jazyka. Pociťovanie anómie je prítomný práve vtedy, keď sa v súvislosti so slovenčinou hovorí o havarijnom stave jazyka, o ignorancii platnej normy a rozvrate systému hodnôt, o slovenčine, ktorá je náš posledný tromf v krutej existenčnej hre (Rázus, cit. podľa Masár 2009, s. 78), alebo o tom, že „vydávania tromfov z rúk sa zúčastňuje každý používateľ slovenčiny, čo neverí slovenskému slovu a zámerne sa mu vyhýba“ (Masár, tamže, s. 75). Diagnóza „katastrofálnej situácie v jazykovom úze, svojvôle v jazykovej komunikácii, nerešpektovania normy a kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny“ (Kočič, 1995, s. 213) je v tomto zmysle už „anomickou klasikou“. Subjektívne hodnotiace sudy o stave jazyka nesú emočný náboj nenáležitý vo vedeckej argumentácii, ale tradične ospravedľovaný vyšším záujmom, napr. snahou o jazykový ideál.

Chceme tým zdôrazniť funkciu emocionality vo vedeckom diskurze i to, že emotívne prejavy sú súčasťou diskurzu a vypovedajú o postojoch a náladách profesionálnych používateľov jazyka. Prejavy pociťovanej anómie bývajú formulované expresívne, naliehavo až imperatívne, čím sa zvyšuje ich sugestívnosť. Dá sa však povedať, že čím expresívnejšie je pociťovaná anómia formulovaná, tým viac možno

pochybovať o jej objektívnom základe a opodstatnenosti. Samotný pocit ohrozenia, krízy, úpadku atď. u jednotlivca v niektorej oblasti života nemusí korešpondovať so skutočným stavom vecí. Ale dlhodobou a citovo angažovanou snahou je možné pocit anómie navodzovať, objektivizovať, fixovať v kolektívnom jazykovom vedomí aj ovplyvňovať diskusiu v predmetnej oblasti. K tomu J. Dolník poznamenáva, že „Presvedčenie o nedokonalosti vlastnej jazykovej kompetencie je živé aj stabilizovaným diskurzom o neuspokojivom stave kultúry verejných jazykových prejavov. Tento diskurz sa reprodukuje v slovenskej spoločnosti už niekoľko desaťročí, a tak sa ustálila duchovná klíma, v ktorej sa žiada hovoriť o spisovnojazykových prejavoch záporne a vyvodzovať z ich pozorovania záver, že jazyková kultúra je v úpadku. Príčina takého stavu sa vidí v nerozvinutosti jazykového povedomia používateľov (čiže o nedokonalosti ich jazykovej kompetencie). Pestuje sa stereotyp o vlastnej obmedzenosti“ (Dolník, 2010b, s. 69).

V intenciách našich reflexií o anómii by sa toto pozorovanie mohlo hodnotiť ako sugerovaná anómia. Patrí sem nielen sugescia *anomického stavu* (neuspokojivá, zlá, upadajúca jazyková prax) a *anomického pocitu* (pocit nedokonalosti vlastnej jazykovej kompetencie, znechutenia z nekompetencie iných členov jazykového spoločenstva, rozčarovanie, pocit absencie nástroja, ktorý by zabezpečil ideálny a všeobecne uspokojivý stav jazyka), ale v konečnom dôsledku aj pochybnosti o mieste jazyka v hodnotovom registri spoločenstva či pochybnosti o existencii hodnôt vôbec. Ak sú tieto pocity dostatočne intenzívne a dlhodobé, vedú k formovaniu tzv. *anomického ja* (porov. Kováčik, 2008, s. 9). V súvislosti s jazykovou kompetenciou by sme mohli hovoriť o anomickom egu používateľa slovenčiny. Parafrázujúc Ivana Kadlečika je anomické ja napríklad vtedy, keď nemôžeme pokojne počúvať už ani predpoveď počasia. „Každý, kto príde s tým, že treba dodržiavať pravopis alebo používať správne slová, vychádza na posmech. A to ani nechcem spomínať, ako slovenčine ubližujú médiá so svojou miniatúrnou slovnou zásobou a nesystémovým zaobchádzaním s jazykom. Ja už nemôžem pokojne počúvať ani predpoveď počasia. Takže slovenčina vo svojej používanej podobe je už takmer na dne...“ (I. Kadlečík, cit. podľa Böhm, 2008, s. 160.)

Existuje však aj menej zreteľný, ale v intenciách sociologickej teórie o to závažnejší druh anómie, ktorý nie je primárne pocitom, ale stavom, podloženým objektívnou situáciou. V tomto prípade stav anómie vytvárajú normy, ktoré sa menia príliš rýchlo alebo príliš zaostávajú za prirodzenou konvencionalizáciou v systéme. Koncepcia J. Dolníka (2008b, s. 230) má pre túto okolnosť názov „sukcesívna situácia“. Vymedzuje sa štyrmi príznakmi, z ktorých najmä dva majú priamu súvislosť s anomickým stavom, a to: „neistota v istých jazykových štruktúrach, ktorá vyplýva z povahy stavby jazyka a jazyková nejednota spoločenstva“ (tamže). Inak povedané, anómiu vytvárajú normy, ktoré nie sú všeobecne známe, akceptované, rozšírené,

komplexné alebo výstižné, ako aj normy, ktoré nie sú. Za prejav anómie v domácom jazykovom prostredí môžeme považovať napríklad:

a) čiastočnú absenciu normy či nezáväznosť normy v prípade nových kvalít (napr. pri preberaní cudzích slov, pri vzniku a používaní nových proprií (napr. chrématoným, logoným – názvov investičných projektov, stavieb, firiem, rekreačných stredísk...);

b) čiastočnú absenciu lexikálnej normy v dôsledku absencie reprezentatívneho, aktuálneho výkladového slovníka s kodifikačnou platnosťou (keďže za kodifikačnú príručku sa popri Pravidlách slovenského pravopisu a Pravidlách slovenskej výslovnosti považuje len Krátky slovník slovenského jazyka, a už nie diely nepochybne aktuálnejšieho a reprezentatívnejšieho Slovníka súčasného slovenského jazyka);

c) pochybnosti vo vzťahu k platnej pravopisnej norme v PSP (napr. v otázkach rytmického zákona a jeho výnimiek zakončených na *-ár, -áreň* po dlhej slabike);

d) čiastočnú absenciu ortoepickej normy, ktorá by vychádzala zo živého úzu namiesto ortoepickej normy udržiavanej cyklickým vydávaním Pravidiel slovenskej výslovnosti jedného autora (Kráľ, 1996, 2005, 2009). Ide o normu, ktorá ani napriek častým reedíciám neprináša primerané zmeny aktualizácie a nevystihuje aktuálny stav štandardnej a uzuálnej výslovnosti najmä v prípade prevzatých výrazov alebo mäkkého *l* pred *e/i/ie/ia/iu*.

Situácie, ktoré používateľ jazyka môže vnímať ako anomické, nemajú rovnakú povahu, status ani účinok, preto budeme uvažovať minimálne o troch typoch anómie.

3.1. Prirodzená anómia

Ide o situáciu, keď používateľ jazyka potrebuje autoritu normy, ale norma, pravidlo, model pre daný jav (napr. pre nový výraz) nejestvuje alebo nie je legitimizovaný (kodifikovaný). Ide síce o problémový stav, ale z hľadiska časovej následnosti dopytu a odpovede je prirodzený, pretože precedens je reakciou na nový jav, takže za ním zaostáva a podobne norma zaostáva za precedensom a kodifikácia za normou. Dočasná anómia v tomto zmysle sa považuje za normálny jav a prekonáva sa bežnou lingvistickou praxou, poradenstvom, intuitívnymi a kreatívnymi postupmi používateľov jazyka. Napríklad „príbeh“ termínu *governance* (porov. Wachtarczyková, 2009) odráža neistotu aj nejednotnosť používateľov pri jeho adaptácii do lesníckej terminológie. Anómia v tomto prípade bola umocnená tým, že išlo o kľúčový termín príslušnej konferencie a zborníka príspevkov, ale účastníci diskurzu sa nevedeli zhodnúť na výslovnosti ([*'ga-vər-nəns*] alebo [*gavnans*] alebo [*gavnens*]), ani na spôsobe a miere adaptácie (nesklonné *governance*, kalk *governancia* alebo preklad *správa, spravovanie*). S odstupom času možno povedať, že ustálenie termínu *governance* v jeho neadaptovanej podobe odráža preferenčné prevzatie existujúcej konvencie používania výrazu (v angličtine) pred vytvorením vlastnej konvencie so všetkými adaptačnými procesmi.

3.2. Neprirodzená anómia

Ide o situáciu, keď norma jestvuje, ale nezodpovedá požiadavkám, očakávaniam a stavu jazykovej praxe, keď je medzi reálnou normou v jazyku a kodifikáciou priveľký rozdiel. V tomto prípade nositelia jazyka pociťujú deficit, kodifikáciu nedodržiavajú a veľmi často porušujú (porov. Buzássyová, 2002, s 42). Používateľské reakcie tohto typu len potvrdzujú mertonovskú stratégiu prežívania anómie – v tomto prípade ju predstavuje únik a rebélia. Ide pritom o stav nefunkčnosti a neakceptovania pravidiel na škále od malých fluktuácií (niekedy a niekde sa norma dodrží, niekedy a niekde nie) až po systémové odmietanie (nedodržiava sa takmer nikdy a nikdy). Príklady anómie možno vidieť na rôznych jazykových rovinách – na zvukovej rovine pri ortoepickej norme ide o už spomínanú výslovnosť mäkkého *l'* či už osobitne, alebo v skupinách *le, li, lia, lie, liu*. Adekvátnou reakciou jazykovej supervízie, ktorá by smerovala k eunómii, by bolo skôr prehodnotenie normy, a nie prevýchova používateľa alebo sankcie za nedodržiavanie. Prejavom anómie (objektívnej či subjektívnej) tohto typu sú tzv. návratné chyby (či skôr permanentné „chyby“), ktoré vytrvalo odolávajú normám a nedarí sa odstrániť ich z bežnej jazykovej praxe (*hmoždinka, vodítko, vada, koiť, zahájiť...*). Podľa J. Dolníka autoritatívna kodifikácia pôsobí destabilizačne na jazykovú normu i na jazykové sebedovetie používateľov (2010a, s. 124). Sprievodným dôsledkom takejto normotvorby je pravdepodobne aj pocit anómie (avézie) vo vzťahu k normám spisovnej slovenčiny a únik z jej dosahu do neformálnych, virtuálnych a cudzojazyčných diskurzov.

3.3. Nepravá anómia

Ide o situáciu, ak norma existuje, zodpovedá požiadavkám, ale v určitých otázkach a kolektívoch sa používatelia správajú, akoby nebola. Príkladom sú hoaxy, teda jazykové mýty a výmysly (*stromokocúr, vopcháček, lezuň...*). Keďže jazyk má rovnako dobré dispozície na verný odraz reality, ako aj na konštrukciu falošných odrazov, môžeme za nepravú anómiu považovať napr. aj gnómy, ktoré hyperbolou alebo redukciami vytvárajú stereotypy, ako napr. *Co Čech, to muzikant, Slováci – národ holubičí* (porov. aj ďalšie príklady z článku S. Pacherovej, 2005).

Z náčrtu problematiky anómie vo vzťahu k normám a pravidlám v slovenčine by mohlo vyplývať, že ak je anómia zaujímavý, mnohoaspektový prejav fungovania spoločnosti a jej výskum je relevantný pre sociológiu, mohol by byť podobný výskum podnetný aj pre slovenskú sociolingvistiku.²

Predpokladáme však, že podoby anómie v spoločnosti a v jazyku nie sú identické a pretože existujú druhy anómie, popri ktorých komunikácia normálne funguje, je pravdepodobné, že pragmatická logika používateľa jazyka (porov. Dolník, 2010) dokáže kompenzovať dočasné alebo čiastkové nedostatky či disproporcie v explicitných

² Výskum anómie prebiehal na Slovensku v r. 2001 a 2008 pod vedením J. Schenka, ktorý v *Slovak Sociological Review* 2010 predstavil čiastkovú syntézu výsledkov výskumu.

(písaných) normách a funguje v režime eunómie. Skúsenosť ukazuje, že sa to deje prostredníctvom nepísaných zásad vyššieho rádu a širšieho rozsahu – teda všeobecných pravidiel komunikácie. Skutočným ohrozením by bolo, keby anomické stavy začali ohrozovať aj komunikačné maximy, ktoré sú imanentnou súčasťou jeho jazykového vedomia a v praktickej rovine jeho verbálneho správania. Anómia je teda divergentnou tendenciou na nomickej štandardizačnej škále v akejkoľvek konvencionalizovanej ľudskej činnosti. Rozličné druhy a odlišná intenzita prejavov anómie však nesmerujú k paušálnemu tvrdeniu, že anómia je jednoznačne negatívna. Aj v slovách K. Buzássyovej, ktorá hovorí, že „keby sa kodifikácia občas neporušovala, nebol by vôbec možný vývoj k lepšej, adekvátnejšej kodifikácii“ (2002, s. 42), by sme mohli vidieť produktívny anomický paradox. Pripomeňme, že aj Durkheim rozlišoval progresívnu a regresívnu anómiu, aby progresívnej anómii mohol pripísať pozitívne účinky na sociálny stav a status po reklasifikácii systému regularít, ktoré anómiu vyvolali. Preto skúmanie jazykovej anómie ako stavu pravidiel a stavu jazykovej kompetencie je výzvou na zohľadnenie anómie v jazykovednej reflexii a na legitimizáciu anomických pocitov používateľov jazyka vo vzťahu k inštitucionálnej normotvorbe.

4. HYPERNÓMIA

Druhou príznakovou tendenciou nomickej škály je *hypernómia*. Nazvali sme tak stav „prenormovanosti“ ako analógiu k prestratifikovaniu slovenčiny (Bosák, 1997) a v kontraste voči anómii. Vnímame ju najmä ako stav subjektu v reakcii na určitú situáciu – ako precitlivenosť voči dodržiavaniu spisovnej normy v jazykovej praxi a zároveň ako stav preexponovania rozličných typov regularít v jazykovej praxi. Predpokladáme, že v každej oblasti upravovanej normami a konvenciami sa dajú nájsť určité prejavy hypernómie, a tak bez nároku na úplnosť načrtujeme aspoň štyri druhy hypernómie v závislosti od prostredia, v ktorom sa prejavuje.

4. 1. Precitlivenosť voči dodržiavaniu spisovnej normy v jazykovej praxi

Je zrejme, že slovenská komunita je lingvocentrická, a tak otázky jazykovej identity sú pre pocit príslušnosti k slovenskej národnosti primárne a zásadné. Od toho sa odvíja záujem slovenskej verejnosti o „veci jazyka“ a rešpekt voči pravidlám, ktoré používanie jazyka upravujú. Ak hovoríme o hypernómii, tak predovšetkým vo vzťahu k spisovnému jazyku, ktorý predstavuje „ideálnu“ formu národného jazyka. Napr. L. Ološtiaková (2010) uvádza množstvo dôvodov a súvislostí, prečo slovenskú jazykovú a jazykovednú situáciu možno hodnotiť ako „kodifikačne veľmi citlivú“ a prečo sa otázke spisovnosti pripisuje mimoriadny význam. Jej genéza formovania a ustáľovania pravopisných pravidiel ukazuje, že v otázkach spisovnej normy a kodifikácie sa viac a expresívnejšie tematizuje porušovanie spisovnej normy (Gianitsová-Ološtiaková, tamže). V slovenskej jazykovednej teórii sa postupne vyprofilovali dva základné postoje odlišujúce sa v spôsobe prístupu k jazyku a norme – tzv. nor-

mativistický a sociolingvistický (Ondrejovič, 1997). Napriek tomu, že majú identický predmet záujmu – funkčnú a všeobecne prijateľnú normu, spôsoby argumentácie sú nesúmerateľné. J. Kačala napríklad píše: „Oponenti jestvujúcej teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry síce upozorňujú na možné konfliktné situácie medzi terajšou kodifikáciou a používateľmi, ale o nijakých pozoruhodnejších konfliktných prejavoch nevieme. Zo strany verejnosti registrujeme zatiaľ skôr opačné prejavy, v ktorých čitatelia novín alebo diváci elektronických médií veľmi kriticky posudzujú nízku jazykovú úroveň niektorých prejavov zaznievajúcich v týchto médiách a záporne hodnotia aj priveľkú ľubovôľu a nečinnosť jazykovedcov v takýchto situáciách“ (2009, s. 27).

Tento postoj predpokladá používateľov jazyka, ktorí prejavujú anómiu na pocitovej úrovni. Je pochopiteľné, že práve títo angažovaní a nespokojní používatelia sú viditeľnejší a že o iných používateľoch s pocitmi eunómie autor nevie. Čítame to tak, že sa od nich ako od mlčiacej väčšiny abstrahuje. Táto optika sugeruje, že „boj o normu“ je stále aktuálny a sugescia je takmer militantná: „...slovenská jazykoveda – najmä ona! – stojí na začiatku 21. storočia opätovne pred potrebou poukazovať na nebezpečenstvo čechoslovakizmu v jazykovede.úloha zápasíť v slovenskej jazykovede opätovne na novom čechoslovakistickom fronte je nečakaná, ale nie až taká prekvapujúca“ (Kačala, 2009, s. 30). Ak sa v odbornej tlači legitimizujú emócie, je pravdepodobné, že jazykovo citliví používatelia slovenčiny sprostredkovane nadobudnú pocit ohrozenia. Znovu pripomeňme dispozíciu anomických prejavov formovať tzv. anomické ego používateľov jazyka, ak sú upriamovaní na odchýlky od spisovnej normy vo verejnom kontakte. Ide o príklad, keď akokoľvek dobre myslený boj za určité idey jazyka, či už v podobe dodržiavania nejakého pravidla, alebo v podobe odmietania niektorých prvkov jazyka, vyznieva ako hypernómia zo strany jazykovednej autority. Za ideálny postoj používateľa slovenčiny k norme považujeme kritickú akceptáciu a zdravý rešpekt. Čo si však pod tým máme predstaviť, ak v KSSJ (2003, s. 618) sa výraz *rešpekt* vykladá ako „vážnosť a úcta spojená so strachom“?

4.2. Hypernómia v jazykovednej reflexii

Najstaršou, najčastejšou a najčistejšou formou hypertrofovania spisovnej normy je **jazykový purizmus**. Zameriava sa na odstraňovanie cudzojazyčných prvkov z jazyka, v prípade súčasnej slovenčiny najmä bohemizmov a anglicizmov. Sprievodným znakom purizmu je aj výrazná emocionálna reakcia – na jednej strane pozitívny vzťah k starému, dávnejmu, slovenskému, a na druhej strane negatívny vzťah k cudziemu – a to nielen na úrovni jazykovej formy, ale implicitne voči importovaným veciam a javom ako vecný purizmus (*sexshopy, fastfoody, fitness, supermarkety...*). Pripomeňme v tejto súvislosti napr. vášnivú diskusiu v Kultúrnom živote (1964) po príspevku J. Ferenčíka NA OBRANU JAZYKA STARÝCH MATERIÍ aj (cit. podľa Budovičová, 1965, s. 41). V texte sa prezentuje silný anomický pocit a množstvo

výhrad profesionálneho používateľa jazyka voči „pokazenému jazykovému vedomiu“ dnešnej generácie, otupenému jazykovému citu inteligencie, voči anarchii v Slovníku slovenského jazyka (Peciar a kol., 1959 – 1968) v dôsledku výskytu bohemizmov, voči nesprávnej jazykovej politike a nesprávne aplikovaným teóriám jazykovedcov... Na druhej strane stojí idealizácia čistého jazykového citu starých materí a jazyk dediny (cit. podľa Budovičová, 1965, s. 41). V spomínanom texte sa koncentruje viacero podôb purizmu a ak napr. A. Markowski (2008) rozlišuje tradicionalistický, nacionalistický, elitárny a egocentrický druh purizmu, v OBRANE JAZYKA STARÝCH MATERÍ sa prejavili takmer všetky jeho druhy, okrem elitárneho.

K prejavom hypernómie v jazyku patrí aj **jazykový perfekcionizmus**, ktorý býva založený na absolutizovaní systémovosti. Perfekcionizmus sa snaží o odstraňovanie nejasností, nelogickostí, nesúrodostí v jazyku a v komunikácii. Je citlivý aj na tautológie (*najideálnejšie, cívať dozadu, emigrácia v zahraničí*), pleonazmy (*dve polovice, malý domček*), homonymiu (*nosný, ťažný*) a na „nezdravú“ voľnosť a variantnosť v jazyku vôbec. V gramatike sa snaží o odstraňovanie výnimiek a nepravidelností s argumentom posilňovania pravidelnosti a systematickosti v jazyku. Prípad vytesnenia výnimiek z rytmického krátenia v slovách končiacich *-ár/-áreň* po dlhej slabike zo spisovnojazykových prejavov je tiež prejavom perfekcionizmu, ktorý prerástol do legitimizovanej hypernómie v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991, 1998 a 2000.

S perfekcionizmom súvisí aj **logizovanie v jazyku** (Markowski, 2008, s. 135). Vzťahuje sa na taký druh perfekcionizmu, ktorý odmieta prejavy výrazovej a významovej asymetrie – napr. úplné synonymá, resp. homonymá alebo formálne redukované vetné konštrukcie (napr. *Máš sa?, Vidíme sa...* (porov. Avramovová, 2010) alebo *Budeme si písať, či? namiesto Ako sa máš? Uvidíme sa večer. Dovidenia. Budeme si písať, alebo nie?*). Dobrým príkladom perfekcionizmu v súčasnej slovenčine môže byť aj obmedzenie používania predložky *kvôli* v príčinnom význame (porov. Dolník, 2000; Jarošová, 2010b) a pretláčanie predložky *pre* (porov. aj Kačala, 2000).

Iný typický výsledok logizovania možno nájsť v TISÍCICH POUČENIACH ZO SPISOVNEJ SLOVENČINY (1974)³, kde máme definovanú *horu* ako súvislý vegetačný útvar (*dubová hora*), pričom napr. *dovolenka na horách* by mala byť správne *dovolenka vo vrchoch* (s. 278). V jazykovej praxi však málokto rešpektuje tento druh hypernómie. Bežné používanie spojení *vysokohorská turistika, vysokohorské chaty*, ktorých motivantom (univerbizačná motivácia) nie je *vysoká hora* ako vegetačný útvar a porast, ale *hora* ako vyvýšenina zemského povrchu, ukazuje, že samoregulačné mechanizmy komunikačnej praxe a tendencia k eunómii sú silnejšie ako tisíc poučení. Heslo *hora* je už adekvátne a výstižne spracované v SSSJ (2011, s. 143 – 144).

³ Túto príručku má Ministerstvo kultúry SR medzi odporúčanou literatúrou pre oblasť kultúry jazyka. (<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/odporan-literatra>)

Hypernómia ako príznakový jav môže byť nositeľom „špeciálnych efektov“ a hyperkorektnosť dokáže byť za určitých okolností aj zdrojom humoru, ako nedávno postrehla I. Hrubaničová (2011, s. 17) v úvahe o tom, čo je slovenské a čo spojenoarabskoemirátske. „Zobrať si Slovenku, to je anglické, talianske, rakúske aj spojenoarabskoemirátske...“ a práve *spojenoarabskoemirátske* považuje za hyperkorektné, a tým za veľmi vtipné. Predpokladáme, že zdrojom jazykového humoru boli aj alúzie na národné stereotypy v predmetnej reklame a ďalšie spomínané hyperkorektné tvary typu *oklahomacityjský* alebo *bradlianskobrezovský*. Ani hypernomické javy v jazyku neexistujú izolovane, ale vždy v určitom sociálnom, diskurzívnom a dobovom kontexte. O hypernómii však možno hovoriť iba v kontextoch, kde je imperatívom úspornosť výrazu a jazyková dôslednosť vyznieva komicky (napr. v hovorovom štýle alebo v reklame). V oficiálnych a administratívnych komunikátoch je náležité rozlišovať deriváty tvorené od názvov miest (Oklahoma City – oklahomacityjský) a deriváty od názvov spolkových štátov USA (Oklahoma – oklahomský) (porov. Dvonč, 1980).

4.3. Hypernómia v jazykovom vzdelávaní

Nezanedbateľný kontext a zdroj emočnej kompetencie používateľov jazyka vytvára vzdelávanie v materinskom jazyku, teda škola. Spôsob formovania jazykového vedomia v školskej praxi zásadne ovplyvňuje spôsob verbálneho správania sa detí v budúcnosti. Rozhoduje nielen o množstve a úrovni poznatkov o jazyku, ale aj o tom, aký typ ega a aký druh vzťahu k jazyku si jednotlivец vytvorí. Či zdravý, kritický a s rešpektom (ale bez strachu) – eunomický, alebo anomický či hypernomický. Všeobecne a zbežne by sa o koncepciách vyučovania slovenského jazyka dalo povedať, že sa menia tak často, že by pozorovateľ mohol vybadať znaky nekonšepčnosti a anómie. Ku konvenciám školskej praxe patrí prezentovanie materinského jazyka ako absolútnej hodnoty, pričom sa objekty jazyka môžu stať predmetom jeho kultu a niektoré didaktické metódy môžu mať blízko k rituálom (bližšie Dolník, 2010b).

Problémom nie je samotná prezentácia materinského jazyka prostredníctvom sugestívnych textov, ale intenzita a forma danej sugescie a pátosu na jednej strane (literárnej) a forma strohých pravidiel na druhej (gramatickej) strane. Ritualizácia týchto foriem sa pečatí tým, že sa učia naspamäť. Teoreticky je celkom možné (napr. v 3. ročníku ZŠ), že na jednej hodine sa žiak stretne s poéziou typu *Aká si mi krásna... alebo Slovenčina moja* (V. P. Tóth) a na druhej hodine sa nevyhne „drsnej próze“ na zapamätanie si vybraných slov. Obidva druhy textov sú postavené na rovnakú úroveň a obidva sú príkladom jazykového kultu, a teda jazykovej hypernómie, ktorá nemusí mať očakávaný a priamočiaro pozitívny vplyv na detské jazykové vedomie. Kým kult skutočnej poézie sa dá pochopiť i podporiť, otázka je, čo s kultom vybraných slov a s „mnemotechnickými pomôckami“ typu: „*Stryko rybár, rýdza duša, rýľom ryje, hryzie pery, na Toryse šťastie skúša, v blate rýpe, hľadá červy. Nad kory-*

tom len čo zočí vytryskovať, brýzgať vodu, rýchlo ako rytier skočí, rysím skokom letí k brodu. Vše sa skryje v tóni chvoja, ryžu, bryndzu schytí, z čela prýštia perly znoja, poryv vetra cíti. Vše zrýmuje to i to, ryhu, kryhu, varyto, vše ho reuma trýzni, ničí, od bolesti takmer ryčí“? (Anonymní autori učebného textu používaného na hodinách slovenského jazyka III. ročníka ZŠ vo Zvolene.) Podobný mnemo-text je ku každej skupine vybraných slov, čo deti považujú za „básničky“. Tento druh hypernómie robí medvediu službu nielen jazyku, ale aj literatúre.

4.4. Legislatívna hypernómia

Uvedený druh hypernómie súvisí s precitlivosťou jazykového spoločenstva voči dodržiavaniu noriem spisovného jazyka a s dominanciou tejto existenčnej formy slovenčiny. V slovenskom jazykovom prostredí upravuje používanie jazyka zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky a zákon NR SR č. 318/2009 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky s najnovšími zmenami schválenými 30. júna 2009. Zo základných ustanovení zákona vyplýva, že štátnym jazykom sa rozumie slovenský jazyk v jeho kodifikovanej podobe, čo znamená, že vzhľadom na oklieštený rozsah a nedostatočnú aktualizáciu kodifikačných príručiek sa štátny jazyk obmedzuje na anomický útvar. Ide o neprirodzenú anómiu, ktorá nevyplýva zo skutočného stavu jazyka, ale zo stavu navodeného mocenskou ingerenciou. Navonok sa prezentuje ako starostlivosť o štátny jazyk, ale niektoré ingerencie z titulu úradnej moci idú proti profesionálnej starostlivosti o jazyk a nahrávajú úradníckemu manažovaniu jazykovej politiky. Ak § 2 odsek 3 spomínaného zákona po zmenách v roku 2009 znie: „Kodifikovanú podobu štátneho jazyka schvaľuje a zverejňuje Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky...“ znamená to, že štátna direktíva sa neuspokojuje so zverejňovaním, ale rozširuje svoje kompetencie aj na schvaľovanie podoby kodifikácie. Namiesto je otázka, do akej miery je v tomto prípade ingerencia ministerstva ako orgánu štátnej správy opodstatnená a kompetentná, a najmä – či vôbec je opodstatnená.

Paradoxné je, že tieto otázky sú namiesto, ale v rámci spolitizovaného diskurzu v ňom miesto nemajú. Tým sa však otvára priestor pre anómiu a anomický pocit časti odbornej verejnosti, ktorá v prenормovanosti a „preštátnosti“ predmetu svojho záujmu (hypernómie) vidí neprirodzenosť a umelosť neadekvátnu modernému chápaniu jazyka. Previazanosťou jazyka so sankčnými mechanizmami a neprehľadným, potenciálne manipulovateľným schvaľovaním (či neschvaľovaním) sa jazyk stáva nástrojom moci a politikum. Zavedením povinného dohľadu nad používaním štátneho jazyka vykonávaného jazykovou inšpekciou poverenou ministerstvom kultúry sa členom jazykového spoločenstva sugeruje nevyhnutnosť chápať jazyk ako stavbu, ktorá na svoje správne fungovanie potrebuje niečo analogické stavebnému dozoru a podsúva implikácie, že bez mocenskej supervízie (dozoru a spravovania) by sa jazykový systém mohol zrútiť, narušiť alebo prestať fungovať. A naopak, že

zákonne upravené používanie jazyka prispeje k jeho kultivovaniu a lepšiemu fungovaniu.

Z hľadiska nomológie, ktoré zohľadňuje povahu objektových systémov, však indeterministická povaha jazyka nevyžaduje takú mieru ingerencie ako iné systémy, ktoré vyžadujú exaktné a striktné právne či technologické normy. Jazykové pravidlá majú charakter konštituujuúcich pravidiel (Viceník – Černík, 2005, s. 108) a ako také sa odlišujú napr. od receptúrnych (návodov a receptov) či regulatívnych pravidiel (didaktické postupy), a predovšetkým od technicko-technologických noriem. Konštituujujúce sú preto, že utvárajú rečové akty a formujú odraz sveta v jazyku. Za pravidlá sa považujú preto, že sa odlišujú od zákonov a striktných noriem doplnených o opodstatnené sankcie. Avšak spoločenské, a tým aj jazykové pravidlá možno ignorovať, porušiť, zmeniť, nahradiť alternatívnymi pravidlami, na rozdiel od prírodných zákonov, ktoré majú charakter nevyhnutnosti. Predpokladáme teda, že povaha jazyka viac zodpovedá a eunómii viac prospieva samoregulácia, dobrovoľná kultivácia jazyka zo strany jeho používateľov, a nie jazyková prax pod tlakom právnej normy so sankciami. V rámci samoregulačných procesov v jazyku fungujú aj prirodzené sankcie v dôsledku nerešpektovania noriem. J. Dolník za prirodzenú sankciu považuje obmedzenie slobody jednotlivca v prípade ak nepozná alebo nerešpektuje jazykové konvencie. Podľa našich pozorovaní však jednotlivec má slobodu vo verbálnom správaní a môže sa správať nekonvenčne, ale musí rátať s neúspešnosťou v kolektívnom dorozumívaní, nepochopením a s vlastnou sociálnou akceptáciou. Niektoré prípady vnútorného exilu (napr. M. Šimečku alebo I. Kadlečíka) sú introvertnou formou odmietania konvencií. Z tohto pohľadu je jazyková politika na báze striktných pravidiel umocnených sankciami zdrojom používateľskej anómie a ideál používateľa jazyka so zdravým rešpektom (bez pocitu strachu) k odborným inštitúciám a autoritám sa vzdáva.

5. ZÁVEROM

Všetky druhy hypernómie spája príznaková axiológia – uplatňovanie sprísnených hodnotiacich kritérií v citlivých otázkach a v prípade legislatívnej hypernómie aj uplatňovanie sankcií. Pretože hypernomické prejavy sú výsledkom zvýšeného prahu citlivosti hodnotiaceho subjektu, málokedy sa vyskytnú izolovane. Najčastejšie sa prelínajú, kombinujú a majú kumulatívnu tendenciu (spája sa purizmus, perfekcionizmus aj logizovanie. J. Dolník v tejto súvislosti hovorí o „hodnotiacich štandardoch“ (2010a, s. 130 – 136) a vzťahuje ich na jazykové vedomie lingvistov. Tieto štandardy vyjadrujú profesionálnu predstavu o skúmanom jave, teda o tom, aký má byť, ale väčšinou v dôsledku nedostatočnej vyspelosti a kultivovanosti používateľov nie je (tamže, s. 130). Okrem toho, že sa prejavy hypernómie prelínajú, bývajú prepojené aj v kauzálnno-dôsledkovom reťazci (precitlivenosť spôsobuje legislatívnu

hypernómiu, a tá ovplyvňuje prah jazykovej citlivosti v bežnej rečovej praxi, školskej praxi aj v lingvistickom diskurze). Prejavy hypernómie, teda snaha o uplatňovanie ideálnej normy alebo uplatňovanie autoritatívnej normy, pôsobia na kritického používateľa jazyka obmedzujúco, znechucujúco a v konečnom dôsledku negatívne. Používatelia jazyka v procese samoregulácie a pri svojej prirodzenej tendencii k eunómii si nachádzajú, a ak treba, aj vytvárajú formy vyhovujúce ich potrebám aj s prípadným rizikom dočasných anomických stavov, ktoré väčšinou sami dokážu prekonať či vykompenzovať. Okrem iného však vzájomná prepojenosť individuálneho a kolektívneho, nekonvenčného a konvenčného potvrdzuje, že na nomickej škále sa stretávajú divergentné aj konvergentné tendencie, a tak tam, kde sa končí hypernómia, často sa začína anomia. A cesta k anomii môže byť dláždená tými najlepšími úmyslami.

Literatúra

- AVRAMOVOVÁ, Miroslava: Vidím, že sa nevidíme. In: Slovo, Tvorba, Dynamickosť. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. Mária Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 331 – 336.
- BOSÁK, Ján: Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 45 – 53.
- BŮHM, Stanislav: Kde sú hranice štandardu, úzu? In: Kultúra slova 2008, roč. 42, č. 3, s. 158 – 163.
- BUDOVIČOVÁ, Viera: O kultúre spisovnej slovenčiny. In: Naše reč, 1965, roč. 48, č. 1, s. 41 – 46.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Retrospektívne poznámky o transkripcii zo starej gréčtiny a latinčiny. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Bratislava: Veda 2002, s. 38 – 44.
- ČERNÍK, Václav: Sociálny systém, konanie a sociálna zmena. In: Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách. Eds. V. Černík, J. Viceník. Bratislava: Iris 2005, s. 13 – 56.
- DOLNÍK, Juraj: Teória jazykovej prirodzenosti. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 1, s. 18 – 25.
- DOLNÍK, Juraj: Ku kritike reflexivnologického prístupu k spisovnému jazyku. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 4, s. 214 – 221.
- DOLNÍK, Juraj (2008a): Egolinguvistika. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 5, s. 257 – 270.
- DOLNÍK, Juraj (2008b): Jednotlivec a jazyková norma. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 227 – 233.
- DOLNÍK, Juraj (2010a): Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava, Veda 2010. 301 s.
- DOLNÍK, Juraj (2010b): Kultové objekty v slovenskom jazykovom prostredí. In: Studia Academica Slovaca 39. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave 2010, s. 61 – 73.
- DVONČ, Ladislav: K derivátom názvov typu Carson City. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 1, s. 63 – 64.
- FORM, W. H.: The social construction of anomie: a four-nation study of industrial workers. In: American Journal of Sociology, 1975, 80 (March): s. 1165 – 1191.
- HAVRÁNEK, Bohuslav: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultúra. In: Spisovná čeština a jazyková kultúra. Rd. B. Havránek a M. Weingart. Praha: Melantrich 1932, s. 32 – 84.
- HORECKÝ, Ján: Kultivovanie verejného prejavu: In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 48 – 50.
- HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Čo je slovenské a čo spojenoarabskoemirátske. In: Sme, 16. 9. 2011, s. 17.

- JAROŠOVÁ, Alexandra: Lexikálna norma a výkladový slovník. In: Slovo, Tvorba, Dynamickosť. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. Mária Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 180 – 208.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (2010b): Problém významu predložky *kvôli* na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 3, s. 159 – 169.
- KAČALA, Ján: Zachráňme predložku *pre*. In: Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 3, s. 3.
- KAČALA, Ján: Systémové základy jazyka a jazykovej kultúry. In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 25 – 31.
- KOVÁČIK, Daniel: Anómia a súčasná slovenská rodina. Práca ŠVOČ. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa 2008. 48 s. Online: <http://www.ksoc.ff.ukf.sk/pdf/svoc2008-1.pdf>, cit. 19. 10. 2010.
- KRÁL, Ābel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 1996. 626 s.
- KRÁL, Ābel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2005. 423 s.
- KRÁL, Ābel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. 2. vydanie. Martin: Vydavateľstvo Matica slovenská 2009. 432 s.
- KREMPASKÝ, Július: Synergetika. Bratislava: Veda 1988. 263 s.
- LUBAŠ, Władysław: Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Opole: Instytut polski 2009. 560 s.
- MARKOWSKI, Andrzej: Kultura języka polskiego: Teoria. Zagadnienia leksykalne. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 2008. 293 s.
- MASÁR, Ivan: O (ne)potrebnosti slovenskej terminológie. In: Jazyková kultúra na Slovensku na začiatku tretieho tisícročia. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 77 – 80.
- MERTON, K. Robert: Studie zo sociologické teorie. Praha: SLON 2000. 285 s.
- NAKONEČNÝ, Milan: Sociální psychologie. Praha: Academia 2000. 287 s.
- OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Analogistický a anomalistický princíp pri kodifikáciách substantívnej deklinácie – metodologické východiská. In: Zborník príspevkov. 5. študentská vedecká konferencia. Eds. J. Sipko – M. Chovanec – G. Harčariková. Prešov: FF PU 2010, s. 651 – 668. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/53.pdf
- ONDREJKOVIČ, Peter: Modernizácia a anómia. Je teória anómie aktuálna i v súčasnej slovenskej spoločnosti? In: Sociológia, 2000, roč. 32, č. 4, s. 343 – 360.
- ONDREJOVIČ, Slavomír. 1997. Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk. In: Sociolinguistica Slovaca. 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 54 – 60.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Súčasná jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 9. 2009 v Banskej Bystrici. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2009, s. 123 – 137.
- PACHEROVÁ, Soňa: Šárka Kameňová a iné jazykové straty a nálezy. Dostupné na: http://www.czsk.net/zrkadlenie/jar_2005/pacherova.html
- POVAŽAJ, Matej: Jazyková kultúra na Slovensku na začiatku tretieho tisícročia. In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 9 – 18.
- SCHENK, Juraj: Anómia na Slovensku: pokus o meranie. In: Sociológia 2004, roč. 36, č. 2, s. 107 – 136.
- SCHENK, Juraj: Anómia na Slovensku v r. 2001 a 2008: porovnanie a niektoré metodologické problémy. In: Sociológia. Slovak Sociological Review. 2010, roč. 42, č. 4, s. 287 – 315.
- SROLE, Leo: Social integration and certain corollaries. In: American Sociological Review, 1956. Vol. 21, s. 709 – 716.
- VICENÍK, Jozef – ČERNÍK, Václav: Zákon a pravidlo v sociálno-humanitných vedách. In: Zákon, explanačia a interpretácia v spoločenských vedách. Eds. V. Černík, J. Viceník. Bratislava: Iris 2005, s. 71 – 114.

- WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Atraktory a princípy atraktivity v jazyku. In: Človek a jeho jazyk. I. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 231 – 243.
- WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Kto potrebuje *governance*? In: Slovenská reč 2009, roč. 75, č. 5, s. 317 – 320.

Pramene

- 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Kolektív autorov. Bratislava SPN 1974. 320 s.
- Akademický slovník cizích slov. Kolektív autorů pod vedením Věry Petráčkové a Jiřího Krause. Praha: Academia 1995. 836 s.
- BACHRATÝ, Viktor: Bifurkácie v ekonomických modeloch. Online: <http://student.fiit.stuba.sk/~bachratv02/mes/simapp.pdf>, cit. 16. 8. 2011.
- HORAL, B. Peter: Aká si mi krásna. <http://www.zelpo.sk/region/kultura/piesne/hymnicke.htm>, cit. 20. 9. 2010
- Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ). Štvrté doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pišárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 945 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Tretie upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 590 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ). A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ). H – L. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- TÓTH, P. Viliam: Slovenčina moja. Online: http://www.maticnydomrs.szm.com/piesne/hymnicke/vpt_slovincina_moja.html, cit. 29. 10. 2010.
- Zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Online: <http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/270/1995>, cit. 22. 10. 2010.
- Zákon NR SR č. 318/2009 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Online: <http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/legislatva/zkony/270/1995>, cit. 22. 10. 2010.

POZNÁMKY K ŠTANDARDIZÁCIÍ GEOGRAFICKÝCH NÁZVOV

Imrich Horňanský

Martinengova 10, 811 02 Bratislava 1, e-mail: hornansky@marta.sk

HORŇANSKÝ, I.: Geographical Names Standardizations Remarks. In Slovenská reč, 2011, vol. 76, no. 4, p. 212-220.

Abstract: This paper presents basic ideas connected with standardization of names of non-residential geographical features and specific residential geographical features from the territory of Slovakia. It focuses the attention to problems and limits of standardization from Slovakia's view point. Names of geographical features which are long, which are consisting of more than three semantic words, which present an insult of moral, religious or national feelings, or which are incorrect and unfitting regarding the historical development of the territory, are unacceptable. Apart from that by United Nations conferences on standardization of geographical names the standardization has to be constituted on scientific results in relation to language regularities. The basic question is what an intervention of standardization authority is adequate with regard to the local dialect representation of geographical name. About standardization of investigated category of geographical names decides the Geodesy Cartography and Cadastre Authority of Slovak Republic by a decision; against this decision no appeal is allowed. Standardized geographical names are obligatory for cartographical publishers, at using in the press and other means of mass communication and in an official activity of state bodies, public bodies and communities.

Key words: Geodesy Cartography and Cadastre Authority of Slovak Republic, names of geographical features, standardization

1. Podstata geografických názvov a ich význam

Geografický názov jazykovými prostriedkami jednoznačne, stručne a jasne určuje, identifikuje a individualizuje geografický objekt, a tým umožňuje a uľahčuje orientáciu na mape, orientáciu v teréne a z komplexnejšieho pohľadu uľahčuje aj spoločenskú komunikáciu. Štúdium geografických názvov pomáha odpovedať na otázky, prečo a ako vznikli tieto názvy, ako sa menili a vyvíjali tieto vlastné mená aj v našom okolí, čo pomáha uspokojovať prirodzenú zvedavosť po vlastnom osude, po vlastnej histórii. Navyše toto štúdium pomáha vysvetliť, prečo a ako dlho jednotlivý geografický názov trval, ako zanikol, a to spravidla v súvislosti so skutočnosťou, ktorú názov pomenúval. Geografické názvy sú omnoho viac než iba obyčajné slová zložené zo slovného základu a z predpô a z prípon a určitým spôsobom gramaticky ohýbané. Každý geografický názov vznikol v konkrétnom priestore a čase. S geografickým objektom je jeho názov spätý do tej miery, že neodráža iba vybranú

stránku dejín tohto objektu (napr. kultúrnu, hospodársku, politickú), ale osvetľuje aj etnickú a sociálnu príslušnosť ľudí, ktorí ho pomenovali a ktorí tieto názvy používali (je svedectvom o ich jazyku, ideológii, o ich vzťahu k zemepisnému prostrediu, k susednému obyvateľstvu a pod.). Pomenovací proces je vždy akt historický, daný stupňom vývoja spoločnosti a podmienený tým, čo si ľudia istej doby všímali a čo subjektívne hodnotili. Objektívna prírodná a topografická realita tu v mnohých prípadoch hrá iba druhoradú úlohu.

Geografické názvy sú predovšetkým súčasťou slovnej zásoby jednotlivých jazykov. Jazykovedná kvalifikácia má teda v toponomastickej práci odhaľujúcej pôvod jednotlivých geografických názvov prvoradú úlohu. Etymológia je presnou vedou, ktorá musí rovnakou mierou rešpektovať na jednej strane hláskoslovné, slovo- tvorné a významotvorné poznatky a na druhej strane pôsobenie mimojazykových činiteľov. Rovnako musí rátať s tým, že geografické názvy, ako slová žijúce oddelene od apelatívnej slovnej zásoby, môžu podliehať deformáciám a skomoleninám, ľudovej etymológii, prekladovým omylom, úmyselným zásahom a pod. Pôvodný význam geografických názvov, ktorý bol v čase pomenovania väčšinou úplne priezračný, sa postupom času mohol stále väčšmi zahmlievať, až sa geografické názvy stali čistou abstraktnou značkou, ktorá nemá na prvý pohľad súvislosť so svojím niekdajším významom.

Význam geografických názvov je mnohoraký. Geografické názvy v spojení s mapami pomáhajú pri štúdiu a spoznávaní predchádzajúcich, dávnejších tvárností terénu na základe terénnych povrchových znakov súčasného reliéfu, ktoré sú predmetom mapovania a následne sa stávajú obsahom mapy (zrázy, prírodné terénne stupne, raveny, preliačiny, rokliny, rebrá, strže, zárezy, ryhy, výmole, sutiny, terénne rebrá, jamy, terénne vlny, mŕtve ramená vodných tokov, slaniská, močiare s rozmanitým stupňom priechodnosti, občas vysychajúce úseky vodných tokov, trvale vyschnuté korytá vodných tokov a ich mŕtvych ramien, plytčiny, brehy, brody, ostrohy, nánosové kužele, mohyly, kurgany a i.). Štúdium geografických názvov je veľmi dôležité aj z kultúrneho hľadiska, lebo predstavuje neoceniteľný zdroj informácií pre viaceré vedné odbory, ako je napr. história a vývin jazyka, jeho slovnej zásoby, dialektológia, porovnávacía lexikológia, interpretácia slovo- tvorných postupov, história osídlenia krajiny, história medzietnických presunov a migrácií, história kultivácie poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, história dopravy a pod. Štúdium geografických názvov a rozmiestnenia objektov nimi pomenovaných v krajine slúži ako pomocný nástroj aj pre archeológiu, etnografiu, demografiu, antropológiu i geografiu; má význam výchovný a didaktický. Pri výpočte hodnôt geografických názvov nemožno obísť ich národnoreprezentatívnu (štátnoreprezentatívnu) funkciu. V tomto smere sa môžu geografické názvy aj politicky zneužívať na dosahovanie konkrétnych politických cieľov zameraných na konkrétnu geografickú lokalitu.

2. Štandardizácia geografických názvov v podmienkach Slovenska

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii (ďalej iba „zákon o geodézii a kartografii“) s účinnosťou od 1. 1. 1996 svojím § 18 priniesol do skupiny zákonných povinností orgánov geodézie, kartografie a katastra novú úlohu – štandardizáciu geografických názvov. Táto úloha sa síce aj dovtedy vykonávala týmito orgánmi, ale bez jednoznačnej opory v legislatíve, a teda aj bez jasného usmernenia všeobecne záväznými právnymi predpismi a internými technickými predpismi. Pred prijatím zákona o geodézii a kartografii chýbala legislatívna opora viacerých atribútov tejto činnosti, ako je regulácia procedúry samotnej štandardizácie, forma rozhodnutia o štandardizácii geografických názvov, problematika opravného prostriedku proti rozhodnutiu, vzťah rozhodovania o štandardizácii geografických názvov k zákonu o správnom konaní, záväznosť štandardizovaných geografických názvov, zverejňovanie rozhodnutí o štandardizácii a pokuty za priestupky fyzickými osobami a za porušovanie poriadku právnickými osobami na úseku používania iných než štandardizovaných podôb geografických názvov. Po nadobudnutí účinnosti zákona o geodézii a kartografii sa táto legislatívna medzera odstránila.

Pod štandardizáciou geografických názvov v zmysle § 2 ods. 15 zákona o geodézii a kartografii rozumieme súbor opatrení zabezpečujúcich jednotnosť geografických názvov a záväznosť ich používania. Štandardizácia geografických názvov obsahuje ustanovenie konkrétnej jedinej písomnej podoby názvu daného geografického objektu a podmienok používania tejto podoby. Štandardizovaná podoba geografického názvu musí do určitej miery zohľadňovať skutočne používaný názov, musí byť prakticky použiteľná a zároveň musí rešpektovať normy a zákonitosti spisovného jazyka, aby plnila aj normatívnu a dokumentačnú funkciu. Vybrané aspekty týchto podmienok sa v hraničných situáciách krížia, preto je nevyhnutné v týchto prípadoch rozhodnúť o kompromisnom riešení.

V rokoch 1974 – 1981 sa uskutočnila štandardizácia geografických názvov z úrovne podrobnosti Základnej mapy Slovenskej republiky 1 : 50 000 z územia Slovenska a nadväzne na tento krok v období 1983 – 1994 nasledovala štandardizácia geografických názvov z podrobnejšej úrovne zodpovedajúcej obsahu Základnej mapy Slovenskej republiky 1 : 10 000 tiež z územia celého Slovenska. Dovedna sa štandardizovalo 68 314 geografických názvov (Horňanský, 1995). Následne v rokoch 1996 – 2000 sa štandardizovalo 15 791 názvov trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky. Výsledky štandardizačného procesu sa vo vydavateľskej právomoci Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (pred rokom 1993 Slovenského úradu geodézie a kartografie) v klasickej knižnej forme publikovali, a tým sa ponúkli verejnosti na využívanie. V súčasnosti je už tento súbor štandardizovaných geografických názvov k dispozícii aj v elektronickej podobe.

Súbor štandardizovaných geografických názvov predstavuje relatívne stabilný, uzavretý súbor. Mení sa a meniť sa bude iba zriedkavo. Tento súbor sa postupne rozširuje o názvy z ešte podrobnejšej úrovne – z katastrálnych máp. Realizácia tohto projektu svojim rozsahom v histórii štandardizácie geografických názvov na Slovensku dodnes nemá svojho konkurenta a pravdepodobne ani v blízkej budúcnosti nebude iným projektom prekonaná. Je zrejmé, že ani odborná verejnosť toto spracovanie so svojimi výstupnými produktmi ešte stále nedoceníla.

Konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov prijali zásadu činnosti, aby štandardizácia bola založená na výsledkoch vedy vo vzťahu k jazykovým zákonitostiam a k technickým prostriedkom tvorby toponymických údajov (Horňanský, 1998). Túto zásadu štandardizácie geografických názvov prijala a osvojila si aj Slovenská republika. V zmysle § 18 zákona o geodézii a kartografii sú o. i. neprípustné názvy nesídelných geografických objektov, ktoré sú dlhé, pozostávajúce z viac ako troch plnovýznamových slov, názvy urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostne cítenie, jazykovo nesprávne a nepriliehavé na historický vývin územia.

3. Ťažisková problematika štandardizácie

Ťažiskovým krokom štandardizácie každého geografického názvu je rozhodovanie, do akej miery je vhodné a potrebné zistenú lokálnu nárečovú podobu názvu geografického objektu alebo spoločensky nevhodnú podobu názvu prípadne obsahovo nevhodnú podobu názvu alebo gramaticky a pravopisne nesprávne utvorenú podobu názvu upravovať do štandardizovanej podoby (Majtán 1984, 1986 a 1994). V období rokov 1947 – 1948 sa uskutočnila rozsiahla celoplošná úprava názvov obcí, ktorej výsledky sa reflektovali vo vyhláske Povereníctva vnútra z 11. 6. 1948 č. 964 Úradného vestníka o zmenách úradných názvov miest, obcí a osád. Mnohé teoretické aspekty tejto úpravy sa na odbornom fóre intenzívne diskutovali najmä na 1. slovenskej onomastickej konferencii v Bratislave 4. – 6. decembra 1967. Konsenzuálne výsledky tejto často aj kontroverznej odbornej diskusie sa prevzali do neskorších podrobných interných predpisov rezortu geodézie a kartografie regulujúcich štandardizáciu názvov nesídelných geografických objektov a špecifických sídelných objektov. Podrobnú procedúru štandardizácie geografických názvov v rokoch 1974 – 1994 usmerňovali interné predpisy a od roku 1995 predovšetkým všeobecne záväzné predpisy Podľa nich sa upravovali do štandardizovanej spisovnej podoby

- hláskové nárečové prvky (napr. *Luštek* → *Lúžtek*, *Šefranica* → *Šafranica*, *Hrunok* → *Grúnik*, *Kyčera* → *Kýčera*, *Jalšiny* → *Jelšiny*, *Na rozcestí* → *Na rázcestí*, *Malé Bardo* → *Malé Brdo*, *Na travnikoch* → *Na trávnikoch*, *Dzera-va skala* → *Deravá skala*, *Mravenčie kruhy* → *Mravčie kruhy*, *Kadubný* → *Kadlubný*, *Agáčina* → *Agátina*, *Apátik* → *Opátik*, *Čeremošná* → *Čremošná*,

- Jablonové* → *Jabloňové*, *Jasanové* → *Jaseňové*, *Ternovec* → *Trnovec*, *Teresiány* → *Trsťany*, *Berezovec* → *Brezovec*, *Zabrodie* → *Zábrodie*, *Čipkové* → *Šípkové*, *Borody* → *Brody*, *Čítare* → *Štitáre*, *Somola* → *Smola* a i.);
- gramatické nárečové prvky (napr. *Pod kyselú vodú* → *Pod kyslou vodou*, *V Hubokém* → *V Hlbokom*, *Pod huru* → *Pod horou*, *Za humny* → *Za humnami*, *Medzi vrchami* → *Medzi vrchmi*, *Nad cestama* → *Nad cestami*, *Stehlici* → *Stehlíkovci* a i.) (Majtán, 1977);
 - pravopisne chybné alebo gramaticky nesprávne utvorené názvy (napr. *Prejtianský potok* → *Prejtiansky potok*, *Paňkov* → *Pankov*, *Klak* → *Kľak*, *Sysl'ova diera* → *Syslia diera*, *Vršatecké bradlá* → *Vršatské bradlá*, *Kadňanka* → *Kadnianka*, *Belské* → *Belianske*, *Beskydek* → *Beskydok*, *Suchovský háj* → *Sušiansky háj*, *Rybô* → *Rybie*, *Nižný Chmelenec* → *Nižný Chmelinec*, *Vápeník* → *Vápenník*, *Viesčanské* → *Viešťanské* a i.);
 - prekladom inojazyčných názvov do slovenského jazyka (napr. *Vörös ér* → *Červený kanál*, *Almás tető* → *Jabloňový vrch*, *Rjaba skala* → *Jarabá skala*, *Rózsás* → *Ružová* a i.);
 - pravopisnou úpravou grafickej podoby inojazyčných názvov (napr. *Bucuháza* → *Bučuháza*, *Csótfa* → *Čótfa*, *Gyotva* → *Ďotva*, *Döndös* → *Dendeš*, *Heckerová* → *Hekerová* a i.);
 - utvorením nového názvu bez ohľadu na pôvodné znenie názvu v prípade, ak sa inojazyčný názov nedal preložiť do slovenčiny alebo bol inak nevhodný (napr. *Malá Žomboj* → *Malá Železná priepasť*);
 - úpravou názvu obsahujúceho číslice alebo iné kódové znaky (napr. *Machnáč I* → *Veľký Machnáč*, *Machnáč II* → *Malý Machnáč*, *Hložec I* → *Predný Hložec*, *Hložec II* → *Zadný Hložec* a i.);
 - utvorením nového názvu v prípade spoločensky alebo inak nevhodného názvu obsahujúceho hanlivé a vulgárne slová, názvu pripomínajúceho osoby alebo inštitúcie, ktoré prejavili nepriateľské zmýšľanie voči nášmu národu a pod.

Súbežne sa konfrontáciou dovtedajších podôb názvov na skúmaných mapách s nárečovými lokálne používanými podobami názvov upravovali chybné názvy vydané v minulosti občas za nárečové podoby. Chybné podoby názvov boli dôsledkom v minulosti necitlivého alebo nekvalifikovaného terénneho zberu informácií alebo chybnéj úpravy počas kartografického spracovania mapového produktu (napr. *Hninica* → *Hlinica*, *Buča* → *Duča*, *Búčok* → *Hučok*, *Koncový končiar* → *Koncový košiar*, *Koža* → *Kozia*, *Ostrý hrab* → *Ostrý hrb*, *Sapia hora* → *Capia hora*, *Mečiare* → *Močiare*, *Čerianka* → *Cerianka*, *Luhy* → *Lúky*, *Černík* → *Cerník*, *Bojačie* → *Bujačie*, *Výšky* → *Vřšky*, *Kutňa* → *Kútna*).

V súčasnosti sa osobitná pozornosť venuje rozsahom extrémne malej množine štandardizovaných geografických názvov, kde sa po štandardizácii týchto názvov konštatuje, že v čase štandardizácie neboli k dispozícii všetky relevantné informácie, kde neboli k dispozícii súčasné vedecké poznatky historických a etymologických štúdií, prípadne, kde sa z rozličných dôvodov v etape štandardizácie nepostupovalo dôsledne. Tu sa jednotlivé konkrétne názvy opätovne analyzujú, sú predmetom diskusie a vo výslednici možno konkrétnu už štandardizovanú podobu geografického názvu výnimočne prehodnotiť a znovu ju v inej, z dnešného pohľadu korektnej podobe štandardizovať.

4. Hranice štandardizácie geografických názvov

Komplexný obraz o procese štandardizácie vrátane hraníc aplikovaných úprav názvov môže poskytnúť odpoveď na otázku, ktoré zistené podoby názvov boli rezistentné voči diskutovaným úpravám a teda štandardizovali sa v miestnej nárečovej podobe.

4.1. Neupravovali sa a štandardizovali sa v dovtedajšej nárečovej podobe takéto názvy:

- slovotvorné nárečové podoby, či už išlo o archaizmy, územne obmedzené slová alebo o slová prevzaté z iných jazykov (napr. *Hlinište, Strážište, Bučník, Bukovinka, Búč, Chmeľník, Chmelinec, Brezník, Brezniak, Brezovka, Brezovník, Brezenec, Brezovčiek, Brezáčky, Brezičnik, Brezuľa, Hrabec, Hrábok, Hrabíky, Hrabky, Hrabkov, Hrabča, Hrabov, Hrabovík, Hrabovčiek, Hrabovník, Hrabínovec, Hrabniaky, Hrabničky, Podhrabie, Záhrabie, Úhrabie*);
- slovníkové nárečové podoby, slovníkové archaizmy a územne obmedzené slová (napr. *Za palachom, Zelnica, Debra, Šivarná, Magura, Čierťaž, Kýčera, Grúň, Kňahynec, Modlový vrch, Veľký Modlatín, Gbelovka, Bašta, Španica, Dežmáš, Krakov, Dechtárina, Pekelník, Smolák, Strhár, Tovariská*);
- do slovenčiny adaptované názvy inojazyčného pôvodu (napr. *Za tajchom, Tajch, Tále, Na Šiancoch, Vartovka, Farkaška, Falštín, Rabštín*).

4.2. Celý proces štandardizácie sa niesol v duchu citlivého prístupu, aby sa neutvorili podoby názvov, s ktorými by mohli miestni používatelia nesúhlasit' alebo ktorých štandardizované podoby by boli pre laika veľmi „vzdialené“ od nárečovej podoby názvov, a teda ťažko prijateľné. V zmysle toho sa neupravoval *Maglec* (les, Tulčiek, PO) na *Mohylec, Maglovec* (vrch, Vyšná Šebastová, PO) na *Mohylovec, Moglová* (vodný tok a dolina, Hronec a Valaská, BR) na *Mohylová, Bogota* (vrch, Slanské Nové Mesto, KS) na *Bohatá, Ragáč* (vrch, Hajnáčka, RS) a *Ragáč* (pole, Adamovské Kochanovce, TN) na *Roháč, Manta* (pole, Perín-Chym, KS) a *Mánta* (pole, Vrakúň, DS) na *Mútna, Gestenec* (vrch, Dudince, KA) na *Hostnica, Morotva*

(kanál a pole, Nesvady, KN), *Morotva* (pole, Trstené pri Hornáde, KS) a *Morotva* (pole, Šahy, LV) na *Mrtava*, *Astraga* (pole, Polica, RA) na *Ostroha*, *Peserany* (samota, Sklabiná, VK) a *Dolné Peserany* (samota, Želovce, VK) na *Psiarany*, *Balaton* (pasienok, Hlohovec, HC) a *Balatom* (kopec, Osl'any, PD) do podoby zohľadňujúcej slovný základ *blato* a i. (Horňanský, 2009, s. 24).

4.3. V plnom rozsahu sa rešpektovali názvy obcí (kompetencia vlády SR) a názvy častí obcí (kompetencia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky), ak sa tieto názvy sekundárne použili v podobe derivátov ako komponenty viacslovných geografických názvov, a to napriek tomu, že v jednotlivých prípadoch sa konštatovalo, že najmä podľa najnovších etymologických poznatkov je názov obce utvorený neústrojne a naruša systém názvov obcí. Podľa toho sa neupravovali napr. *Staré Drienovo* (samota, Drienovo, KA), *Drienovec* (vodný tok, Drienovec, KS), *Jablonovský potok* (vodný tok, vojenský obvod Záhorie, MA), *Okolo buclovianskeho* (pole, Koprivnica, BJ), *Silická jaskyňa* (jaskyňa, Silica, RV), *Hadovská pustatina* (pole, Komárno, KN), *Jasenov* (vrch, Oravská Lesná, NO) do podoby *Staré Drieňovo*, *Drieňovec*, *Jablonovský potok*, *Okolo budslavianskeho*, *Sedlická jaskyňa*, *Hadovská pustatina*, *Jaseňov*, lebo sa rešpektovali názvy obcí *Drienovo* (KA), *Drienovec* (KS), *Jablonové* (MA), *Buclovany* (BJ), *Silica* (RV), názov mestskej časti *Hadovce* (Komárno, KN) a názov časti obce *Jasenovské* (Oravská Lesná, NO). V poslednom prípade vznikla paradoxná situácia, keď primárnym názvom je názov vrchu *Jasenov*, ktorý „odovzdal“ svoj názov sekundárnemu toponymu – názvu časti obce *Jasenovské*, pričom toto odovzdanie zapríčinilo neskôr „zmrazenie“ nárečovej podoby názvu vrchu proti prípadnej systémovej úprave.

4.4. Napriek intenzívnej diskusii sa napokon ponechala a štandardizovala lokálna nárečová podoba tých geografických názvov, ktorých gramatická kategória rodu nebola identická s gramatickou kategóriou apelatíva, s ktorým názvy geneticky pôvodne súviseli. Najčastejšie išlo o prípady, ak pôvodnú slovenskú podobu toponyma (niekedy priamo apelatíva) prevzala maďarčina, hláskoslovne si túto podobu upravila podľa zákonov maďarčiny. Takto upravená maďarská podoba bola späť prevzatá do slovenčiny, ale tu už neprešla prirodzeným vývojom, takže v nárečí ostala zakonzervovaná táto z maďarčiny prevzatá podoba toponyma už s inou gramatickou kategóriou rodu (vzhľadom na zakončenie toponyma a na zaradenie sa do skloňovacieho vzoru); nezohľadnila sa pôvodná podoba slovenského geografického názvu a jeho rodu z obdobia jeho prevzatia do maďarčiny. Išlo o názvy ako *Balát* (pole, Šurany, NZ), *Balát* (pole, Veľký Kýr, NZ), *Vyšné Balajty* (pasienok, Milhošť a Kechnec, KS) a susedné *Nižné Balajty* (pasienok), *Balota* (samota, Bohdanovce a Vyšná Myšľa, KS), *Balata* (pole, Kukučínov, LV) a *Za Balatou* (les, Borský Mikuláš, SE), ktoré sa neupravovali podľa slovného základu *blato*. Podľa slovného základu *mláka* sa neupravoval napr. *Dlhý Mlak* (les, Starý Smokovec, PP), podľa slovné-

ho základu *chlm* sa neupravovala napr. *Šándorhalma* (pole, Nový Tekov, LV), podľa slovného základu *breza/breh* neupravoval napr. *Beržeň* (pole, Veľký Horeš, TV), *Beržeň* (les, Skároš, KS). Podobne *Poronda za Váhom* (les a pole, Šúrovce, TT), *Pustá Poronda* (les, Šúrovce, TT), *Poronda* (les a pole, Sereď, GA), *Porondy* (pole, Čata, LV) sa neupravovali podľa slovného základu *prúd*, alebo *Burda* (geomorfologická jednotka, NZ a LV), *Burda* (pasienok, Tisovec, RS), *Burda* (les a lúka, Krajná Bystrá, SK), *Burda* (vinica, Podlužany, LV), *Nižná Burda* (samota, Rovné, RS), *Vyšná Burda* (samota a pasienok, Rovné, RS) sa neupravovali podľa slovného základu *brdo* (Horňanský, 2009, s. 338).

5. Záver

Slovenská republika sa už dávnejšie prihlásila k cieľom štandardizácie geografických názvov tak, ako ich definovali konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov: fixovať jediný spôsob písania názvu každého geografického objektu na základe národnej štandardizácie. Jednotné písanie štandardizovaných podôb geografických názvov prináša úsporu, predchádza prípadným omylom a nedorozumeniam medzi používateľmi týchto názvov, zvyšuje výchovnú, kultúrnu a spoločenskú úroveň obyvateľstva, skvalitňuje informačnú komunikáciu, prispieva k zvýšeniu národnej reprezentácie a zvyšuje medzinárodnú prestíž štátu. Slovenská republika v praxi potvrdila aplikáciu zásady OSN v oblasti štandardizácie geografických názvov, ktoré sú nastavené tak, aby štandardizácia bola založená na výsledkoch vedy vo vzťahu k jazykovým zákonitostiam a k technickým prostriedkom tvorby toponymických údajov.

Literatúra

1. slovenská onomastická konferencia, Bratislava, 4. – 6. decembra 1967. Zborník. Red. V. Blanár a M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV a Slovenská onomastická konferencia pri vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968.
- HORŇANSKÝ, Imrich: Druhý významný projekt štandardizácie geografického názvoslovia realizovaný. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 78 – 83.
- HORŇANSKÝ, Imrich: 7. konferencia Organizácie Spojených národov o štandardizácii geografických názvov a naša kartografická prax. In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 3, s. 146 – 156.
- HORŇANSKÝ, Imrich: Slová *ostrý*, *tupý* a *hladký* v slovenských geografických názvoch. In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 1, s. 21 – 26.
- HORŇANSKÝ, Imrich: Jedna poznámka ku kategórii gramatického rodu toponým pri štandardizácii slovenských geografických názvov. In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 6, s. 337 – 341.
- MAJTÁN, Milan: Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovia. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 300 – 310. Znovu publikované in: Kultúra slova, 1986, roč. 20, č. 5, s. 144 – 150.

- MAJTÁN, Milan: Voľnejšie miesta štandardizácie geografického názvoslovia. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice, 27. – 29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava – Martin: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Matica slovenská 1994, s. 60 – 61.
- MAJTÁN, Milan: Štandardizovanie slovenských geografických názvov a názvy typu Ostrô – Ostré. In: Krásy Slovenska, 1977, roč. 54, s. 517 – 519.
- MAJTÁN, Milan: Hranice a perspektívy štandardizácie geografického názvoslovia v SSR. In: 7. kartografická konferencia so zahraničnou účasťou. Vedecko-technickým rozvojom k vyššej kvalite a efektívnosti kartografickej tvorby. Bratislava: Dom techniky ČSVTS v spolupráci so Slovenskou kartografiou 1984, s. 84 – 89.

Pramene

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov.

SPRÁVA O ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV ZA ROK 2010

Pavol Žigo

*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: pavolz@juls.savba.sk*

V roku 2010 vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV) pokračovalo vo svojej činnosti v novom zložení. Od 1. 1. 2010 bol vedením ústavu poverený dovtedajší zástupca riaditeľa prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. a po absolvovaní konkurzu bol do funkcie riaditeľa vymenovaný s účinnosťou od 1. 6. 2010. Zástupkyňou riaditeľa sa stala Mgr. Nicol Janočková, PhD., vo funkcii vedeckej tajomníčky ústavu ostala PhDr. Sibyla Mislovičová, predsedom vedeckej rady sa namiesto prof. PhDr. Juraja Dolníka, DrSc., začiatkom roka stal prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. Ústav ostal naďalej rozčlenený na sedem oddelení:

- a) oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca Alexandra Jarošová);
- b) oddelenie súčasného jazyka (vedúci Slavomír Ondrejovič);
- c) oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci Matej Považaj);
- d) oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (vedúci Ľubor Králik);
- e) dialektologické oddelenie (vedúci Pavol Žigo);
- f) oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca Mária Šimková);
- g) oddelenie lingvistických dát (vedúci Gabriel Gaží).

Koncom roka 2010 pracovalo v JÚLŠ SAV 20 vedeckých pracovníkov (2 s hodnosťou DrSc., 18 s hodnosťou CSc., resp. PhD., 3 s vedecko-pedagogickou hodnosťou profesora), 31 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 5 pracovníci so stredoškolským vzdelaním. Priemerný vek kmeňových zamestnancov ústavu bol ku koncu roka 49 rokov, priemerný vek vedeckých pracovníkov 50 rokov.

2. Ťažiskom vedeckej činnosti JÚLŠ SAV bol výskum v rámci grantových úloh VEGA:

- a) Slovenčina ako kultúrny jav a médium kultúry (č. 2/0152/09, vedúci projektu J. Dolník);
- b) Spracovanie obchodnovednej terminológie pre potreby Slovenskej terminologickej databázy s dôrazom na analýzu terminologických neologizmov (č. 2/0091/09, J. Levická);

c) Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch (2/0089/09, I. Valentová);

d) Etymologický výskum slovenskej lexiky – 2. etapa (č. 2/0129/09, individuálny riešiteľ Ľ. Králik);

e) Slovník slovenských nárečí – tretí zväzok (č. 2/0028/09, M. Smatana);

f) Slovanský jazykový atlas (č. 2/0076/01 A. Ferenčíková);

g) Slovník súčasného slovenského jazyka – 3. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná a editačná príprava rukopisu a lexikologicko-lexikografický výskum) (č. 2/0007/09, A. Jarošová);

h) Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra (2/0078/09, M. Považaj),

i) Konfrontačný výskum kolokácií v slovenčine a nemčine (č. 1/00061/09, M. Šimková).

K projektom budovaným v rámci štátnych programov vedy a výskumu a štátnych objednávok okrem prípravy Slovníka súčasného slovenského jazyka (2005 – 2012) patrí budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku – 2. etapa (č. zmluvy 0967/2006, M. Šimková) a projekty v rámci štátnej objednávky.

K medzinárodným projektom v rámci medziakademickej dohody patria:

a) Slovanský jazykový atlas: koordinátor JÚĽŠ SAV, zodp. riešiteľ A. Ferenčíková, spoluriešitelia: Bulharsko, Bosna a Hercegovina, Bielorusko, Česká republika, Nemecko, Chorvátsko, Poľsko, Rusko, Srbsko, Slovinsko, Ukrajina;

b) Princípy a metódy tvorby výkladového slovníka (koordinátor JÚĽŠ SAV, A. Jarošová);

c) Slovenský jazyk v Maďarsku (S. Ondrejovič).

K projektom v rámci 7. rámcového programu patrí:

a) Konceptuálne modelovanie zosieťovania centier vysokokvalitného výskumu v oblasti slovenskej lexikografie a ich digitálnych zdrojov (Inštitút matematiky a informatiky Bulharskej akadémie vied, riešiteľ zo slovenskej strany R. Garabík, ako aj riešitelia z Poľska, Ruska, Slovinska, Ukrajiny);

b) Slovenčina online (R. Garabík, spoluriešitelia z Nemecka, Veľkej Británie, Litvy, Poľska);

c) Slovenská terminologická sieť (Slovenský odbor Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre preklad, A. Jarošová).

3. V rámci edičnej činnosti vydal JÚĽŠ SAV v roku 2010 tieto knižné publikácie:

- DOLNÍK, Juraj – DUDOK, Miroslav – HANSMANOVÁ, Júlia – IVANOVÁ, Martina – JANOČKOVÁ, Nicol – KESSELOVÁ, Jana – MOŠAŤOVÁ, Michaela – OLOŠTIAK, Martin – VAŇKO, Juraj – ŽIGO, Pavol: Mor-

fologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010. 466 s.

- DOLNÍK, Juraj: Jazyk – človek – kultúra. 1. vyd. Bratislava: Kalligram 2010. 221 s.
- DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu). Bratislava: Veda 2010. 299 s.
- VALENTOVÁ, Iveta: Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti. 1. vyd. Bratislava: Veda 2009. 253 s. Jazykovedné štúdie. XXVII.

Okrem toho vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich i zahraničných) pracovníci ústavu publikovali 82 štúdií, vedeckých a odborných článkov, 34 recenzií vedeckých prác. Do periodickej tlače (do časopisov Kultúra slova, Slovenská reč, Forum, Academia, Normalizácia, Poistné rozhl'ady, Quark, Revue o dejinách a spoločnosti, Rodina a škola, Roľnícke noviny, Správy SAV a iných) pripravili vyše 132 popularizačných príspevkov, jubilejných medailónov, nekrológov a správa tlačovým a elektronickým médiám poskytli viac ako 48 rozhovorov.

4. Jazykovedný ústav aj v roku 2010 organizoval, resp. spoluorganizoval viaceré vedecké podujatia:

a) Konferencia Človek a jeho jazyk venovaná 90. výročiu narodenia profesora Jána Horeckého. Kongresové centrum SAV, Smolenice 20. – 22. 1. 2010;

b) XX. kolokvium mladých jazykovedcov. Častá-Papiernička, 24. 11. – 26. 11. 2010. Na podujatí sa zúčastnili mladí jazykovedci zo Slovenska, z Českej republiky, z Poľska, zo Srbska a z Maďarska;

c) Výskum slovenských osobných mien. Spolupráca s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku. Bratislava (24 účastníkov, 17. 5. – 19. 5. 2010);

d) Vincent Blanár – nestor jazykovedy, zakladateľ modernej slovenskej onomastiky, Bratislava, 30 účastníkov, 8. 12. 2010.

5. Ústav mal k 31. decembru 2010 5 interných a 3 externých doktorandov (R. Sabo, M. Kopecká, A. Ramšáková, J. Vrábľová, A. Krausová) a 3 externých doktorandov (V. Benko, A. Karčová, D. Majchráková), z toho 2 doktorandky boli pracovníkmi ústavu (A. Karčová, D. Majchráková). Vedeckú hodnotu obhajobou doktorandskej dizertácie získali B. Chochoľová a A. Ramšáková. Významnými doplnkami vedeckej výchovy boli doktorandské semináre pod vedením J. Dolníka a XX. kolokvium mladých jazykovedcov s početnou zahraničnou účasťou.

6. Pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci alebo konzultanti diplomových prác (2), ako školitelia doktorandov (9), ako vedúci alebo konzultanti diplomových a bakalárskych prác (12), oponovali dizertačné a habilitačné práce (7), pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských i doktorských dizertačných prác (8) a boli členmi komisií a oponentmi v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách (3). Mnohí pracujú v spoločných odborových komisiách pre dokto-

randské štúdium ako členovia, alebo predsedovia (P. Žigo v odboroch slovenský jazyk, všeobecná jazykoveda, konkrétne jazykové skupiny – slovanské jazyky a literatúra – slavistika J. Dolník v odboroch slovenský jazyk, všeobecná jazykoveda, konkrétne jazykové skupiny – germanistika, S. Ondrejovič v odboroch slovenský jazyk, všeobecná jazykoveda, konkrétne jazykové skupiny: germanistika a konkrétne jazykové skupiny – orientalistika). Ďalší pracovníci ústavu pôsobili ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

7. Viacerí pracovníci ústavu sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a Inštitút modernej komunikácie v Bratislave, Bratislavská vysoká škola práva v Bratislave). Ich prednášky a semináre sa týkali dejín jazyka a jazykovedy (Dolník, P. Žigo), všeobecnej a teoretickej jazykovedy (J. Dolník), slovenčiny v súčasnej komunikácii (S. Mislovičová), lexikológie (N. Janočková), morfológie (N. Janočková), syntaxe (J. Dolník), štylistiky (J. Dolník, S. Mislovičová) a lingvistických základov translatológie (J. Dolník). Spolu pracovníci ústavu odprednášali na univerzitách vyše 400 hodín prednášok a uskutočnili viac ako 300 hodín seminárov.

8. Prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc., sa za Slovensko ako riadny člen Európskej federácie národných jazykových inštitúcií (European Federation of National Institutions for Language, EFNIL) zúčastnil na 8. výročnom zasadaní EFNILu v Grécku (Solún 2. – 5. novembra 2010).

9. Pracovníci ústavu K. Buzássyová, A. Ferenčíková, A. Jarošová, Ľ. Králik, P. Žigo sa ako členovia medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov zúčastňovali na ich zasadnutiach a práci. S. Ondrejovič a J. Dolník boli členmi Societas Linguistica Europea, S. Ondrejovič aj Medzinárodnej sociolingvistickej asociácie v Sofii INSOLICO, Medzinárodnej fonetickej spoločnosti v Prahe, Spoločnosti pre dejiny jazykovedy v Münsteri a členom Slovak Studies Association v USA. J. Dolník bol členom Societas Linguistica Europea, spoločnosti Österreichische Sprachgesellschaft, predsedom Spoločnej odborovej komisie v oblasti slovenského jazyka a germanistiky, ale aj členom Akreditačnej komisie ministerstva školstva. A. Jarošová bola členkou Európskej asociácie lexikografov EURALEX a Asociácie TELRI, J. Dolník bol členom redakčných rád zahraničných periodík (Slovo a slovesnosť), P. Žigo (zborníky *Eslavistica Complutense*, *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*).

10. Viacerí pracovníci ústavu (A. Ferenčíková, K. Gajdošová, R. Garabík, M. Chochol, N. Janočková, C. Králik, A. Jarošová, A. Karčová, J. Levická, D. Majchrá-

ková, S. Ondrejovič, M. Šimková, D. Zvončeková, P. Žigo) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Česku, Maďarsku, Poľsku, Slovinsku, Macedónsku, na Ukrajine, v Rusku, Bielorusku, Rakúsku, Nemecku, Írsku, Dánsku a Belgicku) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívilo vedeckých pracovníkov (z Česka, Bulharska, Slovinska, Ruska a Japonska).

11. Pracovníci ústavu sa aj v roku 2010 zúčastňovali na aktivitách pre ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie. Vypracúvali expertízy (napr. pripomienkovali novely zákona o štátnom jazyku), posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov a vyhlášok, zúčastňovali sa na tvorbe a ustáľovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií, ako aj v rámci slovenskej terminologickej siete. Dvaja zamestnanci ústavu boli členmi Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka (K. Buzássyová, A. Ferenčíková), členmi rozličných komisií Ministerstva kultúry SR a Ministerstva školstva SR (A. Ferenčíková, M. Považaj), členmi rezortných terminologických a názvoslovných komisií (L. Králik, M. Majtán, M. Považaj, I. Vančová). M. Považaj bol predsedom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a členom komisie Ministerstva obrany a Bezpečnostnej rady SR a K. Buzássyová členkou Edičnej rady SAV. Pracovníci ústavu boli aj hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov (Jazykovedný časopis, Kultúra slova, Slovenská reč, periodík Revue aktuálnej kultúry, Studia Academica Slovaca, Slavica Slovaca a Správ Slovenskej akadémie vied), členmi výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, výboru Slovenskej onomastickej komisie pri SAV, výboru Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, výboru Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry, Komisie pre vedecký a odborný preklad pri Literárnom fonde. Ústav sa významne podieľal aj na príprave nového zväzku Encyklopaedia Beliana.

Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie v r. 2010 v rámci listovej a telefonickej jazykovej poradne a prostredníctvom elektronickej pošty vybavili vyše 2 100 listov a e-mailov a odpovedali na viac ako 10 000 telefonických otázok. Rady v otázkach slovenského jazyka poskytovali aj ďalší pracovníci ústavu a mnohí pracovníci sa zapájali do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry prednáškovou činnosťou pre účastníkov Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií a redaktorov tlačových médií, pre prekladateľov, ale aj pre pracovníkov štátnej a verejnej správy. Pracovníci JÚLŠ posudzovali, ako aj po minulé roky, jazykovú a terminologickú stránku zákonov, vyhlášok a vládných nariadení pre Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo školstva SR a Úrad vlády, poskytovali odborné poradenstvo v otázkach jazyka, vlastných mien (názvov verejných priestranstiev) a ter-

minológie orgánom štátnej správy a samosprávy (S. Duchková, K. Kálmanová, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová), posudzovali jazykovú a terminologickú stránku slovenských technických noriem (A. Jarošová, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová). Ústav spolupracoval so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a ustáľovaní slovenskej odbornej terminológie a pri terminologickej revízií technických noriem. Výsledkom spolupráce sú publikované slovenské technické normy (najmä I. Vančová).

12. Pracovníci ústavu sa aktívne zúčastnili na mnohých prednáškach a seminároch o terminológii, štandardizácii a prekladaní európskych dokumentov, o počítačovej lexikografii, o význame a obsahu priezvisk na Slovensku, o zdokonaľovaní prejavu v materinskom jazyku pre prekladateľov a tlmočníkov Európskej komisie, Európskeho parlamentu, Súdneho dvora, Dvora audítorov a Európskej centrálnej banky v Luxemburgu, o jazyku a štýle pre moderátorov Rádia FM v Slovenskom rozhlase, o pravidlách slovenského pravopisu, o štátnom jazyku a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov matričných úradov v Inštitúte verejnej správy, o jazykovej kultúre a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov Ministerstva vnútra SR v Inštitúte verejnej správy v Bratislave a pod. Odznali populárne príspevky v tlači, v rozhlase (Slovenčina na slovíčko – M. Považaj), desiatky rozhovorov v tlači, rozhlase a v televízii o slovenskom jazyku a jeho kultúre. A. Ferenčíková a A. Ramšáková boli členkami hodnotiacej poroty súťaže žiakov základných a stredných škôl *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

13. Ústav na svojej elektronickej stránke (www.juls.savba.sk) sprístupnil viaceré slovníkové diela a jazykovedné publikácie. Okrem základných príručiek a vedeckých prác z produkcie ústavu sú na jeho elektronickej stránke sprístupnené staršie ročníky jazykovedných periodík: JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, KULTÚRA SLOVA A SLOVENSKÁ REČ. Ústav na internetovej adrese <http://korpus.savba.sk> je sprístupnený aj Slovenský národný korpus pre profesionálnych záujemcov o slovnú zásobu slovenčiny a jej fungovanie v komunikácii.

14. Stav knižničných fondov JÚLŠ SAV k 31. decembru 2010 bol takýto: počet knižných jednotiek 26 386, z toho prírastok 336; počet dochádzajúcich periodík je 15, z toho 7 domácich.

Koncom roka 2010 sa vedná politika ústavu s perspektívou do ďalšieho obdobia bude orientovať na riešenie pokračujúcich projektov VEGA. Prvoradou úlohou bude dokončenie a vydanie druhého zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorý je základným vedeckým opisom slovnej zásoby súčasnej slovenčiny vo všetkých sférach komunikácie. Dielo je späté s rozsiahlou pramennou základňou klasického typu, ako aj s materiálom Slovenského národného korpusu a na jeho prí-

prave sa využívajú najmodernejšie elektronické prístupy lexikografického spracovania jazykového materiálu. V súvislosti s prácou v oblasti lexikografie bude pokračovať spolupráca na príprave celonárodného výkladového slovníka slovenského jazyka, ktorého vydanie pripravuje Inštitút F. Ramovša Slovenskej akadémie vied v Lubľane. Pri výskume prirodzených foriem národného jazyka – v oblasti dialektológie – pripraví slovenská národná komisia do tlače štvrtý zväzok lexikálno-slovo- tvornej série projektu s tematikou „poľnohospodárstvo“ a bude pokračovať vo výskume substantívnej deklinácie v nárečiach všetkých slovanských jazykov tak, aby výstupy z projektu boli využiteľné nielen v oblasti jazykovedy, ale aby nadobudli interdisciplinárnu povahu, najmä s dosahom na etnológiu, kulturológiu, históriu a fenomenológiu jazyka. V nadstavbovej časti výskumu s orientáciou do teoretickej roviny a interdisciplinárnych dimenzií pôjde o orientáciu na výklad jazyka vo vzťahu k jeho okoliu, najmä v reláciách jazyk a filozofia, jazyk a osobnosť, jazyk a kolektív, jazyk a politika a jazyk a dejiny. Poslaním takto orientovanej časti vednej politiky je hľadanie odpovedí na fundamentálne otázky, akú rolu hrá jazyk vo filozofickej interpretácii sveta, resp. k akým poznatkom vedú filozofické interpretácie sveta. Ťažiskom výskumu je ozrejmovanie idey o determinačnej a limitujúcej sile jazyka pri duchovnom zmocňovaní sa sveta človekom, o fungovaní jazyka ako interpretačného konštraktu, ako aj o redukovaní interpretácie sveta na výklad jazyka. Súčasťou takto orientovanej stratégie má byť aj konfrontácia záverov rozmanitých filozofických interpretácií jazyka s teoretickopoznávacími vývodmi. V duchu európskeho spoločenskovedného myslenia pôjde o výklad jazyka ako objektu dejín, ich zrkadla aj média, ako aj jednej z dejinných síl s koncentráciou pozornosti na materinský jazyk ako imanentný element dejín etnika, resp. národa.

PRÁVA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN U NÁS A V EURÓPE

Anežka Krausová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava,
e-mail: anezkak@juls.savba.sk*

Dôkazom toho, že širšia nelingvistická verejnosť nestráca záujem o jazyk ani v súčasnosti, dokonca že v politických súvislostiach tento fenomén získava na atraktivite, bola aj medzinárodná konferencia o postavení národnostných menšín konajúca sa 24. novembra 2010 v bratislavskom hoteli Bôrik. Konferenciu s oficiálnym názvom JAZYK A IDENTITA (PRÁVA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN U NÁS A V EURÓPE) zorganizoval podpredseda vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolf Chmel, ktorý sa touto formou snažil vytvoriť slovenským a európskym odbor-

nikom priestor pre spoločnú diskusiu o právach národnostných menšín a o používaní ich materinských jazykov s cieľom zvýšiť povedomie odbornej a širšej verejnosti o tejto problematike. Konferencia sa tak stala súčasťou prebiehajúcej verejnej diskusie o návrhu novely zákona o používaní jazykov národnostných menšín, teda akéhosi predchodcu plánovaného zákona o postavení národnostných menšín.

Konferencia pozostávala z dvoch štvorhodinových panelov oddelených diskusiou a hodinovou prestávkou. Prvú časť, venovanú postaveniu tradičných národnostných menšín, moderoval sociológ a bývalý veľvyslanec v USA Martin Bútora. K najodbornejším a myšlienkovu najpregnantnejším príspevkom patrili otvárací prejav Rudolfa Chmela približujúci vývin špecifického vnímania vzťahu identity a jazyka na Slovensku. Úvodom naznačil svoje vnímanie ústredných pojmov konferencie, identitu ako sebavyjadrenie čohosi vnútorného, priam intímneho, a jazyk ako jednu z najbyťostnejších súčastí identity. Spomenul možný vplyv herderovsko-humboldtovskej výnimočnej dôležitosti jazyka na jeho súčasné reflektovanie v menšinových súvislostiach, v ktorých sa stáva nástrojom politiky. Sedem multietnických impérií spred 200 rokov je dnes rozdelených na množstvo štátnych národov, vrátane Slovenska, ktoré sa so svojimi deviatimi národnostnými menšinami (15 % populácie) považuje za najheterogénnejšiu krajinu strednej Európy. Osobitnú pozornosť venoval najpočetnejšej maďarskej menšine, pričom údajmi o klesajúcom počte Maďarov na Slovensku sponchybnil rozšírené názory o nastupujúcej maďarizácii odkazujúc pritom na Ľudovíta Nováka a jeho odsudzovanie „*umelo živeneho a viac škodlivého ako osožného strachu z maďarónstva*“. Rudolf Chmel povzbudil diskutujúcich k vnímaniu menšiny nie ako problému, ale ako daru v podobe rozmanitosti, ktorú označil za jednu z najväčších hodnôt súčasnosti. Zároveň však poukázal na fakt, že politická elita utvorená prevažne z niekdajších zástancov národného štátu sa nebude schopná náhle pretvoriť na zástancov právneho štátu. V prípade, že nepriznáme menšinám hlásiacim sa k slovenskej štátnosti ich práva, vrátane tých jazykových, môžeme, podľa neho, stratiť *našich* občanov. K tolerancii nabádajúcou bodkou prejavu bol výrok Winstona Churchilla, že „*civilizovanosť každého národa sa pozná podľa toho ako sa správa k menšinám*.“ Posun od rigidne zakoreneného nacionalizmu k churchillskej otvorenosti sa podľa Chmela možno dá v budúcnosti uskutočniť a treba sa o to pokúsiť.

Faktami nasýtený prejav ponúkol k diskusii Alexander Brösl, bývalý člen Ústavného súdu SR a monitorovacieho výboru Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Rady Európy (ďalej len ECHR MJ), ktorý svoj príspevok vtipne nazval POZRI, KTO TO HOVORÍ. V príspevku sa zaoberal právnou úpravou statusu jazykov národnostných menšín, pričom odporúčal vymedziť status zákona o štátnom jazyku a zákona o používaní jazyka národnostných menšín v ich vzájomnom vzťahu. Dvadsaťpercentná teritoriálna podmienka ukotvená v zákone č. 318/2009 Z.

z pre priznanie statusu jazykovej menšiny žijúcej na Slovensku nie je zlučiteľná s ECHR MJ. Výška kvóra môže spôsobovať problémy najmä málopočetným menšinám, akými sú chorvátska, poľská, bulharská alebo nemecká minorita. Upozornil, že v porovnaní s limitom v Chorvátsku (pôvodne 50 %, dnes 33 %) nepatríme medzi krajiny s nepriateľsky určenou hranicou voči menšinám, no prípadné zníženie percentuálnej hranice zastúpenia by mohlo zviditeľniť veľmi malé menšiny. A. Bröstl poukázal aj na rozdielne postavenie jednotlivých jazykov národnostných menšín na Slovensku, akým je exkluzívne postavenie českého jazyka vo vzťahu k charte, ako aj na problém s údajmi o počte obyvateľov. Najväčšie pochybnosti sa objavujú pri sčítavaní rómskej menšiny, ktorej odhadovaná veľkosť sa niekoľkonásobne líši od výsledkov posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 (oficiálne 89 000 Rómov, odhadovaný počet 400 000).

Mladá doktorandka Jarmila Lajčáková zdôraznila skutočnosť, že majorita rozhoduje o reprezentatívnom postavení menšín a o konštrukcii menšín ako hrozby nelojálnosti. Situácia by sa podľa nej nemala riešiť násilnou bilingvizáciou menšín, ale posunom od idey etnického k multietnickému štátu, ktorého členov spájajú idey, nie rodové vzťahy. Ak demokracia spočíva v rešpektovaní odlišností, tak nie je podľa nej možné uplatniť jednotné kritérium ochrany na všetky oficiálne uznané minority žijúce na Slovensku.

Riaditeľ Federálnej únie európskych národnostných menšín (FUEN) z Flensburgu Jan Diedrichsten vo svojom vystúpení stručne predstavil politicko-právne fungovanie menšín vo vybraných európskych krajinách: model kooperácie minorít v Nemecku a absenciu takejto legislatívy v Dánsku. Európska únia uznáva približne 300 národnostných menšín, ktorým zabezpečuje istý štandard, aj keď v mnohých krajinách (ako Francúzsko, Grécko) stále neuplatňovaný. Sľubné riešenie menšinovej otázky vidí vo vzájomnej spolupráci menšín pri procese zmeny legislatívy.

Z Weimaru sa o svoje pacifistické myšlienky prišla podeliť Eugenie Trützschler von Falkenstein z Nadácie Ettersberg. Leitmotívom jej rétoricky výrazného prejavu bola idea zabezpečenia práv menšín, ktoré následne zaručí mier v celej Európe. Poukázala na nedoriešenú situáciu práv minorít vo viacerých európskych krajinách, akými sú napríklad Severné Írsko, Španielsko a Kanárske ostrovy a predostrela publiku víziu Slovenska ako modelu riešenia menšinových otázok. Jednou z hlavných ciest, ako sa k tejto vízii priblížiť je vnímanie menšín nie ako hrozby, ale ako šance pre všetkých občanov rozšíriť si svoje obrazy o svete.

Rómsku menšinu zastupovala na konferencii Zuza Kumanová z občianskeho združenia In minorita. Načrtla dlhú cestu Rómov považovaných do roku 1989 za etnickú skupinu až k ich uznaniu ako národnostnej menšiny v roku 1991. Narušenie vzťahu medzi majoritou a minoritou vidí v ich vzájomnom dištancovaní, najmä vo vysťahovávaní rómskych osád mimo hlavných ciest do okrajových štvrtí miest, čo

len podporuje nárast sociálnej a jazykovej bariéry. Pre objektívne konštatovanie by tu však, podľa nášho názoru, bolo treba spomenúť aj nízku prispôsobivosť Rómov. Malé množstvo Rómov hlásiacich sa k svojej identite vníma ako dôsledok ich rozkolísanej identity. Tá je, podľa nej, spôsobená hlavne absenciou rómskeho národnostného školstva a celkovo slabou (pred)školskou dochádzkou (len 7 % rómskych škôlkarov oproti 70 % pred rokom 1989). Výsledným efektom je istá animozita voči Rómom a následne vytváraný spoločensky negatívny obraz o rómskej menšine, často živený médiami.

Diskusný rozruch svojimi výrazmi (rusínsko-ukrajinské nárečie) a štatistickými údajmi spôsobil Mikuláš Mušinka, predseda Asociácie ukrajincov Slovenska. Jeho rozsiahly prejav obsahoval viaceré fakty z vlastného výskumu rusínskej kultúry. Zaujímavý bol pomer 30-tisícového zastúpenia rusínskej menšiny, pričom až 50 000 obyvateľov Slovenska pokladá za svoj materinský jazyk rusínčinu (kodifikovanú v roku 1995). Išlo o nepriamy apel na vládu, ktorá by prijatím istých opatrení mohla zabrániť rýchlo prebiehajúcej asimilácii Rusínov a následnej strate rusínskeho kultúrnonárodnostného bohatstva.

Maďarskú menšinu na konferencii zastupoval hovorca Okrúhleho stola Maďarov na Slovensku Zoltán Bara. Na základe podrobných štatistických údajov o zastúpení Maďarov na Slovensku (520 000 osôb, 523 obcí so zastúpením maďarskej menšiny nad 10 %, z čoho až v 435 obciach, vrátane 14 miest, maďarská menšina prevažuje) poukázal na ich menšinové prvenstvo na Slovensku. Ťažiskom jeho prejavu boli požiadavky formulované na stretnutí zástupcov národnostných menšín (na ktoré polemicky a s pohoršením reagovali nepozvaní zástupcovia niektorých iných národnostných menšín) ako zastúpenie menšín v NR SR, inštitucionálna podpora výskumu problematiky národnostných menšín, viazanie financovania menšinových kultúr na štátny rozpočet a právo na uplatňovanie menšinových jazykov na školách. Prínos navrhovanej novely zákona o národnostných menšinách by podľa neho ani tak nepocit'ovali samotné menšiny ako skôr väčšina.

Témou prvej diskusie boli hlavne vzdelávacie a vo veľkej miere identitotvorné inštitúcie – školy, najmä školy národnostných menšín. Keďže dane platia aj príslušníci národnostných menšín, odznela požiadavka financovania národnostných škôl nielen miestnou samosprávou, ale aj ministerstvom kultúry. Ďalšie poznámky rámcovali uplatňovanie menšinových jazykov na školách, pričom sa poukázalo na zásadný rozdiel medzi zriedkavými školami s *vyučovacím jazykom menšiny* a početnejšími školami s *vyučovaním menšinového jazyka*. Počas diskusie upozornili na svoju existenciu aj zástupcovia srbskej menšiny na Slovensku (s oficiálne prideleným statusom menšiny 3. februára 2010) a ruskej menšiny (od roku 2006). Celú debatu zavŕšila zdĺhavá, ale zároveň ostrá a jednostranná polemika Banduriča s Mušinkom o poukrajinčovaní Rusínov, ktorá dominante rezonovala aj v celej podvečernej diskusii.

Druhý, poobedňajší panel konferencie, ktorý niesol názov Jazykové práva národnostných menšín, moderoval antropológ politiky Juraj Buzalka a v ďalšom súbo-re pätnásťminútových prejavov sa k publiku španielskou angličtinou prihovril Jose Arraiza, hlavný právny poradca z Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE, Haag). Svoj krátky, ale obsažný prejav uviedol odkazom na J. R. Jimenez: „*Intelligence is, when you can name the things by its exact name.*“ (Inteligencia je, keď dokážete nazvať veci ich pravým menom.) Ústrednými v jeho prejave boli najmä myšlienky heterogénneho sveta, v ktorom neexistuje jeden štát, jeden národ ani jeden jazyk. Živý charakter dodali prejavu exemplifikácie jazykových situácií v Bolívii s jej 36 oficiálnymi jazykmi a Fínska s 2 oficiálnymi jazykmi, ktoré len potvrdzujú, že neexistuje jedno univerzálne riešenie menšinovej situácie, zato však existujú princípy, ktorými sa dá riadiť. Jedným z nich je podľa J. Arraizu schopnosť vidieť národnosti inkluzívne a neprehľbovať ich spoločnosťou vykonštruovanú exkluzívnosť.

Lingvistický pohľad na problematiku predstavil profesor Juraj Dolník pôsobiaci na Katedre slovenského jazyka FiF UK v Bratislave a v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Svoj prejav označil za redukovanú kritickú analýzu majoritného správania. Táto východisková pozícia mu však pomohla jasne kontúrovať prekážky stojace v ceste prirodzenému majoritno-minoritnému stavu na Slovensku, ktorý nazval prirodzenou multikultúrnosťou. Možnosti dosiahnutia takéhoto bezpríznačového stavu vidí v rešpektovaní dvoch kľúčových maxím fungovania demokratického právneho štátu v našej civilizačno-kultúrnej sfére. Prvú maximu predstavuje úloha štátu zabrániť vzniku diskonformity vo vzťahu k vlastnému domovu, resp. odstraňovať podmienky, ktoré v autochtónnych menšinách tento jav vyvolávajú. Podľa J. Dolníka je totiž každý občan konštitučným prvkom superkolektívu organizovaného v rámci štátu. Druhú maximu predstavuje povinnosť štátu orientovať sa na prirodzenú (bezpríznačovú) koexistenciu majority a minorít. Prirodzený poriadok sa teda riadi princípom kooperácie, ktorý je zas riadený sociálnou inteligenciou participantov. Keď sa tento prirodzený poriadok v spoločenskom organizme naruší, dochádza k náhlemu záujmu o práva menšín. Umelé intervencie, akými bolo napríklad aj prijatie zákona o štátnom jazyku, pôsobia v neprospech jazyka a živia etnické napätie, sú však, na druhej strane, zdrojom politického kapitálu. Majorita podľa neho zneužíva tvrdenie, že neznalosť jej jazyka znevýhodňuje, čo vôbec nezodpovedá prirodzenej multikultúrnosti utvrdzovanej v každodennej majoritno-minoritnej interakcii. Idea integračnej funkcie slovenčiny by sa podľa prednášajúceho dala nahradiť pojmom neakulturovanej asimilácie, kde si má menšina osvojiť jazyk a hodnoty väčšiny. Ináč sa v kultúrnej pamäti takto fixuje reprodukcia stereotypov o nemožnosti dohovoriť sa na juhu Slovenska a pod., čoho je podľa autora slovenská kultúrna pamäť, bohužiaľ, učebnicovým príkladom. Záverom J. Dolník zreteľne odmietol legis-

latívne aktivity vedúce k zákonu o majoritnom jazyku, ktorý vyvoláva potrebu protireakcie minorít, a pokladá ich v demokratickom štáte za neutržateľné.

Ivan Bandurič, predstaviteľ Rusínskej obrody na Slovensku, živelne objasnil prítomným pojem Rusín a poukázal na rusínsky národ s viac ako tisícročnou tradíciou v rámci Slovenska. Vytýčením základných medzníkov rusínskej národnosti (akými bola hlavne kodifikácia rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 a jeho súčasná reálna funkčnosť, výskyt Rusínov vo viac ako 250 obciach) dokazoval nespochybniteľnosť menšinového postavenia Rusínov na Slovensku. Neustálymi narážkami (miestami aj urážkami) oponoval M. Mušínkovi a poukazoval na silnú ukrajinizáciu a poslovenčovanie grécko-katolíckych obradov.

Záver konferencie oživila prezentácia výsledkov empirického výskumu študentskej siete – *Diákhálózat* prednesená študentkou Fakulty manažmentu UK Timeou Tóthovou, ktorej predchádzal teoretický úvod do problematiky používania materinského jazyka v prípade slovenských Maďarov prednesený Zsuzsannou Mészárosovou-Lamplovou z Fakulty stredo európskych štúdií UKF v Nitre. Tá poukázala na nárast používania slovenčiny Maďarmi žijúcimi na Slovensku a čoraz častejšie navštevovanie slovenských škôl deťmi z homogénnych (čisto maďarských) rodín, ktoré predpokladajú, že s dokonalejším ovládaním slovenčiny sa ich dieťa v budúcnosti lepšie uplatní. Výskumy ukázali, že pozícia slovenčiny na južnom Slovensku sa výrazne posilnila, keďže rodinná komunikácia v maďarčine klesla počas rokov 2001 – 2007 až o 15 % – 18 %, čo je zároveň údaj rovnajúci sa aj jej poklesu vo verejnej komunikácii na pracoviskách a v obchodoch. Zaujímavý je aj údaj o 40 % zastúpení Slovákov z juhu ovládajúcich maďarčinu, čo je v súlade s vyššie spomenutou myšlienkou J. Dolníka o prirodzenej kooperácii inojazyčných komunikantov v prospech úspešnej komunikácie. Komunikáciou prostredníctvom verejných nápisov sa zaoberala študentka Timea Tóthová, ktorej výskum 25 aktivistov v 540 obciach s viac ako 10 % presahom maďarskej menšiny mapoval reálnu situáciu dvojjazyčnosti v praxi. Mnohé pôvodne maďarsky pomenované obce boli v minulosti premenované (Hurbanovo, Leopoldovo, Štúrovo) a aj napriek neprestajnému úsiliu príslušníkov maďarskej minority o dvojjazyčnosť verejných tabúl, výskum potvrdil ich zriedkavý výskyt. Navyše sa takéto dvojjazyčné nápisy často stávajú terčami vandalizmu a následne médiom šírenia anti-maďarizmu. Maďarské jednojazyčné nápisy sú ojedinelé a neoficiálne.

Konferencia, ktorá poskytne priestor na dialóg v atmosfére v napätí majoritno-minoritnej rovnováhy, je vždy užitočná. Spoločná diskusia o problémoch so zástupcami minorít na Slovensku sa ukázala ako strategické a ústretové gesto jej organizátora R. Chmela. Expresivita argumentácie, sledovanie vlastných menšinových cieľov a umelé vytváranie vzájomných žabomyších sporov medzi diskutujúcimi však na druhej strane potvrdili, že doba odborných, racionálnych a kultivovaných diskusií o národno-právnych záležitostiach na Slovensku ešte nenastala.

SLOVESNÝ VID V ČEŠTINE PODĽA FRANÇOISA ESVANA

(Esvan, François: Vidová morfológie českého slovesa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny / Ústav českého národního korpusu 2007. 342 s. ISBN 978-80-7106-913-3)

Miloslava Sokolová

*Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií, Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove. Ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov
e-mail: sokolova@unipo.sk*

Monografia F. Esvana má priniesť – ako napísal F. Čermák v predslove k tomu 5. zväzku edície Studie z korpusové lingvistiky – „celkom nový pohľad na starú problematiku českého slovesného vidu“, ktorý znamená obohatenie lingvistiky. Autor François Esvan vo svojom predslove už formuluje reálnejší cieľ – zmapovať všetky spôsoby tvorenia vidových derivátov. Pod vidovou morfológiou myslí autor spôsob tvorenia imperfektívnych a perfektívnych sloviess, pričom neodlišuje slovo tvorbu a vidotvorbu.

Cieľom nášho posúdenia monografie F. Esvana je priniesť okrem informácií, ku ktorým autor dospel, aj zistenie, ako a či vôbec možno výsledky monografie využiť pri porovnávaní slovanských jazykov. Pri výbere sloviess a pri zachytávaní aspektových korelácií (najčastejšie vidových dvojíc) sa autor opiera o *Slovník spisovného jazyka českého* (1960 – 1971; zachytáva lexiku z 1. polovice 20. storočia), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1994) a korpus *SYN 2000* zachytávajúci lexiku aj z neskoršieho obdobia (predovšetkým z r. 1990 – 1999). Na rozdiel od lexikónov, kde sú kvôli abecednému poriadku údaje o aspektových koreláciách „rozptýlené“, a od gramatík, kde je opis verbálneho aspektu „vágny“, sľubuje F. Esvan preveriť reprezentatívnosť údajov o verbálnom aspekte pomocou korpusových výskumov. Databáza obsahuje slovesá z korpusu (19 989 lem) s údajmi o vidovej charakteristike zo slovníkov, prefixáciu, sufixáciu, deriváciu s označením motivantov V⁰ (1677 simplicií¹, ale aj 2604 prefixálnych motivantov). Ďalej obsahuje prefixálne motiváty s označením V¹ (10 091) a sekundárnu imperfektivizáciu s označením V² (5142, pričom ich výskyt v korpuse je často nulový). Nakoniec sú v databáze iteratíva s označením V¹ (475). V monografii sa používa termín virtuálny motivant (ozna-

¹ Simpliciá majú štruktúru radix + koncovka, napr. **babr-a:t'**.

čený znakom #), ktorý však pokladáme za redundantný, ba diskutabilný, pretože pri slovesách typu *umožniť* uvažujeme o prefixálno-transflexnom postupe tvorenia od *možný*, nie o prefixálnom postupe tvorenia od virtuálneho motivanta *#možniť*.

Keďže pracujeme na podobnej téme (*Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*, 2009), kde preverujeme identifikáciu vidových foriem verb pomocou morfémovej štruktúry sloviess, svoj výskumný materiál² sme prerátali podľa Esvanovho kľúča a dostali sme porovnateľné údaje:

F. Esvan pre češtinu

42,9 % imperfektívnych foriem
51,8 % perfektívnych foriem
3,5 % biaspektuálnych foriem
1,8 % „pravdepodobne“ biaspektuálnych foriem
spolu 5,3 % biaspektuálnych foriem³.

M. Sokolová pre slovenčinu

45,78 % imperfektívnych foriem
52,02 % perfektívnych foriem
2,25 % biaspektuálnych foriem

Aj F. Esvan podobne ako iní aspektológovia (Jindra, 2008; Sokolová, 2010) zaznamenáva pohyb v charakteristike verbálneho aspektu v slovníkoch (porov. *dešifrovať* ako dokonavé alebo ako obojvidové), ale do úvahy berie aj neologizmy typu *kontaktovať*, *sponzorovať* (spolu 2 177 sloviess, z nich nespisovných 10 %⁴). Na rozdiel od F. Esvana aj od slovenskej lexikografickej praxe nepredpokladáme v takom rozsahu existenciu biaspektuálnych foriem na úrovni lexie pri domácich verbách⁵.

Kým F. Esvan používa miesto termínu *slovotvorný postup* termín *spôsob tvorenia imperfektívnych a perfektívnych sloviess*, my od *postupov slovotvorby* na vytvorenie 25,1 % imperfektív tantum (iteratíva: *-ávať*, *-ievať*) alebo 31 % perfektív tantum (distributíva typu *podonášať*) odlišujeme *vidotvorné postupy* na vytvorenie 43,9 % vidových korelácií⁶.

V rámci prefixácie odlišuje F. Esvan „vidové prefixy“ spôsobujúce popri slovo- tvorbe zároveň perfektivizáciu simplicíí (*vy-*, *za-*, *z-*, *po-*, *od-*, *na-* *u-*, *roz-*, *o-*, *pře-*, *pro-*, *do-*, *s-*, *při-*, *v-*, *ob-*, *pod-*, *před-*, *v-*, *nad-*), „nevidové prefixy“ nemeniace pri derivácii aspekt (*de-*, *spolu-*⁷, *ne-*), ale neuvažuje o sekundárnej perfektivizácii formy pomocou modifikačných prefixov v rámci jednej lexémy (*robiť* – *urobiť*). Výrazná

² Analyzujeme 9 890 verbálnych lexém, a to verbá bez aspektových korelácií (5 552), imperfektíva tantum – 2 432 alebo perfektíva tantum – 3 064 a 56 konkurenčných foriem rovnakého aspektu a verbá s aspektovými koreláciami (4 338), prevažne dvojicami, t. j. najmenej 8 676 foriem.

³ Číslo pre výskyt biaspektuálnych sloviess, ktoré uvádza F. Esvan, je veľmi vysoké, pretože autor nekriticky preberá klasifikáciu biaspektuálnych verb zo slovníkov. V našom materiáli je 320 biaspektuálnych verbálnych lexém.

⁴ Takáto skupina sa v našom materiáli nevyskytuje.

⁵ Za obojvidové nepokladáme slovesá, ktoré sú v jednej lexii nedok. a v druhej lexii dok. (napr. *pristať*), bližšie Sokolová, 2010.

⁶ Aspektové korelácie sa tvoria v slovenčine sufixálne (1 717), transflexne (852) alebo prefixálne (1 209).

⁷ Ide skôr o prefixoid alebo desémantizovaný radix než o prefix.

zhoda medzi češtinou a slovenčinou je pri kombinácii prefixov a radixov (s. 60 – 122), a to hlavne pri modifikácii v rámci lokalizovanosti deja. Najčastejšie sa podľa F. Esvana kombinujú derivačné prefixy s týmito radixmi: s radixom *jet* sa kombinuje 19 prefixov, s radixmi *jít*⁸, *letět*, *řezat*, *sadit* 18 prefixov, s radixmi *psát*, *nést*, *růst*, *hodit*, *hnát*, *skočit*, *téct*, *kopat*, *stavit se*, *pnout*, *stoupit* 17 prefixov atď. Aj porovnanie znásobených prefixov v češtine a slovenčine vykazuje veľké zhody. Najfrekvencovanejšia kombinácia dvoch prefixov je v oboch jazykoch kombinácia s prvým prefixom *po-*, porov. *povyhrávat*, *povyláčet*, *poroztráčet*. So slovenčinou možno porovnávať tiež pravidlá o vokalizácii prefixov (s. 42 – 45), ktoré sa dotýkajú konsonantických skupín (*odehnat*, *odepřít*, *odevzdat*), rovnakých alebo podobných vlastností konsonantov (*rozeznat*), ale aj existencie dvojtvarov (*odznít / odeznít*, *rozsadit / rozesadit*), hoci tých je v slovenčine menej. Porovnanie vokalizovaných variantov prefixov so slovenčinou ukazuje rozdiely vyplývajúce z neexistencie niektorých lexém s rovnakými konsonantickými skupinami v slovenčine (*cpát*, *rvát*, *lnout*, *psát*, *mnout*, *zdít*, *tnout*, *dmout*) alebo rozdiely týkajúce sa existencie iných pravidiel v češtine, napr. zakončenia *-át*, *-ít*, *-íst*, *-nout* (*odestát*, *vzejít*, *nadejít*, *sečíst*, *odečíst*, *odeznít*, *odetnout*). Rozdiely spôsobuje aj existencia grafémy *ě* v češtine na označenie konsonanticko-vokalickej skupiny *je* (*nadběhnout* aj *nadeběhnout*).

Naše korpusové zistenia potvrdzujú, že väčšina sekundárnych imperfektívnych foriem je menej frekvencovaná, než sú ich primárne formy. Ak sú však v korpuse sekundárne formy frekvencovanejšie než primárne, je to pre nás vždy signál na preverenie získaných dokladov, čo F. Esvan nerobí⁹, porov. *umožňovat*, *ztotožňovat*, *znepokojovat*, *napodobovat*, *upřednostňovat*, *znenpřijemňovat*, *zpevňovat*, *zastřešovat*, *znesnadňovat*, *zpřijemňovat*, *zlehčovat*, *zprítomňovat*, *zpřesňovat*, *zobechňovat* atď.

F. Esvan pokladá za sufixáciu aj to, čo hodnotíme ako vidotvornú transflexiu pomocou koncovky *-at*. Ide o najstarší a osobitný postup vidotvorby, sprevádzaný vokalicými a konsonantickými alternáciami, ktorý sa v slovenčine v súčasnosti často vytláča sufixáciou (*vybočit* – *vybáčať* / *vybočovat*), preto jeho osobitné vyčlenenie má viacero výhod. Okrem koncovky *-at* pracuje F. Esvan len so sufixmi *-ovat* a *-vat* (porov. kapitolu o sekundárnej imperfektivizácii, s. 157 – 218). V slovenčine rozlišujeme modifikačné sufixy, ktoré vznikli okolo pôvodného interfixu *-v-*: *-ovat*, *-ávať*, *-vať*, *-ievať*. Aj v slovenčine sa nám potvrdilo, že jednotlivé vzory východiskových slovies sú rozhodujúce pre sufixálny a transflexný postup vidotvorby, ale aj pre jednotlivé typy sufixov, porov. kompatibilitu východiskových slovies vzoru *robit* a modifikačného sufixu *-ovat* (1032), kompatibilitu vzoru *chytat*, *česat*, *kričať*

⁸ V slovenčine je za obidve verba *jet* aj *jít* jeden ekvivalent *íst*.

⁹ Odpoveďou na otázku, prečo vznikajú takéto výnimky (*zneklidnit* 117 – *zneklidňovat* 293), je u F. Esvana aj mechanické a diskutabilné priradenie čísla výskytu tej istej sekundárnej formy k dvom primárnym formám: *zneklidnět* 179 – *zneklidňovat* 293 aj *zneklidnit* 117 – *zneklidňovat* 293.

(389) a modifikačného sufixu *-ávat'* alebo kompatibilitu vzoru *žut'* a modifikačného sufixu *-vat'* (144), vzoru *rozumiet'* a modifikačného sufixu *-ievat'* (47). Pozoruhodné je to, že práve transflexia sa realizuje pri tvorení sekundárnych imperfektív (852) pri vzoroch *niest'*, *triet'*, *brat'*, *žat'*, *minút'* a *vidiet'*. K podobným výsledkom o kompatibilitate formy východiskových slovies a modifikačných sufixov (odhliadnuc od rozdielov v slovenskej a českej konjugácii) dospieva aj F. Esvan (s. 168 – 179), hoci pracuje len s triedami východiskových slovies, nie so vzormi.

Bohatý dokladový materiál na morfonologické alternácie, ktorý autor uvádza na s. 179 – 218 abecedne, možno práve vďaka takémuto abecednému usporiadaniu veľmi dobre využiť na porovnanie slovanských jazykov, a to bez ďalších úprav. Modifikačné sufixy spôsobujú v obidvoch jazykoch analogické alternácie, napr. pred sufixom *-ovat* ide o kvantitatívne vokalicke alternácie dlhých vokálov na krátke vokály (*i/i*, *á/a*, *ou/u*, *i/ě*, *é/e*), často spolu so sprievodnými konsonantickými alternáciami (*č/k*, *ž/h*, *d'/z*, *t'/c*, *z/ž*, *s/š*, *ř/r*, *st'/št'*). F. Esvan k nim priraduje aj grafické rozdiely *d/d'*, *t/t'*, *n/ň*, pri ktorých o morfonologické alternácie nejde (*-dit / -d'ovat*; *-tit / -t'ovat*; *-nit / -ňovat*), napr. *umožnit / umožňovat*.

Pozoruhodná je kapitola o variantnosti pri sekundárnej imperfektivizácii (s. 218 – 274). F. Esvan predkladá takúto typológiu variantnosti: a) najčastejšia je variantnosť postupov imperfektivizácie (sufixácie a transflexie, napr. *udělit – udělovat / udílet*); b) ďalej je to variantnosť spôsobená variantnosťou radíxov pri zachovaní postupu (*osídlovat / osidlovat*); c) nakoniec je to variantnosť spôsobená vokalizáciou prefixov (korpusové výsledky túto variantnosť potvrdzujú najpresvedčivejšie: *podepsát (se) – podepisovat (se) / podpisovat (se)*; *odebrát (se) – odebírat (se) / odbírat (se)*). Uvádzané príklady však ukazujú slabé miesta autorových korpusových výskumov, pretože v číslach výskytov sa neodlišujú reflexívne a nereflexívne lexémy. Korpusové zistenia F. Esvana treba brať z tohto dôvodu veľmi orientačne, porov. *odepřít (se / si) 531 – odpírat (se / si) 248 / odepírat (se / si) 28*; *podepřít (se) 393 – podpírat (se) 319 / podepírat (se) 50*; *rozepnout (se) 328 – rozpínat (se) 160 / rozepínat (se) 9*. Z korelácií s dvoma sekundárnymi imperfektívami sa väčšina nedá so slovenčinou porovnávať¹⁰, pretože a) v slovenčine nie sú príslušné lexémy (*sdělit*, *vyndat*, *podezřít*); b) nie sú to jednoznačné aspektové korelácie (*podělit (se) – podílet (se) / podělovat (se)*, *povážit – považovat*, *obsáhnout – obsahovat / obsahat*, *prohlédnout – prohlížet / prohledat*, *vzbudit – vzbuzovat / vzbouzet*; *ožít – oživovat / ožívat*, *odvětit – odvětovat / odvětvat*; *vyhlídnout – vyhlížet / vyhlídat*); c) v slovenčine neexistujú zmeny, na základe ktorých vznikli v češtine konkurenčné imperfektíva (*vylézat / vylízat*, *nalévat / nalívat*, *rozlévat / rozlívát*, *zapékat / zapíkat*, *omdlévat / omdlívat*, *svlékat / svlíkat* atď.).

Sekundárne imperfektíva sú proti našim očakávaniam frekventovanejšie než

¹⁰ Robili sme porovnanie do frekvencie východiskovej formy 50 (*ostrouhat*, s. 259).

primárna forma často len vtedy, keď ich F. Esvan veľmi diskutabilne priradil k dvom perfektívnym formám: *strhnout (se) – strhávat (se) / strhovat (se)* 2034 – **454/63** aj *strhat – strhávat (se) / strhovat (se)* 130 – **454/63**; *podtrhnout – podtrhávat / podtrhovat* 734 – **36/407** aj *podtrhat – podtrhávat (se) / podtrhovat* 5 – **36/407**. F. Esvan priradil rovnaký údaj k dvom perfektívnym formám aj pri troch sekundárnych formách (s. 226 – s. 233): *přeletět – přelétat / přelétávat / přeletovat* 321 – **92/68/16** aj *přeletnout – přelétat / přelétávat / přeletovat* 247 – **92/68/16**. My tieto prípady riešime ako variantnosť perfektív aj imperfektív typu 2:2, napr. *podtrhnout / podtrhat – podtrhávat / podtrhovat*, kde súčet zistených údajov 734/5 – 36/407 prinajmenšom neodporuje očakávaným tendenciám o vyššom výskyte východiskových foriem. Navyše podobnú konkurenciu foriem sme zaznamenali aj pri imperfektívach tantum a perfektívach tantum: *cicat/cucať, d'obat/dubat'; dokovat/dokuč'*. Ešte pokladáme za potrebné upozorniť na to, že pri zostupe na úroveň lexie sa variantnosť, ktorú opisuje F. Esvan, značne redukuje, dokonca si možno položiť otázku, či pri niektorých typoch ide vôbec o aspektovú koreláciu, porov. výskyt primárnych perfektív a sekundárnych imperfektív (SI): *povzdýchnout* 314 – SI 3, *zasvitit* 164 – SI 2, *nadzdvihnout* 105 – SI 13, *sežehnout* 61 – SI 1, *zasvitnout* 43 – SI 2, *ožehnout* 29 – SI 8, *vyžehnout* 4 – SI 1.

Keďže F. Esvan neuvažuje o konkurencii východiskových verbálnych foriem (2 : 1, 2 : 2, 2 : 3) a reflexívne a reflexívne lexémy skúma spoločne, musí registrovať vo zvýšenej miere homonymiu sekundárnych foriem (s. 274 – 306). Takto získaná homonymia sekundárnych foriem (991) sa dá podľa nás výrazne redukovať zlúčením konkurenčných perfektív 2 : 1 (*rozvinút' / rozviť – rozvíjat'*¹¹). Druhý typ homonymie s nerovnakou vidovou hodnotou formy (s. 302 – 306) je zriedkavý, napr. *zapatat – zapadávat, zapadnout – zapadat*, ale aj tu sa v monografii pracuje s formou veľmi široko, napr. *časovat – vyčasovat a vyčasiť se – vyčasovat se*, pretože reflexívny komponent *se* je súčasťou lexémy, preto ťažko možno hovoriť o homonymii foriem *vyčasovat* a *vyčasovat se*.

Pre češtinu aj slovenčinu sú charakteristické iteratíva¹², o ktorých F. Esvan konštatuje (s. 321 – 338), že české lexikóny ich zachytávajú vo väčšej miere než korpus. Korpusový výskum F. Esvana ukázal podobné tendencie o ústupe iteratív, ako sme zistili aj v slovenčine, pretože väčšina iteratív z jeho celkového počtu 475 má v bežných textoch výskyt 1, kým výskyt nad 50 majú len niektoré slovesá *bývat, stávat, mívat, říkavat, vídat (se), hrávat, čítat, chodívat, sedávat, slýchat, dělávat, spávat, jezdívat, psávat, nosívat, slýchavat, končívat, vídávat (se), brávat, zdávat se, čeká-*

¹¹ My odstraňujeme homonymiu foriem zlúčením konkurenčných perfektív 2 : 1 (*rozvinút' / rozviť – rozvíjat', obhodiť / obhádzat' – obhadzovat'*). Na rozdiel od F. Esvana, ktorý k forme I. a k forme II. priradil tie isté sekundárne varianty, vytvárame celky 2 : 2, 2 : 3.

¹² Autor nerobí rozdiel medzi iteratívami a frekventatívami.

*vat, myslívat, mluvívat, bejvávat, patřívát, vracívat se; výskyt 49 – 25 tvrdívat, bý-
vávat, snívat, jídat, ptávat se, čítávat, bydlívat, zpívávat, scházívat se, lehávat, tráví-
vat, hovořívát, trpívát, volávat, líhat, přicházívat. Iteratíva a frekventatíva patria do
sémantickej kategórie actio verbi, nie do verbálneho aspektu, lebo temporálne modi-
fikujú lexikálny význam slovíes. Najfrekventovanejšie iteratíva sa v češtine a slo-
venčine (v SNK s výskytom nad 100) väčšinou zhodujú (*hrávať, mávať, chodiť, spať,
hovoriť, vravieť, sedávať, robieť, jedávať, nosieť, stávať, lietávať, brávať, vídavať,
čítavať, trávovať, myslieť, čakávať, písavať, volávať, bolieť, končovať, plakať,
tvrdieť, jazdiť, vodieť*). Rozdiely sú pri českých slove-
sách *slýchat, slýchávat, vracívat se, ptávat se, scházívat se, lehávat, trpívát*, ktorých
slovenské ekvivalenty sa využívajú menej, ale existujú aj slovenské iteratíva *bíjat'*
(130), *bíjavat'* (71), *píjat'* (130), *píjavat'* (108), ktoré sú frekventované, kým ich české
ekvivalenty sa podľa autora využívajú menej.*

Už kompozícia monografie François Esvana a priestor venovaný jednotlivým
kapitolám, porov. štatistika (s. 20 – 30), prefixácia (s. 31 – 153), sufixácia (s. 154 –
318), iteratíva (s. 319 – 338) a dvojstranové záverečné poznámky (s. 339 – 340),
naznačuje, že opisná a interpretačná zložka v nej nie sú vyvážené. Autor vymenúva
na s. 16 eventuálne chyby, s ktorými sa možno v práci stretnúť, napr. chyby z korpu-
su (zlá lematizácia, preklepy), chyby zo slovníkov a chyby pri vlastnom spracovaní
dát. Pripojili by sme k nim aj napr. fakt, že v monografii sa berie do úvahy úroveň
lemy, nie lexémy alebo lexie, neodlišujú sa reflexívne a nereflexívne lexémy, okrem
toho sa asymetricky zohľadňuje v aspektových koreláciách sekundárna imperfekti-
vizácia, ale už nie sekundárna perfektivizácia. Za chybu pokladáme aj to, že autor
berie do úvahy ortografické rozdiely pri type *umožniť – umožňovat'* (alternácie *n/ň*),
ale aj terminologické nepresnosti (spôsob miesto postup, prefix miesto afix, konc-
ka miesto sufix).

Po dôkladnom preštudovaní uvedených výsledkov musíme konštatovať, že mo-
nografia F. Esvana neprinesla „celkom nový pohľad na starú problematiku českého
slovesného vidu“, ba ukázala skôr biedu než lesk korpusových výskumov. Autor pri-
náša množstvo štatistických údajov, pri ktorých by čitateľ uvítal častejšie komentár
upozorňujúci na úskalia ich interpretácie. Môže sa stať, že čitateľ neocení ani to pozi-
tívne, čo monografia prináša (porov. recenziu L. Veselého v časopise *Naše řeč*, 2008).

Ako sme sa v úvode zmienili, okrem informácií, ku ktorým autor monografie
dospel, sme zisťovali aj to, ako tieto poznatky možno využiť pri porovnávaní češtiny
a slovenčiny. Aby sme materiál mohli porovnávať, prispôbili sme ho vlastným
východiskám. Aj výsledky korpusových analýz F. Esvana potvrdzujú vyššiu frek-
venciu primárnych foriem (*dokázat – dokazovat*). Ak má vyššiu frekvenciu sekun-
dárna forma, často ide o lexému s viacerými lexiami, z ktorých niektoré sú imperfek-
tíva tantum (*obsáhnout – obsahovat*) alebo nejde o vidovú dvojicu z iných dôvodov

(*vydrápat se – vydrapovat se, poflákat – poflakovat se, dochodit – docházet, prochodit – procházet*). Potvrdilo sa aj to, že jednotlivé vzory východiskových slovies sú rozhodujúce pre postup sufixálnej a transflexnej vidotvorby. Napriek istým výhradám k textu, z ktorých sa možno poučiť, sa Françoisovi Esvanovi podarilo priniesť inšpirujúci materiál, na ktorý možno efektívne nadviazať aj vo výskume vidu v slovenčine. A aj jeho monografia o vide v češtine dokazuje, že korpusový výskum má v súčasnosti najväčšie možnosti posunúť doterajšie výsledky v lingvistike ďalej, lebo znamená v získavaní materiálu v porovnaní s klasickými metódami výskumu kvalitatívny skok dopredu.

Literatúra

- Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009. Elektronická publikácia. Online: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanoval/index.html>; štúdie M. Sokolovej s. 6 – 110.
- JINDRA, Vojtěch: Vývojová dynamika obouvidových sloves cizího pôvodu na základe korpusových dát. In: Slovo a slovesnosť, 2008, roč. 69, č. 3, s. 192 – 210.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Ed. M. Šimková. Bratislava: VEDA 2010, s. 250 – 264.
- VESELÝ, Luboš: Práce o vidu založená na korpusu. In: Naše řeč, 2008, roč. 91, č. 4, s. 213 – 216.

Pramene

- Slovenský národný korpus – Verzia prim-4.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2009. Online: [//korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk)

ZBORNÍK NA POČESŤ STOROČNICE JOZEFA ŠTOLCA

(Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy súčasnej dialektológie. Red. P. Žigo. Bratislava. Veda 2009, 216 s. ISBN 978-80-224-1096-6)

Zuzana Hargašová

*Katedra slovenského jazyka, Univerzita Komenského, Gondova 2, 814 99 Bratislava
e-mail: z.hargasova@gmail.com*

Okrúhle životné jubileá popredných slovenských jazykovedcov sú príležitosťou na organizovanie vedeckých podujatí, ktorých motivácia, tematika aj obsah sú späté s vedeckým dielom konkrétnej osobnosti. Referáty z takýchto podujatí potom tvoria obsah monotematicky ladených zborníkov alebo jednotlivých čísel jazyko-

vedných periodík. Jedným z podujatí tohto druhu bol aj medzinárodný vedecký seminár HISTÓRIA, SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY DIALEKTOLOGICKÉHO BÁDANIA, ktorý sa konal dňa 22. mája 2008 pri príležitosti stého výročia narodenia univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. Príspevky, ktoré počas tohto vedeckého seminára odzneli, vyšli v zborníku JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE XXVI. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave po dlhoročnej prestávke vo vydávaní tohto titulu nadväzuje na tradíciu, ktorú založil J. Ružička v roku 1956. Jednotlivé zväzky JAZYKOVEDNÝCH ŠTÚDIÍ mali v minulosti podobu monografií, ktorých obsahom boli kvalifikačné práce, časť série tvorili súbory štúdií monotematického charakteru, ktoré boli venované konkrétnym výskumným úlohám.

Pokračovaním série JAZYKOVEDNÝCH ŠTÚDIÍ je ich 26. zväzok, ktorého úvod tvorí príspevok Daniela Dudka SPOMIENKY NA UNIVERZITNÉHO PROFESORA PHDR. JOZEFA ŠTOLCA, DRSC. Autor si v ňom pripomína spoluprácu s J. Štolcom v rámci základného výskumu slovenských nárečí v bývalej Juhoslávii. Ďalšie štúdie sú v zborníku rozdelené do troch tematických častí: DIALEKTOLÓGIA, NÁREČIE A SPISOVNÝ JAZYK A SLOVENČINA V ZAHRANIČÍ.

Prvá časť – DIALEKTOLÓGIA – sa začína príspevkom I. Ripku, editora Štolcovej monografie SLOVENSKÁ DIALEKTOLÓGIA (vyšla zo Štolcovej pozostalosti v r. 1994). I. Ripka vo svojom príspevku prezentuje relevantné faktografické údaje a zásady uplatňované pri vydávaní Štolcovho rukopisu, ako napr. výber nárečových textov a ilustračných máp, úprava rozdielov vo fonetickom prepise či prepracovanie zoznamu literatúry. V ďalšej časti príspevku jeho autor vychádza z tézy o úzkom spojení jazyka so spoločnosťou, upozorňuje na jej perspektívnosť a nadväznosť na teoreticko-metodologické východisko jazykovedných výskumov a úvah prof. Štolca. V štúdií SONDY DO RANÝCH NÁREČOVÝCH VÝSKUMOV JOZEFA ŠTOLCA sa M. Smatana venuje okolnostiam a pozadiu prvých nárečových výskumov J. Štolca na rodnom Spiši. Autor poukazuje na skutočnosť, že J. Štolc počas nich zhromaždil bohatý terénny materiál, ktorý čiastočne vyhodnotil, ale syntetizujúcu monografiu o spišských nárečiach sa mu nepodarilo dokončiť. V článku SPRACOVANIE SYNTAXE SLOVENSKÝCH NÁREČÍ METÓDAMI JAZYKOVÉHO ZEMEPISU autorka A. Ferenčíková zhodne s J. Štolcom tvrdí, že pri jazykozemepisnom spracovaní syntaxe slovenských nárečí treba dokladový materiál čerpať zo spontánnych prejavov informátorov v ich vlastnom prostredí alebo zo zápisov súvislých nárečových textov. Zároveň uvádza, že archív nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV predstavuje rozsiahlu a spoľahlivú bázu na vytvorenie základu kartotéky syntaktických javov s územne diferencovanou syntaktickou formou. Na potrebu dôslednej analýzy kartografovaného morfológického javu upozorňuje P. Žigo v príspevku s názvom ATLAS SLOVENSKÉHO JAZYKA A PERSPEKTÍVA KARTOGRAFOVANIA MORFOLOGICKÝCH ŠTRUKTÚR. Na príkladoch zo Slovanského jazykového atlasu poukazuje na nevyhnutnosť štruktúrnej a vývinovej interpretácie

relevantných javov hláskoslovného, slovotvorného či iného charakteru. Nárečiam Dolného Kubína a okolitých obcí, ich hláskoslovným, tvaroslovným, slovotvorným a syntaktickým osobitostiam je venovaný príspevok z jazykovednej pozostalosti A. Habovštiaka. Text, pripravený do tlače jeho manželkou K. Habovštiakovou, vznikol zo záznamov, ktoré autor zhromaždil v rokoch od druhej svetovej vojny až do konca svojho života (2004). V SONDÁCH DO SLOVENSKEJ NÁREČOVEJ FRAZEOLÓGIE autor štúdie J. Mlacek ponúka nový prístup ku klasifikácii nárečových frazém (rozlišuje nárečové varianty frazém, tautonymické nárečové frazémy, bezekvivalentné nárečové frazémy) a možnosti rozvoja výskumu nárečovej frazeológie vidí v analýze základných charakteristických vlastností frazém, napr. analýze obraznosti. G. Múcsková v štúdií NÁREČOVÁ DIFERENCIÁCIA A VYMEDZENIE NÁREČOVÝCH OBLASTÍ (NA PRÍKLADE ŠTOLCOVHO ČLENENIA SPIŠSKÝCH NÁREČÍ) zdôrazňuje, že pri charakteristike nárečia istého regiónu či obce nie je vždy opodstatnená požiadavka úplnej jednoty nárečového systému a že rozkolísanosť, resp. variantnosť v týchto systémoch je prejavom prirodzeného vývinu nárečí. M. Pukanec v štúdií VPLYV ARISTOKRACIE NA NÁREČOVÝ VÝVIN poukazuje na zaujímavý jav, že mnohé praslovanské izoglosy vedú priamo cez mesto Nitra. Pripúšťa, že veľkomoravská a predveľkomoravská aristokracia indoeurópskeho charakteru neovplyvňovala nárečie obyvateľstva. M. Sedláková sa venovala nárečovej kompetencii študentov slovakistiky na vysokých školách v Prešove a Košiciach. Výskum ukázal, že znalosť nárečia je relatívne vysoká a udržiava sa na rovnakej úrovni. Priemerne až 50 % študentov z Prešova sa hlási k aktívnemu ovládaniu nárečia. Medzi študentmi z väčšieho mesta Košice autorka zaregistrovala nižší rozsah znalosti nárečia – 37 %. Príspevok k dejinám českej nárečovej slovotvorby Z. Hlubinkovej prináša prehľad najvýznamnejších prác, ktoré sa venujú slovotvornému bádaniu, nadväzujúcich na výskum M. Dokulila zo 60. rokov XX. storočia. Autorka poukazuje aj na skutočnosť, že mnohé práce so zameraním na slovotvorbu väčších nárečových areálov (M. Rackovej, K. Fica a Z. Hlubinkovej) zostali len v rukopise. Dialektizmami vo frazeológii ruského jazyka sa zaoberala D. Antoňáková. Autorka uvádza, že najproduktívnejším spôsobom obohacovania ruskej frazeológie je vznik nových frazeologických jednotiek na báze voľných slovných spojení, v ktorých jedným z komponentov môžu byť aj lexikálne, sémantické či etnografické dialektizmy, čo dokladá na príkladoch frazeologizmov z ruskej literatúry.

Druhá časť Jazykovedných štúdií XXVII s názvom NÁREČIE A SPISOVNÝ JAZYK sa začína štúdiou od K. Habovštiakovej VZŤAH SPISOVNEJ SLOVENČINY K NÁREČIAM. Autorka v nej upozorňuje na úzku spätosť spisovnej slovenčiny s nárečovým základom už od čias prvej kodifikácie a upozorňuje na potrebu uvedomovať si pritom, že ju nemožno ani v jednom vývinovom období hodnotiť ako zhodu spisovného jazyka s nárečiami. J. Kačala sa vo svojom príspevku zamerail na tému národného a spisovného jazyka vo vedeckom diele J. Štolca. Zdôraznil Štolcov postoj k slovenčine ako k ná-

rodnému jazyku Slovákov, pripomenul jeho koncept kongruentného skloňovania v slovenčine a upozornil na jeho dôsledky v ďalšom vývoji lingvistickej teórie. Názory J. Štolca na jazyk a štýl analyzuje vo svojom príspevku J. Findra. Vyzdvihol v ňom dôsledné uplatňovanie funkčného aspektu pri pohľade na systémovú štruktúraciu výrazových prostriedkov v priestore vzťahov nárečie – spisovný jazyk – nespisovné variety – text – podmienky výberu výrazu – funkčný jazykový štýl – štýl konkrétneho jazykového prejavu. Za podnetné považuje aj jeho chápanie teórie a praxe jazykovej kultúry. A. Ramšáková predstavila J. Štolca ako učiteľa a autora a spoluautora školských učebníc a príručiek. Autorka sa vo svojom príspevku zaoberá vybranými učebnicami slovenského jazyka z 50. rokov 20. storočia, ale aj otázkami o stave jazykovej kultúry, kultivovaním a zvyšovaním kvality vzdelávania. Súčasť príspevku tvorí zoznam učebníc z autorskej, resp. spoluautorskej dielne J. Štolca.

Tretia časť zborníka SLOVENČINA V ZAHRANIČÍ sa začína príspevkom P. Királyja JOZEF ŠTOLC A VÝSKUM SLOVENSKÝCH NÁREČÍ V MAĎARSKU. Najstarší žijúci slovakista (1917) pripomína Štolcove zásluhy v oblasti slovenskej dialektológie a podáva prehľad o výskumoch slovenských nárečí v Maďarsku v minulosti i súčasnosti. V štúdiu SITUÁCIA SLOVENSKÉHO JAZYKA V SRBSKEJ VOJVODINE DESAŤROČIA PO JOZEFovi ŠTOLCOVI autorka M. Myjavcová venuje pozornosť slovensko-srbskému bilingvizmu ako relevantnému sprievodnému impulzu zmien v slovenskom jazyku (spisovnom i nárečiach) vo Vojvodine. Vyjadruje sa aj k idei J. Štolca o juhoslovenskej podobe spisovnej slovenčiny vo Vojvodine. K. Balleková zamerala svoj príspevok na nárečové výskumy na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku z pohľadu minulých a súčasných podmienok a metód výskumu. Venuje sa inštitucionálne organizovaným terénnym výskumom, ktoré mali rôzny zámer a metodologický charakter. M. Žiláková demonštruje súčasný stav slovenských nárečí v Maďarsku na základe Štolcovej monografie NÁREČIE TROCH SLOVENSKÝCH OSTROVOV V MAĎARSKU a za najväčší súčasný problém považuje zánik slovenských nárečí v v Maďarsku v dôsledku vymierania ich nositeľov. A. Marićová v príspevku DYNAMIKA SLOVENSKÉHO NÁREČIA MIMO SLOVENSKA (NA PRÍKLADE STAROPAZOVSKÉHO NÁREČIA) sumarizuje typické stredoslovenské hláskoslovné a tvaroslovné znaky v staropazovskom nárečí a ako najcharakteristickejšie dynamické zmeny uvádza dlhú adjektívnu príponu *-ěj*, dlhé *ó* v menných príponách a koreni slov, krátke *-u* v 3. os. pl. prézenta a i. M. Hovančík v štúdiu VARIANTNOSŤ JAZYKA BIHORSKÝCH SLOVÁKOV V RUMUNSKU poukázal na otázky pôvodu skorších historických teórií a lingvistických interpretácií zaoberajúcich sa osídľovaním v tomto regióne a na príkladoch paralelných dvojtypných foriem v reči tých istých hovoriacich upozornil na ich heterogénnu podstatu, ktorú nemožno interpretovať iba sociolingvistickými metódami. Otázke nárečovej podstaty jazyka báčsko-sriemskych Rusnákov venoval svoj príspevok Š. Švagrovský. Poukázal na vplyv grécko-katolíckeho kléru pri utváraní národnostného a rečového povedomia báčsko-sriem-

ských Rusnákov a ukrajinizáciu rusínskeho jazyka. J. Pally v štúdií SLOVENSKO-NE-MECKÝ BILINGVIZMUS EDUKAČNÝCH OSTROVOV V RAKÚSKEJ REPUBLIKE AKO DÔSLEDOK MIGRÁCIE ZA EDUKÁCIU na príkladoch základných škôl v Marcheggu a Kittsee poukázal na psychologické, sociologické a jazykovo-didaktické faktory vplyvu na bilingvizmus slovenských žiakov, učiacich sa v tomto bilingválnom prostredí.

Zborník JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE XXVI je druhým rovnomeným titulom, ktorým si slovenská jazykoveda pripomenula vedecké dielo univerzitého profesora J. Štolca: JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE X, známe aj ako ŠTOLCOV ZBORNÍK, vyšli v roku 1969 pri príležitosti jeho 60. narodenín a z dnešného pohľadu sa stali čiastkovým pohľadom na jubilentovo vedecké dielo. JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE XXVI, vydané pri príležitosti stého výročia narodenia J. Štolca už hodnotia jeho dielo ako uzavretý celok a dokazujú prínos vedeckých aktivít J. Štolca pre slovenskú i slovanskú dialektológiu a jazykovedu aj s dôrazom na posledné roky jeho vedeckých výskumov. Zborník JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE XXVI. HISTÓRIA, SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY DIALEKTOLOGICKÉHO BÁDANIA sa tak zaraďuje medzi významné zdroje poznatkov o vedeckom diele J. Štolca, osobnosti, ktorej výskum zahrnoval nárečia aj spisovný jazyk, slovenčinu doma aj v zahraničí, teóriu aj prax v jej šírke aj hĺbke. Obsah JAZYKOVEDNÝCH ŠTÚDIÍ XXVI posúva percepciu Štolcovho vedeckého diela smerom k súčasnosti a poukazuje na mnohdimenziálnu perspektívu nadväznosti na dielo jednej z popredných osobností slovenskej jazykovedy 20. storočia.

POHĽAD RUSKÉHO SLOVAKISTU NA JAZYK SLOVENSKO-AMERICKÝCH PUBLIKÁCIÍ

(LIFANOV, K. V.: Jazyk vostočnoslovackich publikacij v SŠA (konec XIX – načalo XX vv.)

LINCOM Studies in Slavic Linguistics: LINCOM EUROPA GmbH,
Muenchen 2005.

102 s. ISBN 3 89586 482 X

Katarína Mäsiarová

*Katedra ruského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2,
816 64 Bratislava, e-mail: masiarova@fphil.uniba.sk*

Konstantin V. Lifanov – slovakista, lingvista, vysokoškolský profesor na katedre slovanských filológií Moskovskej štátnej univerzity Lomonosova, sa vo svojej publikácii zameril na dosiaľ prakticky nespracovaný materiál slovensko-ameri-

kých publikácií z konca 19. a začiatku 20. storočia. Medzi poprednými slovenskými lingvistami (Czambel, Ferienčík, Pauliny, Čulen), ktorí sa dotkli tejto problematiky, sa ustálil názor, že slovenské texty publikované v uvedenom období v USA boli napísané východoslovenským dialektom. O jazyku slovensko-amerických textov a jeho genéze však doteraz existujú len približné predstavy, preto sa autor podujal na jeho dôkladné preskúmanie. Nezameriava sa na opis všetkých jazykových rovín, ale svoju pozornosť sústreďuje na systematický opis fonetických a morfológických javov v týchto textoch, ktoré porovnáva so stavom v slovenskom spisovnom jazyku, vo východoslovenskom dialekte a v jeho nárečiach na prelome 19. a 20. storočia. Ako sám autor uvádza, jazykové roviny, ktoré sú predmetom daného výskumu, predstavujú dostatočne uzavreté systémy, preto sa dajú preskúmať omnoho dôkladnejšie a komplexnejšie než ostatné jazykové roviny. Zaujímavé sú aj preto, že v ranej fáze formovania slovenského spisovného jazyka jeho používatelia kládli dôraz práve na fonetickú a morfológickú rovinu jazyka. V prvej etape svojho výskumu sa autor zameriava na analýzu východoslovenských javov, ktorých genetická príslušnosť nevyvoláva pochybnosti, v druhej etape výskumu zapája do analýzy aj také elementy, ktoré v prvej etape nemali jednoznačný výklad.

Autor si pre svoj výskum vybral jazykový materiál nasledujúcich slovensko-amerických publikácií: AMERICKÝ TLUMAČ (1887, Pittsburgh, učebnica anglického jazyka pre Slovákov), periodiká ako Katolicke Noviny (za rok 1889, Hazleton), SLOVÁK V AMERIKE (za rok 1890, Phoenixvill), SLOVENSKE NOVINY (za rok 1901, Hazleton), grécko-katolícke noviny AMERIKANSKY RUSSKY VIESTNIK (koniec 19. a začiatok 20. storočia, Scranton), ľudový kalendár AMERICKÝ SLOVÁK (za rok 1890, Pittsburgh). Okrem textov uvedených publikácií autor v práci analyzuje aj text ústavy prvého uhorsko-slovenského spolku s názvom STANOVY PERSI UHERSZKO-SZLOVENSKEHO V NEMOCZI PODPORUJÚCZEGO SZPOLKU (1887, New York – ďalej len ústava), ktorého špecifikom je, že bol napísaný v súlade s maďarskými ortografickými pravidlami. Textu ústavy je preto venovaná samostatná kapitola.

V úvode si autor určil niekoľko cieľov. Predovšetkým ho zaujíma, či jazyk slovenských publikácií v USA môže byť skutočne charakterizovaný ako jazyková formácia východoslovenského typu. Ďalej je to otázka mechanizmu vzniku tohto jazyka – čo sa dá považovať za jeho jazykový základ, akým spôsobom dochádzalo k spolupôsobeniu jazykových útvarov pri jeho formovaní alebo či existujú dôvody kvalifikovať daný idióm ako prvok osobitného spisovného jazyka, aj keď nebol kodifikovaný? Autor predkladá aj niekoľko hypotéz, poukazuje aj na určité komplikácie, ktoré sa objavili hneď na začiatku v súvislosti so zbieraním materiálu. Ešte predtým ako prejde k samotnej jazykovej analýze uvedených publikácií, pozastavuje sa pri niektorých zaujímavých aspektoch z oblasti histórie a príčin slovenskej emigrácie, pri otázkach maďarizácie úzko súvisiacej s emigrantmi z východného Slovenska a ich nízkou kultúrnou

úrovňou, ako aj pri otázkach konfesionalnej príslušnosti redaktorov a čitateľov slovensko-amerických periodík. Stručne sa dotkne aj témy územne a funkčne vymedzeného jazykového útvaru – východoslovenského dialektu a jeho nárečového zoskupenia. Na niektoré špecifické rozdiely medzi slovenským spisovným jazykom a východoslovenským dialektom, ale aj medzi konkrétnymi vzájomnými východoslovenskými nárečiami z fonetického a morfológického hľadiska, poukazuje na konkrétnych príkladoch zozbieraného materiálu v štyroch samostatných kapitolách.

V prvej kapitole nazvanej VÝCHODOSLOVENSKÝ DIALEKT V ŠTRUKTÚRE JAZYKA SLOVENSKÝCH PUBLIKÁCIÍ V USA autora zaujíma problematika určenia špecifického podielu a charakteru použitia fonetických a morfológických elementov východoslovenského pôvodu spojená s ujasnením štruktúry jazyka uvedených publikácií. Svoj záujem upriamuje aj na určenie miery vplyvu slovenského spisovného jazyka. Konštatuje, že vzhľadom na nedostatočne rozvinutý obraz spisovného jazyka v lingvistických prácach na prelome 19. a 20. viac poznatkov jazyku získava analýzou jeho reálneho fungovania v KATOLÍCKYCH NOVINÁCH za rok 1890, ktoré vychádzali v Trnave. Autor píše o charakteristických vlastnostiach východoslovenského dialektu v porovnaní so spisovnou slovenčinou a v jazykovej analýze a na textoch uvedených publikácií poukazuje na rozdiely medzi jazykovou normou a praxou.

V druhej kapitole s názvom KONKURENCIA VÝCHODOSLOVENSKÝCH ELEMENTOV V SLOVENSKO-AMERICKÝCH PUBLIKÁCIÁCH autora zaujíma, či sa jednotlivé nárečia východoslovenského dialektu ocitli vo vzájomnej interakcii so spisovnou slovenčinou nezávisle od seba, pričom ich prvky vstupovali do konkurenčných vzťahov nielen s elementmi spisovného jazyka, ale aj do vzájomnej konkurencie. Odpoveď na túto otázku hľadá pri takých javoch východoslovenského dialektu, ktoré sa odlišujú nielen od spisovného jazyka, ale aj od jednotlivých nárečí východoslovenského dialektu. Okrem problematiky konkurencie východoslovenských elementov autor pokračuje v analýze procesu vzájomného pôsobenia javov východoslovenského dialektu so spisovnou slovenčinou, ktoré sa nedostali do prvej kapitoly. V záverečnej časti prvej i druhej kapitoly sú zhrnuté výsledky jazykovej analýzy do prehľadných tabuliek. Údaje uvedené v tabuľkách (prítomnosť/ neprítomnosť konkrétnych fonetických a morfológických javov v textoch šiestich spomínaných periodík) autor interpretuje v závere kapitoly.

V tretej kapitole MECHANIZMUS VZÁJOMNÉHO PÔSOBENIA SLOVENSKÉHO SPISOVNÉHO JAZYKA A VÝCHODOSLOVENSKÉHO DIALEKTU A CUDZÍ JAZYKOVÝ VPLYV autora zaujíma to prvotné v procese vzájomného pôsobenia – či ide o nárečia východoslovenského dialektu, alebo spisovnú slovenčinu. V súvislosti s nastolenou problematikou autor zameriava svoju pozornosť na tie fonetické a morfológické špecifiká jazyka slovenských publikácií v USA, ktoré sú nositeľmi doplňujúcej informácie o charaktere vzťahu medzi slovenským spisovným jazykom a východoslovenským dialektom a ktoré zároveň odhaľujú mechanizmus tvorenia jednotlivých foriem. Takúto informáciu obsahujú nielen zovše-

obecné javy, zákony a pravidlá jedného alebo druhého jazykového útvaru, ale aj okaziónálne javy rôzneho druhu, vrátane chýb. Keďže v textoch slovensko-amerických publikácií sa nachádza aj značný počet cudzích jazykových prvkov, autor sa pokúsil zistiť, nakoľko intenzívny je vplyv iných jazykových elementov na jazyk uvedených publikácií a či nejakým spôsobom nedošlo k narušeniu jeho štruktúry.

Štvrtá kapitola s názvom JAZYK ÚSTAVY „PRVÉHO UHORSKO-SLOVENSKEHO SPOLKU PODPORUJÚCEHO V CHOROBE“ je celá venovaná tomuto špecifickému textu. Text ústavy sa po jazykovej stránke značne odlišuje od textov ostatných slovensko-amerických publikácií. Vzhľadom na to, že text nebol z lingvistického hľadiska doteraz preskúmaný, autor sa rozhodol pre jeho jazykovú analýzu. Zameral sa na rovnaké fonetické a morfológické špecifiká ako v prípade textov slovensko-amerických periodík, čo mu umožnilo tieto dva typy jazykových textov porovnať a poukázať na ich odlišný jazykový základ.

Záver knihy predstavuje komplexné zhrnutie a zhodnotenie všetkých výsledkov uskutočnenej analýzy jazyka východoslovenských publikácií v USA na prelome 19. a 20. storočia. V priebehu výskumu sa však vynorili ďalšie zaujímavé otázky, ktoré síce neboli jeho predmetom, ale otvorili priestor pre ďalšie skúmanie v tejto oblasti. Príloha pozostáva z ôsmich textových fragmentov východoslovenských publikácií v USA. Uvedená publikácia predstavuje cenný zdroj poznatkov nielen pre slovakistov, odborníkov v oblasti dejín slovenského jazyka, historickej dialektológie, ale aj pre slavistov. Očakávame, že knižná podoba práce rozšíri poznanie o stave a adaptácii slovenčiny v cudzojazyčnom prostredí a o slovenskej emigrácii v USA vôbec.

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM FRANTIŠKA RUŠČÁKA

Katarína Bieleková

*Katedra knižničných a informačných štúdií, Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masme-
diálnych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. Novembra 15,
080 01 Prešov, e-mail: bielekova@azet.sk*

Život ako sen, život ako cesta, život ako hľadanie, ale i život ako šanca tvoriť a dávať; to všetko (a nevediac o mnohom ďalšom pozitívnom) má „na rováši“ vynikajúci slovenský jazykovedec, odborník v štylistike, ale i básnik a vyhľadávaný rétor, niekdajší vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove – doc. PhDr. František Ruščák, CSc.

Prejdúc od zdravice k zdravici, od jari k (i životnej) jeseni, keď sa tento významný lingvista narodil, pripisujeme do kroniky života ďalšiu jubilejnú gratuláciu, ktorá ponúka priestor na malé pripomenutie dôležitých medzníkov tohto estéta. Sme nútení pridať mu tento atribút, pretože schopnosť produkovať v tých oblastiach (a takým spôsobom), ako to dokáže (aj) majster pera F. Ruščák, je nemalým dôvodom tohto označenia.

F. Ruščák sa narodil 15. novembra 1941 v Jenkovciach, neďaleko Sobraniec, kde na vtedajšej jedenásťročnej strednej škole aj maturoval. Po úspešnom ukončení štúdia začal navštevovať (1959 – 1963) Pedagogický inštitút v Prešove, odbor slovenský jazyk – dejepis – výtvarná výchova. Málokto vie, že sa (žiaľ – či pre oblasť lingvistiky našťastie – neúspešne) pokúsil o prijatie na divadelnú fakultu VŠMU v Bratislave, kde síce porotu veľmi zaujal, no ako neznámy vidiecky chlapec z východného Slovenska nemal náruč k naplneniu svojho sna dokorán otvorenú. Navyše, ako sa vyjadril, mama z neho nechcela mať komedianta, pretože povolanie herca nebolo v tej dobe práve najprestížnejším zamestnaním. Tieto umelecké sklony (ktoré by boli iste herecky vysoko cenené) však neostali úhorom, premietli sa do lásky ku komponovaniu – štylizácii.

Už v roku 1971 mu vyšla publikácia pod názvom NÁCVIK INVCIE, KOMPOZÍCIE A ŠTYLIZÁCIE NA HODINÁCH SLOHU, ktorá poslúžila ako podnetná a vyhľadávaná metodická príručka pri vyučovaní v základných školách. Ako spomína autor, ešte niekoľko rokov dostával ďakovné listy učiteliek za praktické podnety zlepšenia výučby

v slohovej výchove. Keďže sám okúsil pedagogické povolanie základných a stredných škôl, problematika vyučovania jazyka a slohu mu bola veľmi blízka, preto sa knižná publikácia stala nevyhnutným vyústením jeho učiteľskej praxe.

Ako mladý a nádejný tvorivý jedinec volajúci po možnosti vykričať zo seba všetko, čím bol jazykovo naplnený, prihlásil sa v roku 1975 na náročný konkurz na Katedru slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove, kam bol aj prijatý.

Každá práca so sebou prináša veľa úsilia a obetavosti a s tým boli spojené aj prvé roky pôsobenia F. Ruščáka na vysokoškolskej pôde. Kým si človek môže dovoliť naplňať status, ktorý mu nielen prináleží, ale spôsobuje i radosť a potešenie, musí prejsť cestu odriekania a učenia sa. V tomto smere mu boli nápomocní takí velikáni jazykovedy ako L. Novák, J. Horecký a J. Mistrík, ktorí aktívne spolupracovali s prešovskými slovakistickými katedrami. Formovali lingvistické vedomie mladej osobnosti, pomáhali mu hľadať doménu, ktorou sa pre F. Ruščáka stala už spomínaná oblasť štylistiky. V rámci nej ho zaujala najmä povrchová organizácia textu, konkrétne publicistický štýl, analýza štýlových kvalít próz K. Horáka a S. Rakúsa, či komparácia dvoch prekladov Balzacovho románu *Otec Goriot*.

V tomto pracovnom období sa dostáva k prelomovej etape, pre ktorú je príznačný posun k vlastnému výskumnému okruhu orientovanému na epištolárny štýl. F. Ruščák ako prvý vyčleňuje tento štýl v systéme doteraz zaužívaných štýlov slovenského jazyka a táto problematika predstavuje niekoľko rokov jeho hlavnú prioritu ústiacu do dizertačnej práce, ktorá zaznamenala pozitívne ohlasy nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí (*POKUS O VYMEDZENIE EPIŠTOLÁRNEHO ŠTÝLU*, 1981; *TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ EPIŠTOLÁRNEHO ŠTÝLU*, 1984; *OSNOVNYJE VOPROSY EPIŠTOLARNOGO STILA*, 1985; *SÚHLASNE I POLEMICKY O EPIŠTOLÁRNOM ŠTÝLE*, 1986; *KOMPOZIČNÉ PARAMETRE EPIŠTOLÁRNYCH TEXTOV*, 1988; *EPIŠTOLÁRNY ŠTÝL AKO PRAMEŇ POZNÁVANIA JAZYKOVO-ŠTYLISTICKÝCH POTENCIÍ ČESKÉHO A SLOVENSKEHO JAZYKA*, 1989; *EXPRESIVITA V SLOVENSÝCH EPIŠTOLÁRNYCH TEXTOCH*, 1991 a pod.). Jeho bádateľské aktivity ocenil aj samotný J. Mistrík vo svojej *ŠTYLISTIKE*, pričom svoje posledné vydanie doplnil o niekoľko sekundárnych štýlov.

F. Ruščák demonštruje autonómnosť epištolárneho štýlu na pozadí dostatočného inventára dištinkatívnych znakov a vlastností, ktoré potvrdzujú jeho diferenciatnú (nie je totožný s hovorovým štýlom) a stabilizačno-integrujúcu funkciu (patrí do potenciálne homogénnych textových štruktúr). Epištolárny text hodnotí ako „vnútorné (štruktúrne) diferencovaný sled referovaných tém (motívov) fungujúci v horizontálno-vertikálnej organizácii jeho invariantných (modelová štruktúra textu) a variantných (individuálne sa uplatňujúcich) prostriedkov odrážajúcich rozličné (často pragmatickými okolnosťami poznačené) vzťahy medzi autorom listu a jeho príjemcom“.

V porevolučnom období zaplňa F. Ruščák svoj tvorivý pracovný priestor čoraz väčším počtom sociolingvistikých úvah z oblasti súčasnej komunikácie, pričom sa zameriava najmä na hovorené prejavy, ale aj na vnútorné procesy v jazyku a následne aj v komunikácii (ŠTANDARDNÁ KOMUNIKÁCIA AKO REFLEXIA SÚČASNEJ JAZYKOVEJ SITUÁCIE, 2000). Slovenský jazyk chápe (aj) ako sociálno-spoločensky podmienenú entitu slúžiacu časopriestorovo diferencovaným potrebám jeho nositeľov.

Nové tisícročie otvára vydaním monografie ŠTYLISTIKA EPIŠTOLÁRNYCH TEXTOV (2002), v ktorej „súhlasne i polemicky“ uvažuje o epištolárnom štýle, načrtáva stručné dejiny listu, približuje epištolárny štýl – epištolárny text, zameriava sa na podrobnú štylistiku epištolárnych textov (lexika, syntax, kompozícia) a v závere svojej publikácie podáva komplexnú komunikáciu v epištolárnych textoch sluchovo postihnutých ľudí. Vydaná monografia predstavuje akési zavŕšenie epištolárnej tematiky, ktorej sa tak precízne a systematicky venoval.

Ako sme naznačili, priestor komunikácie nadobúda v tomto tvorivom období F. Ruščáka kľúčové postavenie. Nezotráva však len v naznačených tematických okruhoch, ale završuje sa pokúša skúmať práve to, čo v istých časových úsekoch zaznamenáva svoj útlm. Do tejto sféry zaraďujeme aj oblasť náboženskej komunikácie, ktorá predstavuje priestor „bohoslužobných, cirkevnoslužobných a kresťanskoslužobných prostredí ako zasvätených miest na komunikáciu medzi Bohom a človekom“. Zahŕňa širokú sféru výskumu dotýkajúcu sa faktov, ktoré akýmkoľvek spôsobom čerpajú z gnozeologickej, historickej, biblickoarchetypálnej či semiotickej podstaty náboženského života a jeho prejavov (BIBLICKÝ TEXT AKO ARCHETYPÁLNA DIMENZIA NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKÁCIE, 2001).

F. Ruščák však zostáva činný aj vo „všeobecnej štylistickej rovine“, spod ktorej vychádzajú štúdie ako DIMENZIE VNÍMANIA LINGVISTICKÝCH POLEMÍK (2002), DIMENZIE LEXIKÁLNEJ ŠTYLÉMY (2003), PRAGMÉMA AKO ŠTYLÉMA (2003); odborne sa vracia aj do rodnej dediny príspevkom NÁREČIE JENKOVIEC A OKOLIA (2004). V roku 2005 spolupracuje (s J. Sabolom a O. Sabolovou) na vedeckej monografii INTERPRETAČNÉ VARIÁCIE UMELECKÉHO TEXTU, v ktorej sa zameriava na interpretáciu textu, skúma znakovú podstatu textu a jeho parametre, rozlišuje jednotlivé typy textov, pričom nevynecháva ani text v školskej praxi (text – slohový postup – slohový útvar). Bližšie sa venuje interpretácii umeleckého textu a interpretácii v školskej praxi. Autor načrtáva potrebu nielen zaužívaných (osnovami predpísaných) spôsobov interpretácie, ale aj využitie doposiaľ menej známych – „experimentálnych“ metód. „Výsledkom takéhoto postupu nie je strata, ale vedomostný zisk.“ V celej koncepcii tvorby F. Ruščáka badáme neustály zreteľ na školskú prax (SÚČASNÉ ŠTYLISTICKÉ TEÓRIE A ICH REFLEXIE V ŠKOLSKEJ PRAXI, 2007), ktorou sa (možno i podvedome) vracia na začiatok svojej cesty, ktorou nikdy nepohrdal, naopak, bral ju ako nosný prameň svojho tvorivého úsilia potrebného k vyššej jazykovednej činnosti, a tú zvládol bravúrne – odborne, ale skromne.

Opätovne sa vraciame k jeseni, etape, keď sa narodil náš jubilant. K obdobiu nielen zasnívanej nostalgie, ale i k času plnému farieb, vôní, chutných plodov, lietajúcich šarkanov a túžob, ktoré sú vlastné každému z nás v nemalej miere. Nech je táto životná fáza pre nášho jubilanta plná splnených predstáv, pretkaná radosťou, pokojom, krásnymi vzťahmi a predovšetkým zdravím, ktoré nech dožičí F. Ruščákovovi veľa tvorivých síl aj v pracovnom živote. V tejto súvislosti nám prichádzajú na um autorove verše, ktoré (azda) nezostanú v skrytosti, ale budú môcť zasiaľ pocíti krásna do širokej umeleckej duše (aspoň) slovenského spoločenstva.

Ad multos annos!

JAZYK AKO PRÍBEH DOBY A JEDNOTLIVCA

Rozhovor so Štefanom Švagrovským



Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., patrí k svojráznym individualitám slovenskej jazykovedy a dlhoročným prispievateľom časopisu Slovenská reč. Š. Švagrovský sa narodil 11. 3. 1931 v Slavkovciach na Zemplíne. Po štúdiách slovakistiky a rusistiky v Bratislave a Prahe pôsobil ako pedagóg, tlmočník aj prekladateľ. Viackrát sa vyskytol v čase a priestore tam, kde sa zakladali odborné inštitúcie, ako napr. Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Univerzity 17. novembra (Praha – Bratislava 1969) alebo Kabinet literárnej komunikácie (Nitra 1967). Svoju pozornosť venoval rusistike (napr. JAZYKOVÁ SITUÁCIA V RUSKU V 18. STOROČÍ, 1998, SPORY O SPISOV-

NÚ RUŠTINU V 18. STOROČÍ, 1996) a diachrónnemu výskumu slovenčiny (napr. O KONCEPCII NESCHVÁLENÝCH PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU Z ROKU 1939, 1994 alebo ÚZUS, NORMA A KODIFIKÁCIA SLOVENČINY (MINULOSŤ A PRÍTOMNOSŤ, 1998). Rád pracoval s archívnym materiálom (urbáre, kalvínske knihy...), ako aj so živými ľuďmi – študentmi, prekladateľmi a tlmočníkmi. Jeho písanie a spomínanie je živé, nasýtené informačne, situačne, aj emočne. Na otázky nám doc. Švagrovský odpovedal vo svojom bratislavskom byte, kam sa so svojou obdivuhodnou pamäťou a svojím nekonvenčným otvoreným myslením dobrovoľne uzavrel.

Pán docent, vy sa okrem iného zaoberáte históriou slovenčiny a tento náš rozhovor sa uskutočňuje pri príležitosti vášho tohtoročného jubilea, preto by som sa chcela opýtať na moment, keď sa vaše osobné dejiny začali prelínať s dejinami jazykovedy. Kedy a vďaka čomu ste zistili, že sa chcete profesionálne venovať jazykovede?

Toto je akože otázka? (Smiech.) No, asi by bolo neskutočné, keby som povedal, že sa mi to prihodilo v ranom detstve. Viete, ja som prišiel na fakultu do Bratislavy v roku 1952. Aj to len preto, že som si zlomil ruku a nemohol som nastúpiť do Prahy na školu, ktorá sa volala Vysoká škola politických a hospodárskych vied na diplomatickú sekciu. Moji príbuzní (z matkinej strany) pracovali v diplomacii, tak som mal asi dobrý kádrový posudok. A inak som si vlastne nemohol vybrať, univerzita vtedy na Slovensku bola len jedna. Technické vedy som nechcel študovať a nemôžem ani povedať, že by som od nejakého dátumu vedel, že sa chcem venovať jazykovede. Možno som podvedome využil výhodu, ktorú som mal oproti svojim kolegom, teda to, že od detstva som čítal cyrilské texty. Náboženské, aj svetské. Na základnej škole som už potom čítal dvojazyčne. Okrem toho, musím zopakovať, že pre Východoslováka je spisovná slovenčina vlastne cudzí jazyk. Musí sa učiť nielen výrazy, ale aj kvantitu a iné.

Ako ste vnímali „jazykovednú scénu“ minulých rokov, ktoré si už naša generácia nepamätá? Alebo inak, aká bola tá vaša generácia, kto z nej vám bol osobne najbližší?

Viete, pripomeňme si dobu, vždy dobu. Rok 1952 – 53. To je môj prvý ročník na Filozofickej fakulte na rusistike a slovakistike. Marec – hynie Stalin, marec – ten istý – hynie Gottwald. Pred národným divadlom veľká tribúna, čiernym súknom potiahnutá – Stalin umrel, koniec sveta! Ľudia si trhajú také vlasy, ako vy máte. Učiteľky filozofickej fakulty v čiernych číždách chodili... Nemuseli, ale z tej ideologickej pomätenosti tam sa k zemi vrhali. Videl som ľudí, ktorí úprimne plakali, to dnešný človek ťažko pochopí. A teraz prídete na fakultu a len sa vypytujú: „Si v ČSM? Si vysporiadaný s náboženskou otázkou?“ a podobne. Vôbec nie to, čo vy chcete odo mňa, nijaké odborné, kolegiálne otázky, ktoré by formovali normálne vzťahy. Napríklad Šimon Ondruš, vtedy ešte mladý asistent, prednášal marxistickú jazykovedu. Ale ako študent som zažil aj Jána Stanislava, Eugena Paulinyho, Vincenta Blanára... Často som sa v univerzitnej knižnici stretával Ján Stanislava, Daniela Rapanta, pracoval som s germanistom Viliamom Schwanzerom...

Mala som na mysli obdobie, keď ste zakladali Univerzitu 17. novembra. Väčšinou sa takéto počiny podarí, keď sú ľudia „na spoločnej vlne“.

Boli sme na spoločnej vlne práve so Schwanzerom, s ktorým sme reprezentovali Univerzitu 17. novembra, v Bratislave išlo o Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva. Ale aj tú vlnu vytvorila doba. V Moskve bola Univerzita družby národov, v Sofii Lumumbova univerzita, tak v Prahe sa založila spomínaná inštitúcia na počesť študentov ako Opletal, ktorí boli nacistami postrieľaní. V rámci tej univerzity vznikol Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, pretože je pochopiteľné, že čisto vedecké ale-

bo pedagogické štúdium nemôže pripraviť dobrého tlmočníka. Nie prekladateľa, lebo ten má čas na reakciu. Tlmočník však musí splňať mnoho ďalších podmienok, aby bol úspešný. Prvý školský rok tejto univerzity v Bratislave bol 1969/70. Pamätám si na slávnostné otvorenie ročníka s celou parádou v Zrkadlovej sieni Starej radnice, lebo sme zatiaľ nemali budovu. Neskôr sme sídlili na Zelenej ulici, kde je teraz Slovenská sporiteľňa. Prednášalo sa po anglicky, francúzsky alebo česky. A promócie boli trojjazyčné. Ale nemali nás radi, boli sme konkurencia. Aj nás prezývali „Univerzita prvého apríla“.

Nemôžem sa neopýtať, prečo táto inštitúcia tak rýchlo zanikla? Mala opodstatnenie, úroveň, podporu, ale fungovala len pár rokov. Prečo?

To je na dlhé rozprávanie. Univerzita 17. novembra bola zrušená v Prahe aj v Bratislave v roku 1974 uznesením vlády ČSSR. Časť učiteľského zboru Inštitútu prekladateľstva a tlmočníctva prešla na Filozofickú fakultu UK a časť nie – niektorých neprijali a niektorí sa dostali na Pedagogickú fakultu UK. Celá činnosť nášho inštitútu trvala necelé 4 roky, vlastne aj absolventov sme už promovali na FF UK. Príčina zániku bola komplexná: vychovávali sme absolventov, ktorí nemali uplatnenie. Boli to študenti z arabského sveta, ktorí u nás študovali zadarmo, pretože mali od nás vyvážať socialistickú revolúciu a jej výdobytky do Egypta, do Tuniska, Saudskej Arábie, Alžírsku, Jordánska...

Na druhej strane, aj tie roky priniesli úžitok práve preto, že peňazí bolo, vtedy s nimi nebol problém. Tak sme potom čiastočne zamestnali aj Ľ. Nováka, aby niečo zarobil, takto sme držali aj Jozefa Vachka. Predstavte si, Vachka, takého anglistu pražská filozofická fakulta vyhodila! Spomínal mi ako mu hovorili: „Soudruhu pane profesore, my za váš plat zamestnáme tri asistenty!“ A sem dochádzal lietadlom k nám do Bratislavy na Zelenú ulicu. Vo vachku mal masťný chleba, chudák. Takého človeka si nevážili! Napísal nielen celý rad odborných kníh, ale aj krásne dejiny Bohemky, futbalového klubu ako jeho priaznivec. Až potom, keď mu Rusi vydali ten slovník, tak ho zobrali na milosť a aj k Jánovi Sabolovi chodil do Prešova prednášať. To isté Ľudovít Novák. Lebo aj tieto univerzity potrebovali profesorov, tam sa katedry konštituovali neskôr.

Študovali ste ruštinu aj slovenčinu. Ako ste delili svoju pozornosť medzi tieto dva jazyky?

Keď som začínal študovať, tak spoločenská situácia vyznievala v prospech ruštiny a študovať ruštinu bolo také samozrejmé, ako dnes študovať angličtinu. Ani som sa nad tým nepozastavoval. Ešte aj gymnázium, na ktoré som chodil, sa nazývalo Gymnázium Josifa V. Stalina. Z ruštiny som tlmočil, prekladal a prispieval do ruských časopisov. Okolo roku 1968 som sa začal obracať od ruštiny viac smerom

k slovenčine. Aj predtým som sa o slovenčinu zaujímal, ale nemal som ju až tak rád ako iní, ktorí excerptovali literatúru a čítali po nociach, len aby mohli zarobiť nejakú korunu. To ja som nechcel, veď aj mi to Blanár zazlieval a vyhodil ma zo skúšky.

Každá doba má svoje kauzy. Dnes sa zvykneme pýtať na odborný diskurz a na to, kde, kým a čím je tvorený. Vo vzťahu k histórii jazykovedy na Slovensku mám častokrát pocit, že vedci sa vkladali do svojej práce s väčším zaangažovaním a zaujatím ako dnes. Možno je to obyčajné skreslenie, ale aj tak rada na chvíľu zabudnem na diskurz a opýtam sa celkom nedomodne, čím žila vtedajšia jazykovedná komunita, akými otázkami, problémami?

Napríklad práve v roku 1953 doznievala diskusia o pravidlách slovenského pravopisu. Stredoškolskí učitelia písali v listoch „Neberte nám ypsilon, čo budeme učiť?!“ Zasiahli tam zo zákulisia stúpenci historicko-porovnávacej jazykovedy Stanislavovho razenia a nedovolili zásadné zmeny. Tento zásah sa veľmi podobal na ten, ktorý sa udial na prelome rokov 1939 – 1940 za Slovenského štátu, keď ministrom školstva bol Jozef Sivák. Ináč to bol veľký hlinkovec, ale ako odchovanec 1. republiky sympatizoval so Stanislavom. No keď Sivák dal posúdiť tie Bartekove Pravidlá komisii, ktorú zostavil, tak narazil na odpor. To sa nemôže vyjaviť otvorene, ale vy cítite a vidíte rozdiely už v základe samotných postojov ľudí. Stanislav – Pauliny: jeden katolík, druhý katolík. Stanislav z Liptovského Jána, čo je mestečko, ktoré má najviac kaštieľov a kúrií z celého Uhorska. A Pauliny zo Zvolena. Z toho istého mesta, ktoré vyslalo do Uhorského snemu Ľudovíta Štúra.

Ako som Paulinyho poznal, tak viem, že nikdy mätko nehovoril a bol proti prílišnému mäčkaniu. V tom bol zajedno s H. Bartekom. Ten hovoril (v štyridsiatych rokoch), že slovenčinu na tomto stupni vývoja už netreba ďalej „postredoslovenčovať“ všelijakým *načím* a podobne. Na rozdiel od Stanislava. Ale oni (Pauliny a Stanislav) nikdy proti sebe otvorene nevystupovali (čo však neplatí na vzťah Isačenka a Stanislava). Po roku 1945 Stanislav do normotvorby a kodifikácie nezasahoval. No zvláštna situácia nastala po roku 1933, keď Stanislav napísal Československú mluvnicu. Predstavte si to, taký anachronizmus, nadväzovanie na Pavla Doležala a myšlienku československého jazyka, ktorá žije dodnes v Ľubomírovi Ďurovičovi. Ale Stanislav mal pravdu, lebo sme sa vtedy nevedeli zadefinovať. Raz sa hovorilo československý jazyk, raz slovensko-český, raz český a slovenský... A Pauliny po roku 1945 sa staval zásadne proti ďalšej folklorizácii slovenčiny. Boli také smiešne pokusy namiesto *kurva* písať *honcuľa* a podobne. On také niečo nechcel pripustiť a tvrdil, že spisovná slovenčina má ľudový základ, ale už je to moderný jazyk. Je zaujímavé, že skôr strpel vplyv V. Vážného, ktorý mal najväčšiu zásluhu na tých čechizujúcich Pravidlách slovenského pravopisu (1931). Do posledného dychu Vážného zbožňoval a proti nemu slovka krivého nepovedal. Na rozdiel od H. Barteka, J. Mihála a B. Letza.

Vaše rozprávanie skôr vyznieva, akoby tie odborné otázky, napríklad okolo pravidiel spisovného jazyka a kodifikácie slovenčiny, boli len podloží, na ktorom defilujú aktívni jednotlivci podľa tajomnej alchýmie ich vzájomných vzťahov.

Áno. A keď už mám tú možnosť, rád by som takto vyzval napríklad Janka Paulinyho, aby napísal nejaké spomienky, ktoré by dokreslili dobové súvislosti cez vzťahy jeho otca. Tak ako Stanislavov starší syn Ivan napísal Život v slove, veľmi peknú knižku, kde je celé kalendárium života Jána Stanislava, od narodenia až po jeho smrť vo vlaku v Liptovskom Jáne. Pamätám si na to, pretože som niesol truhlu. A dokonca si pamätám, že Ján Stanislav bol predposledný jazykovedec (posledný bol Jozef Mistrik), ktorý bol po smrti vystavený v aule na FF UK v Bratislave. Lebo dovtedy sa tradovalo, že ak si profesor, máš právo byť vystavený v aule a keď si docent, tak len vo vestibule. Bolo to odstupňované. Ale už to zakázali a posledný docent vo vestibule bol ten novinár, čo tiež neďaleko nás býval – Ivan Tomašov.

Faktory osobné, rodinné, príbuzenské a kolegiálne síce nie sú zdrojom čistého jazykovedného poznávania, ale nikto nemôže poprieť, že naň majú niekedy zásadný vplyv. Práve teraz sa dodatočne ukazuje, ako sa mimojazykové faktory pretavili do nedávnej histórie slovenskej jazykovedy a objasňuje, prečo to tak bolo. Vraj jazyk sa sám vyvíja, že má ten svoj vnútorný vývin, zákonitosti, také a onaké responzie... Ale nie je to len v tom. Jazyk je spoločenský jav a ľudský prejav na individuálnej aj kolektívnej úrovni. Napríklad Stanislav do jazykovedy po roku 1945 zasahoval len potiaľ, pokiaľ jeho žena spievala v národnom divadle a vyslovovala *l* a tie ostatné „freizimmerky“ nie. Tak on ich kritizoval a písal články, aby sa *l* vyslovovalo.

Nič také ako čistá veda, čistá jazykoveda neexistuje. V spoločenských vedách sú tie vonkajšie tlaky zvlášť silné. Sú o tom štúdie – nemčina za nacizmu, ruština za komunizmu, dokonca nemčina za komunizmu. Vo východnej nemčine sa prostredníctvom prekladov objavovali slovanské prvky. Už začali vychádzať nemecko-nemecké diferenčné slovníky, pretože spoločenské reálie už boli iné.

Alebo napríklad ako sa zostavovala Pedagogická encyklopédia Slovenska (1984/85). Vedúci akademik Ondrej Pavlík. Viete koľkokrát sme heslá prerábali? Ten tam bude, ten tam nebude..., ale „Kobula še ňehaŋbi, keď saňki vivraci.“ Rozhodovali ľudia, ktorí nemali „emberšég“, žiadnu česť. A vtedy sa také veci ututľávali. Keď už bol ten tlak neúnosný, tak sa vyradňovali zo zoznamov. Zakaždým nový a nový heslár. Prišli na katedru dve tlačivá, že dvoch môžeme do encyklopédie nahlásiť. Tak sa tam I. Serduľa a J. Svetlík napísali a oni reprezentujú rusistiku.

Okrem Univerzity 17. novembra ste boli pri založení aj Kabinetu literárnej komunikácie.

Ten sme zakladali s F. Mikom, A. Popovičom, J. Kopálom, neskôr sme prijali aj mladších, napr. B. Hochela a A. Keníža. Menovalo sa to Kabinet literárnej komu-

nikácie alebo Kabinet teórie prekladu, tie názvy sa menili pod vplyvom spoločenských udalostí. Miko s Popovičom tam boli ako hviezdy slovenskej vedy. Avšak Miko napísal len jednu knihu z jazykovedy – Rod, číslo a pád podstatných mien (1962). Potom lingvistiku zanechal a začal sa venovať literárnej vede a semiotike. Hral sa so slovom, ale na inej úrovni – už nie na tej gramaticko-pragmatickej, ale na úrovni duchovnej. Semiotika sa vtedy považovala za buržoáznú pavedu.

Prepáče ďalšiu neodbornú otázku, ale to, že máte v susedstve Dvončovcov je náhoda, alebo nejaká irónia osudu?

No ja som z tých vašich otázok – ako hovoria Česi – úplne tumpachový. (Smiech.) A nerád by som o Dvončovi hovoril inak ako v dobrom. Jeho otec za Slovenského štátu dostal umiestenku na východné Slovensko, a tam sa Laco narodil. A keď sa narodíte v takom príliš uvedomelom prostredí, tak asi musíte byť purista. Bol citlivý na čechizmy. Či išlo o genitív plurálu, či o gramatické číslo z ojkonymie, toponymie, či oronymie. A keď išlo o to, či môže byť na Slovensku veľvyslanectvo Spolkovej republiky Nemecko, tak Jazykovedný ústav sa vyslovil, že nie, že len Nemecká spolková republika, ako nás presviedčali Á. Král, J. Doruľa a ďalší. Dvonč písal, aké je to štruktúrne neústrojné a tak. A ja mu hovorím: „A to ti neprekážalo, keď sme museli písať *Socialistická alžírská Džamahíria* alebo *Zväzová republika Južoslávia*? Veď to je to isté, prečo ti to prekáža a prečo trváte na tom, že to musí byť Nemecká spolková republika, keď Nemci na svojej ambasáde nechcú také označenie?“

To, že Dvončovi bývajú opodiaľ, je náhoda, bývajú tu už 50 rokov, ako my alebo ako tu býval nebohý Štefan Michalus. Laca som poznal dávno predtým, ešte ako študenta. My sme dobre vychádzali, ale tá akási šialenosť ho chytila až po roku 1991, po vzniku samostatného Slovenska, keď začal uplatňovať tie národovecké prístupy.

Ale najviac ma naštváli tí, ktorí zaviedli fonetické písanie vlastných mien cudzieho pôvodu. Pozrite sa, ako si sami Maďari píšu svoje mená, napríklad na Ondrejskom cintoríne. *Kováts, Kovács*... aj v zemplínskych tlačiarňach je to tak: *ts* a *cs* namiesto *č*. Mená historických osobností sa začali písať ináč, ako tie isté zo súčasnosti. Zahraniční historici a jazykovedci poznajú tieto historické osobnosti len v tej pôvodnej originálnej podobe. Nemusia vedieť, o koho vlastne ide – je *Pálfi* ten istý ako *Pálffy*? Hovoril som: „Nerobte to, mal to urobiť Štúr, keď na to bola historická doba a keď slovanské národy, ktoré používali latinku, zaviedli fonetický pravopis, ako napr. Chorváti.“ Ale nie. Národovci to potrebovali. A potom sa nám Maďari smiali: „Tak čo, keď ste si už Maďarov obliekli do svojho pravopisu, nebudete už na nich toľko nadávať?“ Nebol to dobrý nápad. Teraz ja píšem *Czambel, Žeňuchová Cambel*. Chaos. Dokonca boli dve konferencie: jedna o *Czamblovi* a druhá o *Camblovi*. Sme smiešni pred svetom!

Pripadá mi, akoby niektoré momenty vášho rozprávania pekne ilustrovali Šimečkov leitmotív prieniku „malých“ a „veľkých“ dejín (Kruhová obrana, 1992). Niektorých ľudí tie veľké dejiny „zomelú“ a niektorí sa na objektívnych historických udalostiach zúčastňujú, alebo dokonca určujú ich smerovanie.

Je bezpočet príkladov, ktoré ukazujú vplyv ideí a ideológií na život jednotlivca a to, ako ovplyvňujú program a smerovanie vo vedeckej oblasti, v školstve, v literatúre... Keď v roku 1961 na Kube zvíťazil socializmus a Fidel Castro, ihneď bolo treba mať na FF UK medzi vyučovanými jazykmi zastúpenú aj španielčinu. Dovtedy sa španielčina u nás nevyučovala. Museli sa preškoliť pedagógovia, francúzštinári. A tak oznámili asistentovi: „Odteraz budeš španielčinár.“ Ale to predsa nie je len tak, aj keď ide o románske jazyky, aby človek zo dňa na deň začal prednášať a vyučovať v inom jazyku. Keď prišla kubánska delegácia, a on, keďže nevedel ten jazyk, nemohol dobre tlmočiť, tak sa musel zašívvať, skrývať a robiť sa chorý. Našťastie, v tom čase bola na mieste jedna asistentka, ktorá sa vrátila z Uruguaja, a tá robila potom tlmočičku. Takto sa vonkajšie medzinárodné udalosti podieľali na formovaní programu výučby cudzích jazykov aj u nás.

Alebo historický exkurz. V slovenských dejinách sa prejavuje absencia bohatej strednej kultúrotvornej vrstvy. My sme nemali grófov, šľachticov, ktorí by podporovali vzdelanosť. Mali sme len farárov a dedinských učiteľov, ktorí po večeroch pri sviečkach čosi spisovali. Bernolák, Záborský a všetci títo. Samá chudoba. Dokonca aj srbská pravoslávna cirkev mala autonómiu v rámci Uhorska. Mohli si dovoliť pozvať Šafárika, keď v Čechách nemal zamestnanie. Dali mu miesto stredoškolského učiteľa na srbskom gymnáziu a tam začína jeho veda. Mal k dispozícii knižnicu a práve tam sa dostal k cyrilským pamiatkam. Dovtedy on o týchto veciach veľmi nechyroval. V Kobeliarove sa narodil a dovtedy všetkých Slovákov na východ od Kobeliarova, vrátane kalvínov, považoval za Rusínov.

Našli ste medzi tými osobnosťami, ktoré ste za katedrou stretli, nejaký svoj vzor, svojho učiteľa? A naopak, spomínate si ako pedagóg na niektorých svojich študentov?

Nedávajú sa takéto otázky skôr hercom a hviezdam? Samozrejme, že každý má svojho učiteľa, pred ktorým skladá klobúk, ale ja som vždy rozlišoval profesionála, aký je v tom, čo robí a aký v občianskom živote. Lebo mohol byť niekto dobrým prekladateľom, jazykovedcom, historikom a ako človek podliak. Bolo treba rozlišovať medzi tým, kto bol aký profesionál a tým, kto mal aké spoločenské postavenie, vplyv, ako ho získaval a využíval. S Ondrušom a Ďurovičom sme sa neskôr ako kolegovia rešpektovali, Pauliny a Stanislav boli introvertní učitelia, ktorí sa nevedeli študentom viac priblížiť. Nedá sa povedať, že by som mal nejaký výrazný vzor

alebo učiteľa, ktorého by som nasledoval. A ani naopak, ani ja som nikdy nechcel byť čísi vzor a ani som nesledoval svojich študentov ďalej. To by ste sa skôr ich mali opýtať: „Ako si spomínate na Švagrovského?“ A oni by vám možno povedali, že Švagrovský mával také dlhé exkurzy, že to niektoré študentky nevydržali... (Smiech.)

Keď si dáme do Googlu meno Švagrovský, okrem bibliografických odkazov sa objaví vaše meno aj v kategórii „Ludze“ na webovej stránke s názvom Vichodňarske združenie VALAL. Čo je to za spolok?

Predsedom Valala bol Juraj Králik, ktorý zakladal aj Lúčnicu a vyštudoval v Košiciach gymnázium za Horthyho. Toho som osobne poznal, podobne ako aj Mariána Tkáča, ktorý vydal už asi 10 kníh, naposledy ZEMPLÍNSKE NEBO. Občas sa na mňa ako jazykovedca zo Zemplína odvolával, Zemplínčania sa, podobne ako ľudia z iných stolíc, stretávali. Po revolúcii to bolo na Mladej Garde, tam som im aj prednášal zaujímavosti z jazyka a histórie, tak ma brali ako člena Valala. Ale už dávno nikam nechodím. A ocitol som sa tam presne tak akcidentálne, ako sa J. Doruľa ako veľký Rusín dostal do encyklopédie Rusínov.¹ Tak teraz nevedno či je Rusín alebo Slováč.

Zvyknem sa na konci rozhovoru opýtať na prípadný odkaz pre čitateľov Slovenskej reči. Je niečo, čo by ste im chceli odkázať, zhrnúť alebo pripomenúť?

Ja nie som taký veľký, aby som rozdával nejaké posolstvá. Nikdy som sa nad tým nezamýšľal. Nemôžem odpovedať. Som len priemerný jazykovedec, akých sú desiatky, tak aké tam odkazy...

Zhovárala sa Jana Wachtarczyková

¹ MAGOSCI, R. Paul – POP, I. Ivan: THE ENCYCLOPEDIA OF RUSYN HISTORY AND CULTURE. Toronto: University of Toronto Press 2002. 520 s.

zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV,
Panská 26, 813 64 Bratislava, e-mail: juliab@juls.savba.sk

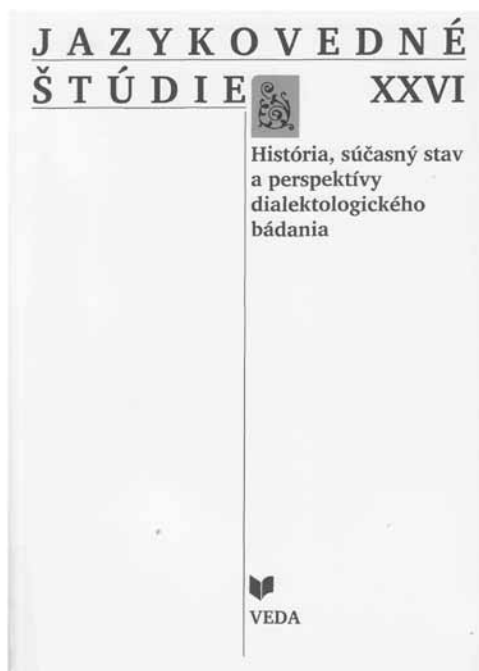


Studia Academica Slovaca. 38. Prednášky XLV. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2009. 362 s. ISBN 978-80-223-2667-4.

Studia Academica Slovaca. 39. Prednášky XLVI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2010. 287 s. ISBN 978-80-223-2881-4 .

Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk je špecializovaným pracoviskom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Osobitnou zložkou činnosti centra je od r. 1965 každoročná organizácia a realizácia letnej školy sloven-

ského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Zjednocujúcim prvkom väčšiny príspevkov publikovaných v oboch zväzkoch sú dve témy: *Jazyk, kultúra, identita* (38. ročník) a *Jazyk a kultúra* (39. ročník). Štúdie a príspevky z oblasti lingvistiky, literárnej vedy, hudobnej vedy, histórie, žurnalistiky a etnológie reflektujú otázku spätosti jazyka a kultúry z rôznych aspektov a všímajú si problematiku dobového diskurzu prítomného v procesoch utvárania národnej identity, reflektujú parciálne otázky národnej kultúry z pohľadu jednotlivých spoločenskovedných disciplín alebo venujú pozornosť kultúrnym, etnickým a rodovým stereotypom.



História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Jazykovedné štúdie. 26. Ed. G. Múcsková. Bratislava: Veda 2009. 216 s. ISBN 978-80-224-1094-6.

Posledný zväzok z edície Jazykovedné štúdie prináša príspevky z medzinárodného vedeckého seminára, ktorý sa konal 22. mája 2008 pri príležitosti stého výročia narodenia univ. prof. PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. Súbor textov tematicky nadväzuje na čiastkové zhodnotenie vedeckého diela J. Štolca v zborníku Jazykovedné štúdie. X. (Štolcov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 272 s.) a zároveň hodnotí Štolcovo uzavreté dielo a jeho bádateľský prínos pre slovenskú a slovenskú dialektológiu a jazykovedu.